

Туркологични изследвания
2021
II

Шумен
2021

Изданието се финансира от научноизследователски проект „Турската народна култура в контекста на туркологичните изследвания“ на Катедрата по турски език и литература към Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Рецензенти: доц. д-р Неврие Чуфадар
д-р Деяна Пенева

Научен редактор: доц. д-р Мийрям Салим

Съставител: доц. д-р Мийрям Салим

Шуменски университет „Епископ Константин
Преславски“, Шумен, 2021

Университетско издателство „Епископ Константин
Преславски“

ISSN 1314-989X

СЪДЪРЖАНИЕ

ТУРКОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ 2021	
<p>Meryem SALİM <i>Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Bölgesinden Bir Halk Kültürü Örneği: Destan-ı Osman Pehlivan ile Receb Kahraman</i></p> <p>Meryem SALİM <i>An example of folk culture from the North-east region of Bulgaria: Destan-ı Osman Pehlivan ile Receb Kahraman</i></p>	5
<p>Menent ŞUKRİEVA <i>Cihan Pehlivanı Koca Yusuf'u Yaşatan Heykeltıraş: Behçet Danacı</i></p> <p>Menent SHUKRİEVA <i>Behçet Danaci – the sculptor and creator of the monument to the world-renowned wrestler Koca Yusuf</i></p>	19
<p>Nevriye ÇUFADAR, Esin MUSTAFA <i>Çukurköy'de Düğün Gelenekleri ve Aderleri</i></p> <p>Nevriye CHUFADAR, Esin MUSTAFA <i>Wedding traditions and customs in the village of Yassenkovo (Chukurkoy)</i></p>	46
<p>Ембие КЯЗИМОВА <i>Народното лечителство при българи и турци и съответните вярвания</i></p> <p>Embie KYAZİMOVA <i>Traditional medicine of Bulgarians and Turks and the respective rites and rituals used in practice</i></p>	110
<p>Sunay MESTAN <i>Dede Korkut Destanı'nda İyilik ve Kötülük Kavramlarının Karşıtlığı</i></p>	126

Sunay MESTAN <i>The concepts of good and evil concepts in the epic of Dede Korkut</i>	
Алджан МУСТАФА <i>Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Bölgesinde Bulunan Nasuh ve Yusuf Baba (Karalar) Tekkesine Dair</i> Aldzhan MUSTAFA <i>On the Tekk of Nasuh and Yusuf Baba (Karalar) located in the North-east region of Bulgaria</i>	146
Теодора МИШЕВА <i>Културно-историческо наследство на град Шумен в периода XV-XIX век</i> Teodora MISHEVA <i>The cultural and historical heritage of the town of Shumen from the period XIV-XIX century</i>	160

**BULGARİSTAN'IN KUZEYDOĞU
BÖLGESİNDEN BİR HALK KÜLTÜRÜ ÖRNEĞİ:
*DESTAN-I OSMAN PEHLİVAN İLE RECEB
KAHRAMAN***

Doç. Dr. Meryem SALİM
Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi
m.salim@shu.bg

AN EXAMPLE OF FOLK CULTURE FROM THE NORTH-EAST
REGION OF BULGARIA: *DESTAN-I OSMAN PEHLİVAN İLE
RECEB KAHRAMAN*
Assoc. Prof. Meryem Salim, Phd

Abstract: Turkish folk literature and culture has been an interpreter of all the feelings and thoughts of this nation for centuries with various oral products. Among these products, epics are also of great importance. In this study, we will try to introduce a work in the djonk (conk), which is known to have been written in one of the villages of Eski Djuma (Targovishte) region of North-eastern Bulgaria. “Conk” notebooks are hand-written records considered a valuable literary and cultural heritage as they contain beautiful samples of the Turkish oral tradition. The introduced text bears the title of *Haza Destan Osman Pehlivan ile Receb Kahraman* in djonk.

Key words: Destan, djonk, Turkish culture, North-eastern Bulgaria

Türk halk edebiyatı ve kültürü yüzyıllardır bu milletin tüm duygu ve düşüncelerine çeşitli sözlü ürünlerle tercüman olmuştur. Öyle ki halk edebiyatı, her yaştan ve cinsiyetten kişilere hitap eden ürünlere sahiptir. Anlatıma dayanan bu ürünler arasında yer almış halk

hikayeleri, destanlar ve diğer türler büyük bir öneme sahiptir. Zengin manevi, moral ve estetik değerlere sahip olan Türk halk kültürü ve özellikle halk sanatı çeşitli etnik, milli din ve dil toplulukları arasında karşılıklı dostluk, iş birliği ve uygarlık alış verişinin güçlü bir faktörü haline gelmiştir.

Bulgaristan'da Türk halk kültürünün uzun bir geçmişı vardır. Halk kültürü en eski çağlarda oluşmaya başlayıp, çeşitli dönemlerde gelişerek ve zenginleşerek, toplum yaşamında çok yönlü sosyal işlevler görmüştür. Dolayısıyla bu alanda çalışanların amacı ve başlıca ödevleri, Bulgaristan'daki halk kültürü, halk sanat ve eserlerinin araştırmak, toplanmak, inceleyip yayımlamaktır.

Bulgaristan'da Türk halk kültürünün ve özellikle Sözlü Halk Edebiyatının araştırılması Halk Biliminin XIX. yüzyıldan zamanımıza değin konusu olmuştur. Halk kültürü ürünleriyle ilgili bilgiler tarihi eserlerde, kroniklerde, Avrupa ve Osmanlı seyyahların yapıtlarında, alan çalışmaları sonuçlarında bulunmaktadır. Bulgaristan'daki Türk halk kültürü ve Halk Edebiyatı ile ilgili derlemeler ve değerli araştırmalar yapılmıştır. Doğal olarak, Türk Halk Edebiyatının çeşitli bölüm ve türlerindeki sanat yapıtlarının, motif ve içeriği ile araştırılmasının büyük önemi vardır. Bu alanda yapılacak daha çok çalışmalar, çözülmesi gereken daha pek çok sorunlar vardır.¹

¹ Bulgaristan'da Türk Halk Kültürü. Türk Tarihi ve Kültürü Araştırmaları. Kaynak: Türkler, Cilt: 20 Sayfa: 424-431; <https://www.altayli.net/bulgaristanda-turk-halk-kulturu.html> (E.T. 20.08.2021)

Günümüzde arşivlerde, kütüphanelerde veya şahıslarda bulunan yazma eserler, Türk kültürünü tanımak ve tanıtmak açısından bize eşsiz malzeme sunmaktadır. Türk kültürü ve Halk edebiyatı araştırmalarının en önemli yazılı yadigarlarından olan *cönkler*, geçmiş dönemlerin sözlü ürünlerinin yazıya geçirilmiş örneklerini içeren değerli kaynaklarından sayılır. *Cönk*, başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin yazıya geçirildiği ve uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı deftere denir. Şeklinden dolayı, yani ince, uzun oldukları için bu defterlere halk arasında *sığırdili* yahut *danadili* de denilmiştir. Bazı kayıtlarda cönk yerine *beyaz-ı büzürg* ifadesi kullanılmaktadır. Aydınlar arasında da bu defterler *sefine-kâri* adıyla da bilinmektedir (Kaya 2013: 217).

Halk, gezici halk şairlerinin uğraklarında söyledikleri türküleri, koşmaları, destanları, fıkraları, hatta hikayeleri aklında tutabildiği kadarıyla, eksik, ya da yanlış, kağıda geçirmiş, maniler, bilmecelerle doldurmuş, kendi hayatıyla ilgili ve kendince gerekli birtakım hastalıkların, türlü yollardan tedavilerini, reçeteleri, duaları, büyüleri, tılsımları, özel hayatına ait notları ve daha nice benzerlerini ve benzemezlerini bu kağıtlara yazmıştır. Böylece sayısız ve birbirlerinden çok farklı cönkler meydana gelmiştir (Gökyay 1984: 117).

Bu çalışmada Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Bölgesindeki Eski Cuma (Tirgovişte) iline bağlı köylerinden birinde tutulduğu bilinen bir cönkte yazılmış bir eser tanıtmaya çalışacağız. Aynı defterde altı manzum metin bulunmaktadır. Bunlar tür ve biçimlerine göre destan, ilahi ve türkü başlığı altında kayıtlıdır. Tanıtılan

metin cönkte *Haza Destan Osman Pehlivan ile Receb Kahraman* başlığını taşımaktadır. Prof. Aksoyak'a göre bazı nazım türlerinin sadece cönklerde bulunduğu söyleyenebilir. Örnek olarak, “destan” başlığı taşıyan manzumeler sadece cönklerde bulunur (Aksoyak 2016: 7).

Destan başlığı geçmesine ramen manzum halk hikayesi olarak da nitelendirilebilecek eser nazım biçiminde yazılmıştır ve 40 beyitten² oluşmaktadır. Türk kültürü ve Türk edebiyatı açısından çok kıymetli sayılan bu eserlerin tespit edilip tanıtılması, okunup çeşitli bilimsel incelemelere tabi tutulması açısından önem arz etmektedir.

Halk hikayesi, Türk Halk Edebiyatında anlatı esasına dayalı destan, masal, efsane, menkıbe anlatım türlerinden biridir. Halk hikayesi çoğu kez araştırmacılar tarafından destan olarak da nitelendirmektedir. Olağanüstü hadiselerin konu edildiği destan türüyle benzer yönleri bulunduğundan dolayı hikaye en eski edebi türler arasında yer alır (Merdan 2007: 5-6). Pertev Boratav halk hikayelerini, “Belki, eskiden destanların gördükleri vazifeleri üzerlerine almış yeni ve orijinal bir nev’in mahsulleri” şeklinde tanımlamıştır (Boratav 2002: 12). Elçin, “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekan içinde “efsane, masal, menkabe, destan vb.” mahsullerle beslenerek dini, tarihi, içtimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.” (Elçin 2000: 444).

² İki dizeden oluşan ve bir bütünlük gösteren bölümlere “beyit” denir. Divan şiirinin temel nazım birimidir. Aynı ölçüde ve anlamca birbirleriyle ilgili yakın iki dizeden oluşur.

Tanıtmayı amaçladığımız eserin bulunduğu cönkün yazarı belli değildir. Cönkteki *Haza Destan Osman Pehlivan ile Receb Kahraman* başlıklı eserin sonunda 1327 yılı kayıtlıdır (Bk. Resim1). Bu gösterilen yıl, büyük olasılıkla Hicri takvim tarihidir ve Miladi takvime dönüştürülünce cönkteki destanın XX. yüzyılın başlarında (1910/1911) kaydedildiği anlaşılmaktadır. Metnin ilk mısrasında geçen *doksan altı senesi* ise muhtemelen bu olayın gerçekleştiği ya da anlatıldığı veya duyulduğu yıl düşünülebilir. Hicri 1296 yılı Miladi 1878/79 yılıdır.

Doksan altı senesinde görenler oldı

İki genc yigitlere bak yazık oldı (Resim 1)

Eser, içeriği itibariyle didaktik nitelikte olduğu söylenebilir. Bu eserler vasıtasıyla örnek hayatlar sunmak ve iyilik, kötülük, iftira gibi kavramları ve olguları insanlara gösterip ortaya koymaktır. İnsanlığın ilk dönemlerinden beri var olan kötü ve kötülük olgusu, hem insanları hem de onların sözlü ve yazılı verimlerini etkilemiştir (Özcan, Varol 2018: 29). Manzum dini destanlar, İslami inanış, ahlak, örf ve adetleri telkine çalışan eserlerdir İslam dini, insanlara yalnızca ibadet etmeyi emretmez, günlük hayatta doğru, dürüst ve temiz ahlaklı bir insan olmayı emreder.

Osman Pehlivan ile Receb Kahraman destanında iki gencin iftiraya uğramaları sonucu haksız yere idam edilmeleri hikaye edilmektedir. Bu gibi hikayeler ortaya atılan asılsız söylemler kişiler arasındaki sevgi ve saygı gibi insani değerlerin de kaybolmasına neden olduğunu göstermekle beraber, toplumda insanların birbirine güven duyma gerekliliğini öğretir. Yalan söylemek ve iftira etmek İslam dininde haram kılındığı gibi asılsız olması

muhtemel haberlere doğruymuş gibi ilgi göstermek ve bunlara araştırmadan inanmak da yasaklanmıştır (Kur'an-ı Kerim, el-İsrâ 36; el-Hucurât 49/6).

Destanın yazıya geçiren kişi hakkında herhangi bir kayıt bulunmadığını belirtmiştik. Eserin üçüncü beytinde yer adı olarak Kaynarca geçmektedir. Muhtemelen bu yerleşim birimi Kuzeydoğu Bulgaristan'da Romanya sınırına yakın Silistre'nin küçük bir köyüdür. Büyük olasılıkla eserin bu bölgede meydana geldiği söylenebilir.

Anlatıcı, önce başlattığı hikayesinde giriş sahnesi oluşturur. Eser boyunca önemli olay ve duygulu anlar sergilenir. Destan metni okunaklı bir yazıya sahiptir. Dili oldukça sade Osmanlı Türkçesidir. Eserin hareketli olması okunmasında kolaylık vermesiyle beraber, o dönem Türkçesi hakkında daha kesin bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Hikayeyi kaydeden kişi, büyük olasılıkla okuma yazması olan, Arap harflerini ve yazısını bilen, ortalama edebi zevke sahip biridir. Metinde gerek sözcüklerin, gerek eklerin yazılışlarında genel olarak geleneksel, standart imladan³ uzak kalmadığını gösteren örnekler mevcuttur.

Denilebilir ki, sözlü kültür ürünleri çağdaş dilbilim, kültür ve tarihçilik anlayışında eşi olmayan kaynaklardır. Edebi ve tarihi eserlerin incelenmesi, bize ait olduğu dönemin ve toplumun kültür ve estetik tutumu, insanların değer yargıları, farklı statüleri norm ve davranışları hakkında bilgi verir. Böyle eserler barındıran

³ “Standart imla”, Osmanlı Türkçesi'ndeki Arapça, Türkçe ve Farsça sözcük ve eklerin asırlar boyu aynı şekil ve tutarlılıkta, klişeleşmiş yazılması anlamına gelmektedir

kaynaklar arasında cönkler ve içerdikleri eserleri önemli yer alır. İşte bu bilgi ışığında ve genel hatlarla değerlendirmesi yapılan *Osman Pehlivan ve Receb Kahraman* destanının ilim dünyasına sunmaya çalışmış bulunuyoruz. Eseri ve belgeyi tarafımızca tanıtmak yetmez, bundan böyle yorumculara ihtiyaç vardır. Dileğimiz, sözlü kültür geleneğinden derlenip yazıya geçirilmiş bu eser, bir edebî metin olarak ele alınıp tahlil edilmesidir.

Kaynakça

- Aksoyak 2016:** Aksoyak, İ. Hakkı: Cönk İmlası, Milli Folklor, 2016, Yıl 28, Sayı 111, s. 7;
<http://www.millifolklor.com/> (E. T. 17.08.2021)
- Boratav 2002:** Boratav, Pertev Naili . Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İstanbul, 2002.
- Elçin 2000:** Elçin, Şükrü. Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, 2000-2001
- Gökyay 1984:** Gökyay, Orhan Şaik. Cönkler Üzerine, Faikler ve Etnografya Araştırmaları, Ayırbaşım, Anadolu Sanat Yayınları, 1984, s. 117.
- Kaya 2013:** Kaya, Doğan. Kahramanmaraş Kaynaklı Bir Cönk ve Özellikleri. Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu. C II, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2013.
- Merdan 2007:** Merdan, M. Türk Edebiyatından Seçme Hikayeler. (Türk Hikayeciliği Üzerine). Sofya, 2007, s. 5-6.
- TDV DİA, İftira.** Cilt 21; URL:
<https://islamansiklopedisi.org.tr/iftira>
- Özcan-Varol 2018:** Özcan, D., Varol, Ç. Kötülük ve Uygur Destan Tipolojisinde Kötü Tipler. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi 2018/11, s. 18-30.
- Türkçe Sözlük (1998).** Türk Dil Kurumu Yay.
- Kur'an-ı Kerim**

METİN

Haza Destan Osman Pehlivan ile Receb Kahraman

*Doksan altı senesinde görenler oldı⁴
İki genc yigitlere bak yazık oldı*

*Bu işe sebab Berber Mehmed oldı
Ah Berber Mehmed gibi hasıl şer insan yok*

*Alub bizi Kaynarca merkezine getürdiler
Darb-ı şiddetle istintaka yatırdılar*

*Çıkarub bizi istintak itdiler
Bu işi siz itdiniz didiler*

*Berberin ikrarına teslim olun didiler
Ah bizim gibi acı feryaz idüb giden yok*

*Ah bizi üç kere davaya çıkardılar
Berberi çıkarub gizlice süzdiler*

*Berberin sözüne bakub ilam itdiler
Ah bizim gibi kurı nara(h) yanan yok*

Berbere didiler iftira eyleme

⁴ Osmanlıca metnin Türkçeye aktarımı ve transkripsyonu Meryem Salim tarafından yapılmıştır.

Bu işde var deyü yalan söyleme

Bizi evlad hayalimize haster eyleme

Ah dünyada berber gibi şeytan yok

İbrahim Paşa(')nın konağına meclis kuruldu

Ayak üzre durub ilam okundu

Bu meclise kandınız mı deyü soruldu

Ah bizim gibi kanmadık size diyen yok

İkimizi asıla(ca)k deyü cevap virdiler

Yirmi dört saat vade virdiler

Üçümize dört sene viridler

Ah bizim gibi dünyada yanan yok

Didiler bu işe kandınız mı

Osman Pehlivan didi kanmadık size

Bir hafta ruhsat virin siz bize

Hafta gelince bizim gibi yola bakan yok

Hafta geldi kimseden vefa olmadı

Eşimizden dostumuzdan kimse gelmedi

Ah bizim kurtulmamıza çare olmadı

Ah bizim gibi fıryaz idüb giden yok

*Pazartesi günü bizi hapisden çıkardılar
Ellerimize çifte bilekçe urdular*

*Etrafımızı asker kuşadub durdular
Ah bizim gibi buyun eğüb duran yok*

*Komander izin virüb yürüyün didi
Yardımcımsun Mevla didiler*

*Heman görüb darağacı kurulmuş
İbler takılmış cellad hazır olmuş*

*Kefinimiz dikilmiş kabrimiz kazılmış
Ah bizi gibi baka baka ölen yok*

*Vardık darağacı altına yan yana turdık
Mevlaya sığındık tevekkül olduk*

*Canımız virmek için biz hazır olduk
Ah bizim gibi Hakka gönü bağlı olan yok*

*İsmimi sorarsanız Osman Pehlivan
Arkadaşım sorarsanız Receb Kahraman*

*Ah düşmanımız sorarsanız berberden aman
Ah bizim gibi düşman şerrine uğrayan yok*

*Hacı Hasan Efendi su koydı bir abdest aldık
Hak rızasıcün iki rekat namaz kıldık*

*Kefinimizi giymeye biz hazır olduk
Ah bizim gibi yensiz kefine giren yok*

*Osman Pehlivan didi gelin helallaşalım
Doumadık genc yaşımıza ağlaşalım*

*Hakkın takdiri böyle imiş nedelim
Ah bizim gibi kuru nara yakan yok*

*Receb Kahraman dedüğü dönmez bela böyle
Osman Pehlivan bana hakkın helal eyle*

*Allahın ismini çokca zikr eyle
Ah bizim gibi zikrullah ile giden yok*

*Cümle kavmi kardaşlar hakkınız helal idin bize
Sağ olduünüz kadar dua idin bize*

*İncismin evladlarımız merhmed idin
Ah bizim gibi öksüz yetim koyub giden yok*

*Giydirdiler kefinimizi boylu boyunca
Okudılar ilamımız vade gelince*

Bounumdan ib kobdı cellad çekince

Ah bizim gibi celad eline giren yok

*Hikmet-i Huda ib ortadan kobdu
İsyanımız olmadığı meydana çıktı*

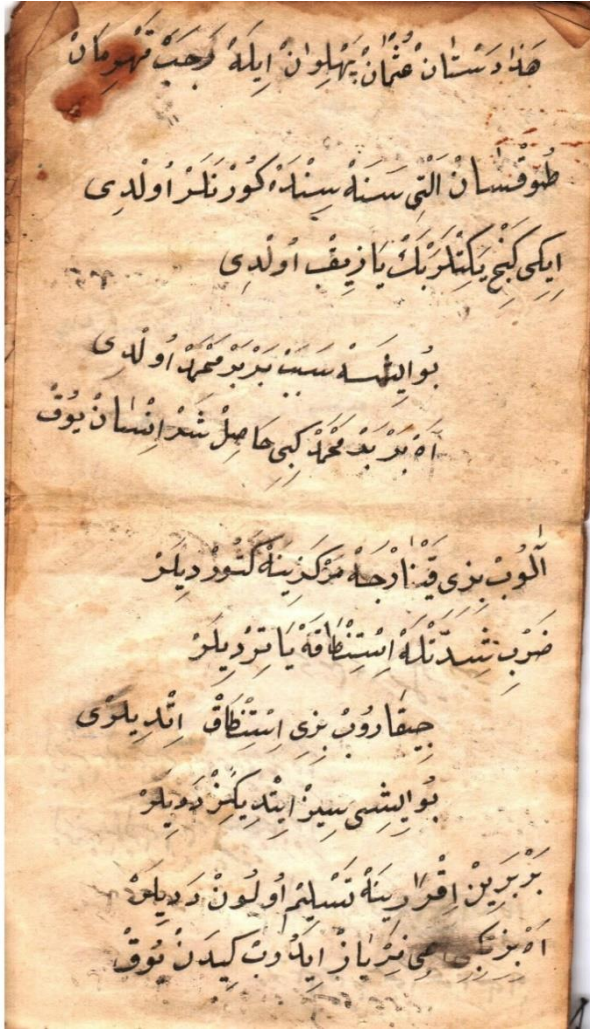
*Böyle ibreti dünyada gören yok
Ah bizim gibi feryaz idüb giden yok*

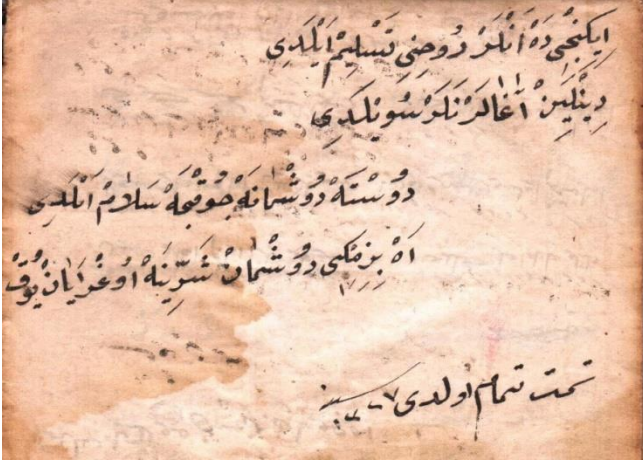
*İkinicide anlar ruhını teslim eyledi
Dinleyin agalar neler söylendi*

*Dosta düşmana çokca selam eyledi
Ah bizim gibi düşman şerrine uğrayan yok*

Temmet tamam oldu sene 1327

Resim 1. *Osman Pehlivan ile Receb Kahraman* başlıklı destanın başlığı ve ilk beş beyiti bulunan sayfa

Resim 2. Eserin sonunda yer alan tarih ve bitiş sözleri

CİHAN PEHLİVANI KOCA YUSUF'U YAŞATAN HEYKELTIRAŞ: BEHÇET DANACI

Dr. Öğr. Üyesi Menent ŞUKRİEVA

Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi

m.shukrieva@shu.bg

BEHÇET DANACI – THE SCULPTOR AND CREATOR OF THE
MONUMENT TO THE WORLD-RENOWNED WRESTLER
KOCA YUSUF

Menent Shukrieva Ph.D. – Lecturer

Abstract: When talking about the painters and sculptors amongst Bulgarian Turks, we should certainly mention Behçet Danacı, who was born in Çukurköy (Yasenkovo), one of the cute villages in the heart of Deliorman with large Turkish population. Behçet Danacı, who made 12 personal exhibitions and 30 monumental sculptures, was deemed worthy of numerous prizes. Born in the village he succeeded in becoming a prestigious artist. Having set an example for Turkish youth working in painting and sculpture in Bulgaria, Danacı continues his successful artistic career. The aim of this presentation is to introduce the life and works of Behçet Danacı, one of the names that Bulgarian Turks are proud of in the field of arts. Data gathering and observation methods were applied.

Keywords: Behçet Danacı, painting, sculpture, Turks in Bulgaria, Koca Yusuf

Sanat kelimesi Arapça bir kelime olup sana'a kökünden gelen "yapmak, üretmek" anlamında bir mastardır. Bu yapma ve üretme işi sıradan bir eylem değildir (Akdoğan 2010: 214). Sanat bir insan işi, bir insan yaratması olarak, yine insanın kendini ifade etme yollarından biridir (Mülayim 1994: 17). Bulgaristan Türklerinin sanatçıları arasında önemli bir yere sahip

olan Behçet Danacı için de sanat, kendini ifade etme aracıdır.

Hayatı

Behçet Danacı 6 Ağustos 1971 yılında Şumen (Şumnu) ili Venets (Köklüce) ilçesine bağlı ve Türklerin yoğun yaşadığı Yassenkovo'da (Çukurköy) dünyaya gelir.

Fotoğraf 1 – Behçet Danacı çocukluğunda

Fatme ve Sali çiftinin üç çocuğundan en küçüğü olan Behçet'in ismi, İstanbul'da yaşayan Anife halasının isteği üzerine konulur. 1946 yılında dünyaya gelen babası

Sali Danacı, TKZS⁵ diye anılan tarım kooperatifinde traktörcü olarak çalışmış, arıcılık ile uğraşmış. 1980 yılında vefat etmiştir. 15 Aralık 1947 tarihinde dünyaya gelen annesi Fatme Danacı, köy okulunda hademe olarak çalışmış. 2012 yılında vefat etmiştir.

Behçet Danacı'nın iki ağabeyi var. En büyüğü Mustafa, 1965 doğumludur ve Yassenkovo'da yaşamını sürdürmektedir. 1969 doğumlu küçük ağabeyi Cevdet, İstanbul'da ikamet etmektedir.

Fotoğraf 2 – Soldan: Behçet Danacı, annesi Fatme, babası Sali, ağabeyi Cevdet, ayakta duran ağabeyi Mustafa

Behçet Danacı'nın ailesinde ve yakın çevresinde sanatla yakından ilgilenen ve uğraşan kimse yoktur. Ses

⁵ Bulgaristan'da Komünist rejimi sırasında köylerde kurulan TKSZ kısaltmasının açılımı Trudovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo olup Türkçe çevirisi Emek Ziraat Kooperatif İşletmesi'dir.

yeteneğine sahip olan annesi ve babası, Deliorman yöresine ait türküler söyler ama bunu tamamen amatörece yapmış.

Behçet Danacı, 9 yaşındayken babasını kaybeder. En sevdiği iki kişiden birinin ölmesi onu derinden sarsar. Büyük bir depresyona girmek üzere olduğunu gören ve kendisinden yaşça büyük olan kuzeni Yüksel Danacı, ümit ışığı olabilir düşüncesiyle kendisini teselli edecek bir uğraş bulması gerektiğini söyler. Yüksel Danacı bir at çizer ve küçük Behçet'ten aynısını çizmesini ister. Başarılı bir çizim olur ve Behçet kuzeni Yüksel tarafından tebrik edilir. Kuzenin ağzından duyduğu “aferin” kelimesi hayatının dönüm noktası olur. O günden sonra köyü sokak sokak dolaşır, nerede at görürse durup resmini çizer. Hiç durmadan resim yapmaya başlar.

10 yaşındayken 1 Haziran Dünya Çocuk Günü vesilesiyle okulda düzenlenen tebeşir yarışmasında birincilik alır. Küçük bir ödül olmasına rağmen bu birincilik, öğrenci Behçet için azim ve motive edici bir faktör olur.

Bu günleri Behçet Danacı şöyle anlatır:

“Küçük yaşta olmama rağmen sanat için yaratılmış olduğumu hissettim. Büyüyünce ressam olmaya karar verdim”.

Eğitim Hayatı

1981’de o dönemde yaygın olan Piyoner teşkilatında kilit konumda bulunan ve mesleği ressam olan bir öğretmen, Behçet’in köyü Yasenkovo’ya gelir. “Piki” lakaplı bu öğretmen Behçet’in çizdiği resimleri inceledikten sonra yetenekli olduğunu, köydeki okulu

bitirdikten sonra Kunino Taş İşleme Meslek Lisesinde okuması gerektiğini söyler. Kaderine yön veren bu görüşmeden sonra Behçet, ismini şimdiye kadar hiç duymadığı bu okulu kazanmak için ciddi hazırlıklara başlar. Kendisine yol gösterecek kimse yoktur. Tek başına azimle çalışarak sınava hazırlanır. Birkaç defa resim öğretmeni Lıçezar Dimitrov ile bir araya gelerek teorik yönden kendisinden bilgi alır.

Türklerin yoğun yaşadığı Yasenkovo’da doğup büyüdüğünden dolayı Behçet’in Bulgarcası yeterli değildir. Sınava hazırlık aşamasında yaşadığı güçlüklerle rağmen 30 kişi kontenjanlı Kunino Taş İşleme Meslek Lisesine giriş sınavında 120 aday arasında en yüksek puanı almayı başarır.

1986 yılında lisenin Taş Heykel Bölümünü kazanan Behçet’in Kunino yılları başlamış olur. Kendisi lisedeki eğitimini şöyle anlatır:

“Lisedeki ilk yıl, hayatımın en zor dönemi oldu. Bulgarcaı iyi bilmediğim için büyük sıkıntılar yaşadım. Gece yarısı herkesin uyuduğu saatlerde sessizce ağlıyordum. Ne yapacağımı şaşırılmış vaziyetteydim. İki seçeneğim vardı ve bir karar vermek zorundaydım: doğduğum köye geri mi döneyim yoksa eğitimime burada devam mi edeyim. Ben zor olanı seçtim. Kunino Lisesi benim için yeni bir başlangıcın kapısı oldu, ancak Bulgarcam yetersiz olduğundan dolayı sınıf arkadaşlarıma yetişmek için çok emek sarf ettim”.

O zor dönemde Behçet’in hayatına dokunan, kaderini değiştiren bir öğretmen girer hayatına. Sanatçı bu öğretmenini şu şekilde anlatır:

“Matematik öğretmenim Dimitır Antov, benim için el öpülesi bir kahramandır. Derslerinde sınıf

arkadaşlarımın hiç birinin çözemediği matematik problemleri ben çözüyordum. Başarıyıldım ve bu öğretmenimi mutlu ediyordu. Günün birinde beni odasına çağırdı. Bulgarcaya hakim olmadığım dikkatini çekmişti. O zaman da biz Türklerin isimleri Bulgarlaştırılmış olduğu için benim okulda resmi kayıtlardaki ismim Behçet değil, Biser idi. Öğretmenim bana Türk olup olmadığını sordu. Ben “evet” cevabını verince kendisi Türklerin son derece çalışkan ve dürüst olduklarını, kendilerine büyük bir saygı duyduğunu söyledi. Bana Bulgarcamı geliştirmek zorunda olduğumu söyledi. Sonra 2-3 kitap verdi ve bu bunları okumam için bir süre verdi”.

Öğretmeniyle yaptığı bu görüşmenin hayatını değiştirdiğimi ifade eden Behçet Danacı, düzenli Bulgarca kitap okumaya başlar, hem sanat hem sporla aktif bir şekilde uğraşmaya başlar. Günlük olarak yaptığı plan programına göre gündüz okul ve spor ile meşgul olurken akşam saatlerinde sanat çalışmalarını sürdürür.

Atletizm yapan Behçet, 9 aylık yoğun bir antrenmandan sonra ulusal çapta düzenlenen yarışmada 5000 metrede şampiyon olur. Bölge çapında düzenlenen birçok turnuvada 1500 ve 3000 metrede defalarca birinci ve ikinci olur. Uluslararası bir yarışma için yaptığı idman çalışmalarında sakatlanır ve sporu bırakmak zorunda kalır.

1990 yılında Kunino Taş İşleme Meslek Lisesinden mezun olan Behçet Danacı, 18 ay süren askerlik görevini Sofya’da ve Şumen’de yapar.

Sofya Sanat Akademisinde okumak hayalidir, ancak maddi sıkıntılardan dolayı askerlik görevinden sonra Şumen’e geri döner.

1994 yılında Şumen Üniversitesinin Resim Pedagojisi Bölümünü kazanır.

Dördüncü sınıf öğrencisiyken Edirne Trakya Üniversitesi ile Şumen Üniversitesi arasında imzalanan akademik işbirliği protokolü kapsamında Edirne'ye gider. Edirne'de bulunduğu süre boyunca yaptığı çalışmalar, Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde görevli akademisyenlerin beğenisini kazanır. Mezuniyet sonrasında öğretim görevlisi olarak orada çalışma teklifini alır.

Bulgaristan'ın önde gelen heykeltıraşlardan biri olan Prof. Dr. Nenko Marov Behçet'te ideal bir öğretim elemanının sahip olması gereken nitelikleri görür ve kendisiyle yoğun bir şekilde çalışır.

Şumen Üniversitesinde yüksek lisans okuyan Behçet Danacı, 1999 yılında “Gökkuşağının Renkleri” adlı heykel çalışması ile saygın akademisyenlerden oluşan jürinin beğenisini kazanır. En yüksek notu alarak mezun olur.

Bu yapıtında kısmen August Rodin'den esinlendiğini açıklayan Behçet Danacı, kompleks olarak yapılan eserin bazı fragmanları ile birkaç yarışmaya katılarak ödül alır. Bir fragmanı, Türk sermayeli ve Balkanlar'ın en büyük alüminyum fabrikası olan Alkomet AD şirketinin giriş fuayesinde yer almaktadır.

Şumen Üniversitesini bitirdikten sonra iki seçenektan birini seçmek ile karşı karşıya kalır. Bir yandan Edirne Trakya Üniversitesi ile Şumen Üniversitesi rektörleri Behçet Danacı'nın Edirne'de öğretim görevlisi olarak görevlendirilmesi ile ilgili formaliteleri görüşür, konuyu halletmeye çalışmaktadır.

Fotoğraf 3 – “Gökkuşakının Renkleri” adlı heykelden bir fragman

Diğer yandan kendisine Ankara’dan büyük bir heykel yapma teklifi gelir. Behçet, çok sevdiği hocası Prof. Dr. Marov’un tavsiyesi üzerine Ankara teklifini değerlendirmeye karar verir ve Edirne’deki akademik hayattan vazgeçer. 2000’de Ankara’ya gitme hazırlıkları içerisindeyken oradaki projenin maddi sebeplerden dolayı askıya alındığını öğrenir.

Üniversitede pedagojik formasyon eğitimi aldığı için resim öğretmeni olarak iş aramaya koyulur. 2000’de Şumen’in Ekonomi Meslek Lisesinde öğretmen olarak atanır. 2001’den bu yana Şumen’e bağlı Novi Pazar (Yeni Pazar) kasabasında bulunan Seramik Meslek Lisesinde öğretmen olarak çalışmaktadır.

Sanat Hayatı

Lisede eğitim gördüğü yıllarında sanat dalında düzenlenen çok sayıda yarışmadan ödül alır. Üniversiteye hazırlık yaptığı yıl, açmak istediği sergi için çalışmaya başlar. İlk sergisini 1993 yılında Şumen’de bulunan Alisa Galerisi’nde açar.

Fotoğraf 4 ve 5 Behçet Danacı’nın ilk sergisinde yer alan iki resim

1996’da ikinci sınıf öğrencisiyken küçük heykel ve renkli resimlerden oluşan ikinci bireysel sergisini Şumen’de açar.

1997’de üçüncü sınıf öğrencisiyken küçük heykel ve renkli resimlerden oluşan üçüncü bireysel sergisini İstanbul’da açarak eserlerini Türk sanatseverlere tanıtmaya fırsatı bulur.

1999’da Varna’da düzenlenen BULCOLOR’99 Uluslararası Renk Sempozyumuna heykel eseri ile katılır.

2001’de açtığı dördüncü bireysel sergisine vatandaş ve sanatseverler yoğun ilgi gösterirken genç sanatçı yaptığı işlerle kendisinden söz ettirmeyi başarır ve adını, bölgede ileri gelen sanatçılar arasına yazdırmayı başarır.

2013’te Şumen’de ve 2015’te Novi Pazar’da açtığı “Kışa Veda” başlıklı iki sergide yer alan resimlerin kalbinde özel bir yere sahip olduğunu söylemektedir.

Fotoğraf 6 ve 7 – “Kışa Veda” adlı sergisinde yer alan iki resim

En son çalışmalarından oluşan 12. kişisel sergisini 2018'de Şumen'de açar.

Fotoğraf 8 – Şumen Galerisi Müdürü Deyan Evtimov, sergi açılışını yaparken

Fotoğraf 9, 10 ve 11 – 12. kişisel sergisinde yer alan eserlerden üçü

Bulgaristan'ın Sofya, Dobriç (Hacıoğlu Pazarcık), Ruse (Ruşuk), Razgrad (Hezargrad), Tırgovişte (Eski Cuma), Burgas (Burgaz), Varna vs. şehirlerinde, Türkiye'de Ankara ve Edirne'de düzenlenen karma sergilere iştirak eder.

İlk büyük boy heykelini 2000'de ikiz ressamlar Orhan ve Osman İsmail ile birlikte yapar. Birinci Bulgar Devleti Çarı Samuil'in heykeli, aynı adı taşıyan ilçenin meydanında dikilir.

Fotoğraf 12 – Çar Samuil'in heykeli

Sanatçı, 2011’de Şumen’e bağlı Hitrino (Şeytancık) köyünde açılışını bizzat 2007-2014 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan Abdullah Gül’ün yaptığı cihan pehlivanı Koca Yusuf’un heykelini meydana getiren heykeltıraş olarak bilinir.

Sanatçı, Koca Yusuf heykeli projesini şöyle anlatıyor:

“Güreşin efsanevi isimlerinden olan Yusuf’a, 144 kilogramlık gövdesi, güreş becerisi, gücü ve sporcu ahlakından dolayı “Koca” lakabı verilir. Bulgaristan’da yaşayan biz Türkler kendisiyle gurur duyuyoruz. Heykelini yapma fikri 2002-2003’lerde aklıma geldi. Mindere çıkan ve grekoromen güreşi yapan ilk Türk olarak kabul edilen kişinin heykelini yapmak hayalimdi ve 2011’de gerçekleşmiş oldu”.

Fotoğraf 13 – Behçet Danacı, yaptığı Koca Yusuf heykelinin önünde

*Fotoğraf 14 – Koca Yusuf heykelinin açılış töreni.
Soldan: 2010-2013 T.C. Sofya Büyükelçisi İsmail Aramaz, Behçet Danacı, 2007-2014 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve eşi Hayrünnisa Gül*

*Fotoğraf 15 – Koca Yusuf heykelinin üst kısmı
Sanatçı, efsane güreşçi Koca Yusuf'un heykeli ile yetinmeyerek 2015'te büst heykelini ve rölyefini de yapar. Büst heykeli, 6 Eylül 2015'te Şumen'in Hitrino*

ilçesine bağlı Çerna (Karalar) köyünde açılan Koca Yusuf Evi Müzesi'nin bahçesinde yer almaktadır.

Fotoğraf 16 – Koca Yusuf Müzesi'nin bahçesinde bulunan büst heykeli

Fotoğraf 17 – Behçet Danacı ve yaptığı Koca Yusuf büst heykeli

Fotoğraf 18 – Koca Yusuf rölyef çalışması

Kuzeydoğu Bulgaristan'ın farklı şehirlerinde bulunan 30 anıtsal heykele imza atan Danacı, Bulgaristan'da 1984'te uygulanan asimilasyon girişimi sırasında çıkan olaylarda annesinin kucağında 17 aylıkken katledilen ve Bulgaristan Türklerinin direnişinin sembolü olan Türkan Feyzullah anısına Edirne'nin Şükrüpaşa Mahallesi'nde Türkan Bebek heykelini yapar.

Fotoğraf 19 – Türkan Bebek heykeli

Bulgaristan tarihinde önemli bir yere sahip olan Çar Samuil, I. Boris, Aziz Kiril ve Methodios kardeşler, Hristo Botev vs. şahsiyetlerin heykellerini meydana getirir. Çok sayıda rölyef ve küçük heykel yapar.

Fotoğraf 20 – Kiril ve Methodios kardeşler heykeli

Şumen'e bağlı Koçovo (Köteş) köyü meydanına dikilen heykelin yaratıcısıdır.

Fotoğraf 21 – Koçovo köyü meydanında dikilen koç heykeli

2019'da ismini sadece Türkiye değil, dünya spor tarihine altın harflerle yazdıran, kazandığı madalyalar ve üst üste kırdığı rekorlarla unutulmaz olan Naim Süleymanoğlu'nun heykelini, Şükrü İsmail ile birlikte yapar.

Fotoğraf 22 – Momçilgrad’da (Mestanlı) dikilen “Cep Herkülü” lakaplı Naim Süleymanoğlu’nun heykeli

Bulgaristan Ressamlar Birliğine ve Şumen Ressamlar Derneğine üye olan Behçet Danacı, 2009 ve 2010 yılında “Yılın Öğretmeni” ödülü alır.

2011’de Neofit Rilski Ödülü’ne, 2017’de de Şumen Belediyesinin Sanat Ödülü’ne layık görülür.

Behçet Danacı sürekli çalışma halinde olan bir sanatçıdır. Heykeldir, rölyeftir, resimdir. Çok sayıda sergi, gösteri, konferans gibi etkinliklerle önemli başarılarla imza atan Danacı, katıldığı resim yarışmalarında 2009'da bronz, 2010, 2014 ve 2015'te altın madalya kazandı.

Bulgaristan'da organize edilen birçok plener ve sempozyumda yer alan Danacı, 2015'te Şarköy'de düzenlenen Uluslararası Taş Heykel Sempozyumu'na, 2017'de de Taşköprü 2. Uluslararası Sanat Sempozyumu'na katılır.

Başka Çalışmaları

Behçet Danacı, sanat dışında sivil toplum hayatında da aktif olarak yer almaktadır. Kuzeydoğu Bulgaristan'da genç Türk ressamı yetiştirmeye çalışan Danacı, yönetim kurulu üyesi olduğu BİZ Derneği bünyesinde yetenekli gençlerle çalışmalarını halen sürdürmektedir.

23 Kasım 2013'te Şumen'de düzenlenen *BİZ Derneği Genç Ressamlar Sergisi*'nde mentörlüğünü yaptığı 10 genç Türk ressam, eserlerini sanatseverlerin beğenisine sundu.

Türk kültürünün korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda özenle çalışan Behçet Danacı, Bulgaristan'ın dört bir yanında ebru sanatının tanıtımını yapmaktadır. Bulgaristan'da ilk kez seramik obje üzerine ebru uygulaması yaptı.

Fotoğraf 23 ve 24 – Ebru performansı

Sanatçı ve Sanatseverlerin Behçet Danacı Hakkında Düşünceleri

Sanatçı kolay yetişmiyor. Bir sanatçı, eser verme safhasına gelinceye kadar hayatın bir çok labirentlerinden geçmek ve bir çok darbe almak zorunda kalıyor (Mansur

1988: 52). Sanat ve kültür alanında çalışan birkaç kişinin Behçet Danacı hakkında düşüncelerini aldık.

Ünlü ressam Krasimir Arsov'un Behçet Danacı ile ilgili paylaştıkları şöyledir:

“Heykel bir güzel sanattır, Behçet Danacı ise bu sanat alanında üstattır. Bence Behçet en iyilerin arasında yer alıyor. Heykelin kendine özgü görsel ve plastik dili var ve Behçet bu dile tam anlamıyla hakimdir. Coşturan, ilham veren, canlandıran bir zekası var, eserleri ise gelecek nesillere kalacak değeri yüksek bir mirastır. Behçet'in zekası, heyecanları, duyguları ve iç dünyası eserlerine yansımış haldedir.”

Fotoğraf 25 – Krasimir Arsov ve Behçet Danacı

Şumen Belediyesi Kültür Komisyonu Başkanı Ventsislav Venkov'un Behçet Danacı hakkında söyledikleri şöyledir;

“Son yıllarda Behçet Danacı Şumen'in ve hatta Bulgaristan'ın en iyi sanatçıları arasında yer almayı

başardı. Eserlerinde özgüven ve gerçekçilik var. Başarılı çalışmalarından dolayı birçok ödüle layık görüldü. Daha uzun yıllar eserleri ile sanatseverlere keyifli anlar yaşatacağına eminim.”

Şumen Elena Karamihaylova Galerisi Müdürü Deyan Evtimov'un Behçet Danacı hakkında düşünceleri şöyledir;

“Behçet'i 2000'den beri tanıyorum. O zaman Tombul Camii avlusunda atölyesi vardı. Hem çalışıyor hem üniversiteye öğrenci hazırlıyordu. Sanat hayatını yakından takip ettim ve çok çalışkan, azimli biri olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim. Şu anda güçlü olduğu bir dönemindedir. Yağlıboya, resim ve rölyeşte başarılı çalışmaları var, ama kendisini en iyi şekilde ifade ettiği sanat dalı heykeldir. Heykelde son derece başarılıdır. Kendisi heykeldir diyebilirim.”

Fotoğraf 26 – Behçet Danacı ve Deyan Evtimov

Büyük zorluklarla yetişen Behçet Danacı, ülkenin saygın sanatçıları arasına girmeyi başardı. Bulgaristan’da resim ve heykel dallarında çalışan Türk gençlerine örnek teşkil eden Danacı, emin adımlarla başarı basamaklarını tırmanmaya devam etmektedir.

Resim ve heykel alanında başarılı eserlere imza atan Behçet Danacı, Bulgaristan Türk sanatçılarının bayrağını gururla taşımaktadır.

Kaynakça

Akdoğan 2010: Akdoğan, B. Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlâk.

<http://www.bayramakdogan.com/tr/kitap_makale/SANAT_SANATCI_SANAT_ESERI_VE_AHLAK.pdf>
(12.09.2021).

Mansur 1988: Mansur, C. “Türkiye’nin Tanıtımında Müziğin Yeri”, Kültür ve Turizm Bakanlığı I. Müzik Kongresi, Bildiri Özetleri, Ankara: 14-18 Haziran 1988.

Mülayim 1994: Mülayim, S. Sanata Giriş, 2.baskı, Bilim Teknik yayınevi, İstanbul, 1994.

ÇUKURKÖY'DE DÜĞÜN GELENEKLERİ VE ADETLERİ

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR

Esin MUSTAFA

Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi

n.chufadar@shu.bg; esin.bedri@abv.bg

WEDDING TRADITIONS AND CUSTOMS IN THE VILLAGE
OF YASENKOVO (CHUKURKOY)

Assoc. Prof. Nevrie Chufadar, Phd

Esin Mustafa

Abstract: The study provides basic information about the history, livelihood and name of the village Chukurkoy (Yasenkovo). The old and new wedding traditions in the village are traced through field research.

The aim of the study is to show through analysis the differences and changes between the old and new wedding traditions and customs associated with the stages of marriage.

The main methods used in the study are specific to field research. The research was done through observation, collection, processing and systematization of oral information, participation in events and social life; direct contact and communication with informants has been established.

Keywords: the village of Yasenkovo, old traditions, wedding customs, wedding

1. Giriş

Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli *geçiş dönemi* vardır: doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı, bu üç önemli aşamanın çevresinde bir çok inanç, adet, tören, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu *geçişleri* bağlı buldukları

kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler (Örnek 1977:131).

Bu çalışmada geçiş dönemleri terimiyle gösterilmiş hayatın belirli dönemleri arasında yer alan evlenme dönemi incelenmeye alındı. Yaşamın ikinci geçiş dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür.

Çalışmamızda Şumnu ili, Köklüce ilçesine bağlı Çukurköy'ün eski ve yeni düğün geleneklerini araştırdık, topladık ve incelemeye çalıştık.

2. Köklüce İlçesi Çukurköy'e Dair Genel Bilgiler ve Tarihçesi

Çukurköy (Bulg. Yassenkovo), Tuna nehrinin doğusunda, Deliorman Bölgesi'nde bulunur (Deliorman, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın sınırları içinde en büyük bölgelerden biridir ve Türklerin de en yoğun olarak yaşadıkları yöredir. Bu bölge Rusçuk, Razgrad, Şumnu, Dobriç (Hacıoğlu Pazarı) Silistre şehirleri ve Tuna nehri arasında kalan alanı kapsamaktadır. Deliorman adını, geçmişte gür, geçilmesi zor olan meşe, ahlat (yaban armudu), kızılıçık vb. ağaçlarla kaplı olan ormanlardan almıştır. Günümüzde bu ormanların büyük bir kısmı tarla açmak için köklenmişlerdir (Ulusoy 2016:10). Şumnu'ya 43 km. kuzeyinde, Palamar avlanma merkezinin ve Köklüce'nin batısındadır. Razgrad'a 35 km, bağlı olduğu Köklüce İlçe'sine (Bulg. Venets) 7 km uzaklıktadır. Komşuları; Kuzeyde – Golyama voda

(Hasan Mahallesi), Doğuda – Bortsi (Pıyıklıköy), Güneyde – Kapitan Petko (Terbi Köy)'dür.

Köklüce İlçesininin (Venets) en büyük köyü sayılan Çukurköy adı 1934 yılında Bulgarca Yasenkovo adı verildi sitesinde arşivlendi. 1989'a kadar nüfusu 3000 kişi civarındadır, ancak göç olaylarında bu nüfus azalmıştır.

Köyün nüfusu son sayımda - 2011 yılında 1965'e düşmüştür ve tamamen Türklere oluşmaktadır.

Osmanlı döneminde Şumnu sancağının en büyük köylerinden biridir. Köy halkı atalarından almış olduğu örf ve adetleri devam ettirmektedir (URL: Çukurköy 2020).

Türkler bu yörelere geldiğinde etrafı ormanlarla çevrili adayı andıran bir alan görürler ve yerleşirler. Bugün Yurtluk denen yerde kurdukları küçük köye de Esenköy derler. Bu ad öyle gelişigüzel olmamıştır. Köyün kurulduğu yer yüksektedir. Devamlı yel estiğinden Esenköy denilmiştir. Rus kaynaklarında da Esenköy olarak yazılıdır.

1878 yılından beri kaynaklarda Yasenkovo (Çukur köy) olarak yazılıdır. Osmanlı zamanında köyün nüfusu 2845'tir (Michev; Koledarov 1989: 301). Köyün tarihinde şöyle bir olay gelişmiştir. Küçük köy halkını eşkiyalar rahatsız ederler. Köylü Sultandan yardım ister. Sultan yardım olarak aileleriyle birlikte bir birlik gönderir. O birliğin çavuşu ve askerleri köylüleri korurlar ve zamanla burada kalıp yerleşirler. Zamanla daha iyi yaşam koşulları arayan köylüler birer birer köyün güneydoğusuna, çukurdan geçen derenin kıyısı boyunca bulunan memba sularıyla ünlü Gönüllü Pınar ile

Gönülşen Pınarın yakınına inerler. Böylece Yurtluktan Çukura göç başlar.

Başlatanlar Sultanın Esen köylüleri korumak için gönderdiği ve buralarda kalıp yerleşenlerden Yusuf Bölükbaşı, Hacı Yunuslar, Alioğullarıdır. Yeni kurulan köye çukur yerde olduğundan Çukurköy adı verilir. Danacılar, Keçiciler, Sarperler, Cerahlar, Berberoğulları büyük sülâlelerdirler.

Köyün geçimi, tahıl, tütün, şeker pancarı ve hayvancılıktan ibarettir. Çalışmak için köyden dışarı çıkanlar çoktur. Nereye gitsen “Çukurköylü görülür” deyimi çevre köylerde yaygındır. Köyün merkezinde orta okul, ana okulu, okuma evi, dükkanlar ikişer katlıdır. Bulgar Prensiği kuruluncaya dek temiz Türk köyü olan Çukurköy’e ilk Bulgarlar Eski Cuma ili Vardun köyünden, Şumnu ve Topalköy’den gelmişlerdir. Zamanla Bulgarlar şehirlere göç etmiş, 45-50 yıldan beri yeni temiz Türk köyüdür. Çok güzel, taştan yapılmış camisi vardır. Yer adları: Ak-pınar, Eski-ekinlik, Sırt, Yurtluk, Çevresinde oldukça büyük “Dolaşma ormanı” bulunmaktadır. Zaten Palamar da yakındır. Hırsovo yönüne doğru eski kasabanın kalıntıları bulunmaktadır. Köyden bir çok aydın kişiler yetişmiştir (Ulusoy 2003: 134- 135).

Umut Dergisinde Kadri Atakan, Çukurköy’ün ve su kaynaklarının adları ile ilgili, köylünün korunması için sultan tarafında gönderilen asker sülalesini, köyün yerleşim, ekonomisi ve yapısı taştan bir cami kuruluşu ile ilgil bilgileri şöyle verir:

*“...Atalarımız bu yörelere geldiklerinde, çevresi gür ağaçlarla sarılı adayı andıran genişçe bir alan görürler ve adına **“Yurtluk”** deyip, oraya yerleşirler.*

*Kurdıkları küçük Türk köyüne de **Esenköy** derler. Bu adın verilışı gelişigüzel değildir. Yüce Tanrı'ya eksiksiz ve rahat yaşam duası gibidir. Ormanın hemen aşağısında, köyün yakınlarında, suları çok yumuşak ve soğuk iki kaynak vardır. Doğu yönünde bulunana, dedelerimiz “**Gönüllü Pınar**” ve kuzeyinde bulunana ve suyu daha bol akana ise “**Gönülşen Pınar**” derler. Daha sonraları Gönülşen Pınar'ın suları toplanarak, sekiz olluklu çok güzel **Gönülşen Çeşmesi** kurulur. Çeşmenin hemen üstündeki ormanın üzerinde, her Türk ve Müslüman yerleşim yerlerinde olduğu gibi, Hakka sevgi ve saygı gösterip dua etmek için bir cami, yakınında da köy mezarlığı vardır. Bugün bile, **Çukurköy** ile **Hasan Mahallesi**'ni bağlayan karayol boyunca uzanan ağaçlı kuşağın içerisinde, o dönemden kalma mezar taşları bulunur.*

*Kimselere kötülükleri olmayan ve kendi hallerince yaşamlarını sürdüren **Esenköy**'lü Türkler, savaşlarda bozguna uğrayan Rum askerlerince kurulan çetelerin, zamanla soygun ve eziyet hedefi olurlar. Hristiyan Rumlar'ın baskı ve zulümlerinden **Saray**'a haber gönderilir. Buna karşılık da Sultan, **Azeri Yusuf Bölökbashi**'nin emrinde bir bölük askerini ve aileleriyle birlikte **Osman Çavuşoğlu** (Berber Salihler'in dedeleri), **Mehmet Çavuşoğlu**, **Hacı Beytullah** (Yusuf Beytullah'ın dedeleri), **Hacı Yunuslar**, **Cerrahlar**, **Hacıoğulları**, **Alioğulları**, **Hacı Hasanoğulları**, **Bayraktaroğulları** ve **Sultan Mahmutoğullarını**, Deliorman'ın göbeğine yerleşmiş **Esenköy** sakinlerine yardım ve koruma olarak gönderir. Ve zulüm eli ayağı kesilmiş olur. **Esenköy'lüler**, daha çok hayvancılık ve kesilen ağaçların işlenir toprak haline getirilen yerlerinde elde ettikleri*

ürünlerle geçimini sağlarlar. Fakat zamanla, daha iyi yaşam şartları arayanlar, köyün güneydoğusuna, iki yamacın çukurundan geçen derenin kıyısı boyunca bulunan memba sularının yakınına inerler, evler yaparlar. Böylece Esenköy'lülerin Yurtluk'tan Çukur'a göçleri başlamış olur. Başlı çekenler Sultan'ın Esenköy'e gönderdiği **Yusuf Bölükbaşı**, diğer soylu aile reisleri ve oğullarıdır. **Hacı Yunuslar**, **Alioğulları**, **Dahiloğulları** hep onlardandır. Yeni kurulan köye “**Çukurköy**” adı **verilir**. Esenköy'ün yeri ise hâlâ “Yurtluk” denilen işlenir toprak halinde kalır”...Artık 70 hanelik bir Çukurköy cemaatine, Hacı Yunuslar'ın dere boyundaki emlakına kurulan cami dar gelir. Cemaat, daha büyük ve yapısı taştan bir cami kurulmasına karar verir. Köyün zengin ve varlıklı ailelerinden gereken para toplanır. **Gabrovo**'dan ustalar getirilir ve **Hacı Deveci**'nin öncülüğünde cami inşaatına başlanır... İnşaatı Rumi **1288** yılında başlanıp **1291**'de tamamlanan caminin yaklaşık **2400** metre kare alanı ile arka tarafında mezarlığı, batısında cami odaları, ön kısmında ise şadırvan var... Cami minaresinin yüksekliği 33 ayaktır (o zamana ait bir ölçü birimi) ve bir şerefelidir (Atakan 1997: Ümit dergisi, Ekim- 107, 15).

3. Evlenme Dönemi – Düğün Kavramı – Evlenme Aşamaları

3.1. Evlenme Dönemi

Yaşamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi

ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür (Örnek 1977: 185).

Türk ailesinde evlenme, geçiş dönemlerinin en önemli bir bölümüdür. Evlenme, her iki ailenin, dolayısıyla toplumun yakınlaşması, birbirini daha iyi tanınması, akrabalık ilişkilerinin kurulup yaygınlaşması demek olduğundan, aileler bu olaya büyük önem vermektedirler. Her aile çocuğunu, kendi sosyal, ekonomik ve eğitim durumuna göre, uygun düşen bir ailenin çocuğuyla evlendirmek ister. Bunun için çocuğuna küçük yaşlardan itibaren, uygun düşecek bir aday aramaya başlar. Bazen iki anlaşılan ailenin *beşik kertmesi* yaparak, çocuklarını bebeklik döneminden itibaren *sözlenmiş* saydıkları da olur. Belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle töre, adet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir.

Türk halk kültüründe, günümüzde kültürel değişmelerin daha etkin görüldüğü büyük şehirlerde Türkiye’de olsun, Bulgaristan’da ya da başka ülkelerde yaşayan Türklerin arasında, doğrudan tanışıp anlaşarak evlenmeler giderek yaygınlığını arttırırken, gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde görülen evlenme biçimlerinin başında *görücü usulü* gelmektedir. Buna *kız bakma*, *görücü çıkma*, *dünür gezme* gibi adlar da verilir.

Evlilik Çağı – Yaşı, geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerini belirleyen birtakım ölçütler vardır. Bunların başında bulûğa (*Sözlükte “ulaşmak” anlamına gelen bulûğ, terim olarak çocuğun cinsî ve bünyevî ergenlik dönemine ulaşmasını ifade eder ve bu durumdaki kimseye de bâliğe - bulûğa eren, döl verme çağına gelmiş olan, ergin:* (URL:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/bulug>) demektir. Bulûğ çağı 10-14 yaşında başlar. Gerek kızda gerek erkekte görülen birtakım biyolojik ve fizyolojik gelişmeler bulûğ çağının belirtileridir.

3.2. Düğün Kavramı

Evlenen çiftler için düğün yapılması insanlık tarihi kadar eskidir. Milletlere ve yörelere göre ayrıntılarda bazı farklılıklar olmakla birlikte hepsinin birleştiği nokta eğlenceye yönelik olmasıdır.

Türk tarihinin en eski dönemi de dahil olmak üzere büyük bir kısmında kaynaklarda düğün sözcüğü kullanılmamıştır. Bu kelimenin karşılığı olarak *toy* sözü geçmektedir. Yine düğün ve orada gerçekleştirilen merasim anlamında Orhun Yazıtlarında *törün* kelimesi kullanılmıştır (Berber 2009:3).

İslâm'da *düğün* kavramı İslâm hukukunda, iki şahit huzurunda yapılması dışında nikâh akidleri için uyulması gerekli bir şekil şartı veya özel bir merasim mevcut değildir. Ancak evlenme gibi kişi ve toplum hayatında önemli yeri olan bir hadiseyi kutlama arzusu ve bu hukukî birleşmeyi herkese duyurarak onu gayri meşrû birleşmelerden ayırma gereği düğün denilen içtimaî vâkiayı doğurmuştur. Hz. Peygamber'in, *Nikâhı açıkça yapınız* meâlindeki hadisi bazı rivayetlerde, *ve nikâh sırasında def çalınız* (İbn Mâce, *Nikâh*, 20; Tirmizî, *Nikâh*, ilâvesiyle tamamlanmaktadır. *İlk dönemlerden itibaren her toplum nikâh merasimlerini kendi dinî ve içtimaî yapısına uygun olarak gerçekleştirmiştir. İslâm dini de toplum hayatında yerine getirdiği fonksiyonları göz önünde bulundurarak düğüne hoşgörü ile bakmış, hatta meşrû sınırlar içinde onu teşvik etmiştir* (URL, İA:

Düğün Nedir? Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi).

Türklerde aile en önemli kültür unsurlarından biri sayılmaktadır. *Düğün*, yeni bir ev açma, aynı zamanda soyun devamı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla aile önemli bir görevi de yerine getirmiş olur. Ailenin oluşumundaki ilk adım olarak görülen düğün olgusu ise, eğlence kültürünün bir ögesi olmasının yanı sıra, aileye giden bir yolun başlangıcı olduğu için önemli görülmüştür. Düğün merasimleri ise bir evladın kendi ailesini oluşturmasında ilk adımdır. Evlilik için yapılan düğünler dışında Türklerin İslamiyeti kabulünden sonraki süreç için *sünnet törenleri* de düğün şeklinde düzenlenmiştir. Bu nedenle sosyolojik açıdan son derece öneme haiz olan düğün, aynı zamanda eğlence kültürünün bir parçası olarak, insanların güzel zaman geçirdikleri şenlik alanlarına dönüşmektedir. Düğünlerde yemekler verilmekte, şarkılar söylenmekte ve çeşitli oyunlar düzenlenmektedir. Toplumun her sınıfından insanların katılımı söz konusu olan düğünler, bu yapısı ile Türk toplumunda kaynaştırıcı bir özelliğe de sahiptir (Berber 2009:1).

Geçiş dönemleri içinde adlandırılan evlenme, Türk halk kültüründe bir düğün etrafında oluşan gelenekler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Buna göre düğünün aşamaları bulunmaktadır. Boratav, düğünün aşamalarını sınıflandırırken aynı zamanda düğün terminolojisi hakkında da şu bilgiyi vermektedir:

Düğün, bugün, evlenme törenleri dizisinin belli bir kesimini; *gelin hamamı*, *kına*, *gelin alma*, *gerdek ve gerdek ertesi* gösterilerini içine alan, en uzununu bir haftalık, çoğu kez üç günlük bir süre için kullanılıyor,

ama ilk anlamı ile *bağlama*, *bağlanma* demektir; *düğüm*, *düğme* kelimelerini de türeten *düğ-* fiil kökü, *tüğ-* biçiminde Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde geçer; Kaşgarlı, aynı kökten türemiş başka kelimeleri, bu arada bizim dilimizde *düğüm* anlamı ile *tüğün*'ü de almış sözlüğüne. Öte yandan, bizim dilimizde, gelinle güveyin ana babalarının ve yakın akrabalarının birbirlerine verdikleri ad olarak kullanılan *dünür* sözü de aynı *düğ-* kökünden türemiş olmalı; bu kelime de *tüngür* biçiminde ve bizdeki anlamı ile Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde geçer; Kaşgarlı'nın kitabında, ayrıca, bu *tüngür* kelimesinden türemiş *tüngürle-*, *tüngürleş-* fiillerine de rastlıyoruz. Evlenme olayının kapsadığı töre ve törenler, gelin ile güveyi ve onların ailelerini birbirine, birtakım anlaşmalardan geçerek, karşılıklı, mal, para, eşya alışverişleriyle *bağlama* ve böylece hısımlık kurulunu pekiştirme amacını güttükleri için, ta eskiden bu töre ve törenlerin tümü birden *düğün* kelimesi ile gösterilmiş olsa gerek. Deyim, anlamındaki bu genişliği zamanla yitirmiş olmalı (Boratav 2016: 191).

Düğünler; bir milletin örf, âdet ve geleneklerinin orjinal şekliyle sergilendiği, toplumsal eğlence yerleridirler. Düğünlerde oyun havalarından türkülerimize, maniden atışmaya, bilmeden bulmacaya, ortaoyunundan Karagöz'e, güreşten cirite kadar her türlü sanat ve spor dallarında oyunların sergilendiği görülür. *Türk toplum hayatının en renkli şenliğidir.*

Yaşlı bir folklor anasının sözleri: "*Düğünler, köyü telaşeye düşüren gadunlar şenliğidir. Bir düğünün ipini kırk köyün gadunu çekmezse, o düğüne düğün denmez. Düğün ne gada şenlikli, ne gada yiyintili, masraflı olursa*

kutluluğu o gada derin, ömrü o gada uzun olur.”
Düğünün en sade, en güzel, en anlamlı tarifi belki budur.

Halk dilinde güzel bir deyim vardır: “*Düğün dernek, bürümcük göynek (gömlek) daim üstünüzden eksik olmasın*”. Bu demektir ki; gününüz daima şen, ferahlık, mutluluk içinde geçsin, evlatlarınızın mürüvvetini görün, karnınız tok, eyniniz pek olsun, temelli sağlık ve varlık içinde yaşayınız.

Düğün deyince, elbetteki akla gelen evlenme düğünleridir. Evlenme düğünleri; yuva kurmak, ocağın tütmesi, soyun sopun üremesi ve devamı gibi toplumsal ve kutsal düzene bağlı bir temele dayandığı için her çağda, mümkün olduğu kadar parlak ve şatafatlı olmasına büyük önem verilmiştir. Eskiden kalan “*Er kalkan yol alır, er evlenen döl alır.*” (Ataman 1992: 1). Bu atasözü şimdi de hala evlenmeyi erteyenlere ya da istemeyenlere söylenir.

Bu gelenek dışında bir aşk, bir sevda yüzünden, ya da başka sebeplerle, ananın, babanın rızası dışında everilmek kesinlikler caiz değilmiş.

Eskiden dengesiz ve zoraki evlilikler de çok fazla olurmuş, bunun nedeni de en çok fakir fukaralıktan kaynaklanan bir olguymuş.

Gelenek haline gelen bu tür zoraki evlilikler, Anonim Halk Edebiyatına bazı acıklı ve gülünç türküler kazandırmıştır.

Örneğin: Kendinden çok yaşlı bir adama zorla verilen körpe bir yavrunun ağzından yakılan şu türkü:

*Ham meyvaydım kopardılar dalımdan
Ayırdılar beni nazlı yarimden
Eğer yarım tutmaz ise salım'dan (sal- tabut)
Onun için açık gider gözlerim*

Yaşlı bir adama verilen bir genç kızın türküsü:
Gocadama (koca adama) yatak serdim gül gibi
Atladı da geçiverdi kör gibi
Zabah baktım eşeyvermiş göl gibi
Anam beni güldürmedi gülmesin
Benden başka evlat yüzü görmesin (Ataman 1992:
19).

Eskiden everilme çağına gelmiş kız ve ergen oğlarda aranan vasıflar, kurulacak yuvanın sağlam temeller üzerine oturtulmasında ve ailenin mutluluğunda kuvvet kaynağı olan ve üreyecek nesiller için soyluluk gösteren bir düzene bağlı, gerçekten insancıl vasıflarmış.

Geriye dönüp incelediğimiz *Eski Türk Düğünlerinde* günümüze bakarak değerler ve kurallar fazla değişiktir. Eskiden gelin olacak kız ve evlenecek olan erkek bir sürü niteliğe sahip olması gereken ahlaki değerler sorgulanmaktadır:

A) Gelin olacak kızda aranan nitelikler

- 1) Her şeyin üstünde iffet.
- 2) Cidağı olmamak (yani dik kafalı, inatçı olmamak).
- 3) Çemkürgen, eydişken olmamak (yani olura olmaza karşılık verenlerden, sırtarıcı ve çeçoron olmamak).
- 4) Eline ayağına evecen olmak (yani hamarat, eli ayağı çabuk, işe yatkın, becerikli olmak).
- 5) Eli uzun ve sakar olmamak (yani şunu bunu aşırma huyu olmamak, danışmadan bir şeye el sürmemek ve tuluğunu kırmamak).

6) Govcu, govlayıcı olmamak (yani ordan burdan laf taşımamak, dedikoduculuk yapmamak).

7) Kayınbabasına, özellikle kaynanasına aşırı saygılı olmak.

Gelin olacak kızlarda aranılan bu vasıflar arasında önemli olanlardan biri hamaratlık, dile, bele sağlamlık ve kaynanaya saygıymış (Ataman 1992: 4).

B) Evlenecek erkekte aranılan nitelikler

1) Fodul olmayacak (yani kaba saba, lafin nereye varacağını bilmeyenlerden olmayacak, sözünü sohbetini bilecek).

2) Baba malına güvenmeyecek, hazır yiyici, *ekmek elden su gölden*, bedava geçinirlerden olmayacak. Belli bir işi, kazancı olacak, hele babası ölmüşse, kalan mirasdan bir çöp bile satmamış olacak. Malın, mülkün, işin sadık bir koruyucusu olacak. (Bu çok önemli tutulurdu. Bir erkek ki malına, mülküne, işine sahip değildir, eyâline; kadınına, evine, evlatlarına da sahip ve hakim olamaz) denirdi.

3) Kumar oynamıyacak, sarhoşluk etmiyecek (yani içip içip mahalle aralarında naralanarak, elalemi rahatsız, konuyu komşuyu tedirgin etmiyecek, içerse bile burnuna değil, ağzına içecek).

4) Evinin yolunu bilecek. Bu demektir ki, işi ile evinden başka bir şey düşünmeyecek.

5) Geçici bir işi olmayacak, şunun bunun yanında sığıntı bir iş tutmayacak. Burada da kendi işi, kendi toprağı, kendi tezgahı, kendi emeği ve alın teri esas tutulmuştur, ancak bir iş, bir sanat öğrenmek için bir süre kalfa, ya da usta çıkınacak kadar, usta yanında çalışmak geçerli sayılmaktadır.

6) Ağır başlı, kamil, ahlaklı, merhametli, yardımsever, cesur, tuttuğunu koparanlardan ve yürek bütünlüğüne sahip olacak.

Bu vasıflardan herhangi biri bulunmadığı takdirde: *Bizim, oğlunuza verecek kızımız yoktur. Allah kısmetini başka kapıdan versin, diye geri çevrilirdi* (Ataman 1992: 6).

3.3. Evlenme Aşamaları

Evlenme olayında yaşanan bir çok gelenek görenek vardır. Bu gelenek görenekler; kılık kıyafetten çeyize, çalgılardan halk oyunlarına, manilerden türkülere, kap-kacaktan yemeğe, takılardan hediyeye kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla evlenme adetleri bir yörenin bir çok konudaki kültürünü de sergileyebilmektedir. Evliliğin temel amacı bir aile oluşturmaktır. Bu da bir kız ile bir erkeğin evlenmesi ile gerçekleşir. Bu olay beraberinde birçok töreni gerektirir. Öncelikle bir çok kişinin katılımı söz konusudur. İki kişinin evlenmesi için yapılması gereken o kadar çok iş vardır ki sonuçta evlilik olayının sadece iki kişiyi değil toplumun bir çok kesimini ilgilendirdiği görülür.

Belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle töre, adet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir.

Boratav, evlenme töre ve törenleri şu şekilde çerçevelemiştir:

A) Düğün öncesi:

- I) Görücülük, dünürçülük/kız isteme;
- II) a) söz kesimi; b) şerbet; c) nişan;

- III) düğün okuntusu (davetiye);
- IV) çeyizin gitmesi ve sergilenmesi;
- V) gelin hamamı

B) Düğün:

- I) Kına geceleri; a) kız kınası; b) oğlan kınası;
- II) gelin göçürme;
- III) nikâh;
- IV) gerdek;
- V) gerdek ertesi (duvak-paça).

C) Düğün sonrası: gelinlik ve güveylik töreleri (Boratav, 2016, s. 196).

Çukurköy’de de düğün gelenekleri bu sınıflandırmadan çok farklı değildir. Çukurköy’de düğün gelenekleri düğünden önceki gelenekler, düğün ve düğünden sonraki gelenekler olarak üç kısımda değerlendirilebilir. Düğün öncesinde, öncelikle halk arasında yaygın olarak görücülük, kız görme/bakma evresi, kız isteme, söz kesme, nişan, çeyiz, kına, düğün toreni, düğün aşamalarını takip etmektedir. Düğün sonrasında ise el öpme, gelinin baba evine davet edilmesi gibi gelenekler bulunmaktadır.

4. Eski Türk Düğünlerinde Gelenekler ve Adetler

Aile olgusu, Türk Tarihi boyunca önemsenen ve el üstünde tutulan bir olgu olmuştur. Öyle ki dünya milletleri içinde aile ve akrabalık bağlarının en fazla önemsendiği toplumlardan birisi hiç şüphesiz Türk Toplumudur. Türkler, tarih boyunca çok sağlam bir aile yapısına sahip olmuş, aile bağlarıyla son derece

sıkı bir toplumsal yapı oluşturmuşlardır (URL: Güldür: Corci Zeydan: İslam Medeniyeti Tarihi).

Türk milleti İslâm Dini'nin temel prensiplerine ters düşmeyecek kendi örf, âdet ve geleneklerini de yaşamayı sürdürerek, İslâm ile kaynaşmıştır. 17 yaşından sonra kızlar yalnız başlarına tarlaya, hayvan otlatmaya, oduna, vb. dış işlere gönderilmezlermiş. Zaten o yaşlara gelen kızlar, çeyizlerini hazırlamaktan başlarını bile kaldıramazlarmış. O yaşlardan sonra, kızların erkeklerle uzun süre aynı yerde bulunmazlar, hatta kızların oğlanların veya erkeklerin yanında gülmeleri, yüksek sesle konuşmaları bile hoş karşılanmazmış (Aksakal 1995: 11,12).

Eskiden genç kız 18 yaşını geçince evde kalmış gözüyle bakılırdı, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ailelerde görücü usulü ile evlilik yapılırdı kız ve erkek birbirlerini görmeden evlenirdi fakat bazı aileler gerek kız tarafı gerekse oğlan tarafı gençlerin birbirlerini görmelerine müsaade ederdi. Eskiden yabancılara ya da başka köye kız vermezlerdi, dışarıdan da kız almazlardı.

4.1. Eskiden Türk Toplumunda Düğün Öncesi Uygulanan Adetler.

• Kalın (Başlık)

Kadim Türk Kültüründe, gençler karşılıklı niyetlerini belli ettikten sonra kız isteme faslına geçilirdi. Erkek tarafının kızı alabilmesi için kızın babasına para veya hayvan vermesi gerekirdi. “*Kalın*” ve “*kalınlık*” olarak adlandırılan bu gelenek, bir güvence bedeli olarak görülürdü. Kalın geleneği Türklerde çok erken çağlardan beri uygulanan bir

gelenek olmuştur. Düğünlerin törenselliği tüm kültürlerde ortak bir özelliktir (URL: Güldür 2020).

• Gelin Hamamı

Hamamın göbek taşında kurulan sofralar, yemek faslı başlı başına bir âlemdi. Önceden bohçalar içinde getirilen yemeklerle, hamamın göbekteşına donatılırdı. Zeytin yağlı dolmalar, turşular, reçeller, tava börekleri, cevizli çörekler, helvalar, çeşit çeşit hoşaf lar yenilir, şerbetler içilir, ilahiler, türküler çağırılır, bir yandan yıkanılır, hele gelin hamamı bir düğün şenliği içinde devam eder.

Sonra, gelin hamama sokularak, kurnanın başına getirilir ve yıkanır. Gelin yıkandıktan sonra, ailenin varlığına göre altın, gümüş, bakır taslarla başından üç yol su dökülür ve geline nar şerbeti içirilirdi (Ataman 1992: 63, 64). Gelin hamamı geleneğinin başka bir anlamı da, kaynana tarafından geline gözlem yapılmasıdır. Oğluna laik bir kız olduğundan emin olmak amacıyla fiziki bir kusurun olup olmaması kontrol edilir.

• Kız İsteme

Eski düğünlerin en önemli ve ilginç yan ıdır kız isteme. Evlenme çağına gelen genç, bu isteğini babasına söyleyemediği için birtakım eylemlerde bulunur, sonuç alamazsa, istediğini anası yoluyla duyurur, bir maniyle dokundururdu:

*Hey hı zara hı zara
Dalda kirez kı zara
Ana benim çağım geldi
Durma bana kı z ara.*

Oğlan tarafı gözüne kestirdiği kızı istemeden önce, bir kadını elçi olarak kız evine gönderir. Eğer, kız tarafı da istekli görünürse, oğlan evine durumu bildirir ve bir süre sonra oğlan evinden üç kadın Perşembe akşamı kız istemeye gider. Akşam ay kahve iilip, dereden tepeden konuşulup, hal hatır sorulduktan sonra, asıl konuya gelinir. Ağzı iyi laf yapan ve daha yaşlıca olanlarından birisi söze başlar;

“Allah’ın emri, Peygamberin kavli ile kızınızı oğlumıza mehel (uygun) gördük, istemeye geldik. Siz de uygun görürseniz, bu yavruların yuvasını, ocağını tttrelim. Ne dersiniz?”

Kız babası cevabını düşünelim, taşınalım, byklerimizle danışalım, ondan sonra cevabımızı bildiririz, *“Hayırlısıyla olur inşallah.”* der.

Bir hafta içerisinde kızın babası ve anası aile büyüklerine konuyu açar, son kararı verirler. Cevap olumlu ise, söz alındıktan sonra, bir hafta içerisinde yüzük takmaya da *“küçük nişan merasimine”* geçilir. Oğlanın babası gelinlik kıza, kızın babası da damat adayına yüzükleri takarlar (maddi durumları iyi olanlar yüzük takar, olmayanlar sembolik bir hediye verir). Oğlan ile kız arasındaki evliliğin ikinci safhası olan nişanlılık dönemi başlamış olur (Aksakal 1995: 12; KK⁶: Ayşe Ali Mehmet). Kız isteme ukurk’de de bu şekilde gerçekleşir.

⁶ KK: Kaynak Kişiler Çukurköy sakinlerindedir

•Nişan

Yüzük takılıp, söz alındıktan sonra, esas nişan töreni olan Büyük Nişan için her iki tarafın hazırlanmasına gerekli zaman bırakmak için 3-6 ay arasında bir nişan töreni günü tespit edilirdi. Nişan, genellikle kadın ve kızlara yönelik eğlencelerden meydana gelmesine rağmen, erkeklerde davul zurna eşliğinde çalılıp oynama ve eğlenme imkânı bulabilirdi.

Kız evindeki nişan töreninde, kadınlar ve genç kızları türkü ve mani eşliğinde eğlenirler. Oğlanın akrabaları da birer hediyelik bohça hazırlayarak nişan törenine katılırlar. Kadınların bulunduğu ve oynadığı yere erkekler alınmaz. Bazı genç delikanlılar kadın kılığına girerek, nişanı izlemekten ziyade, gözüne kestirdiği genç kızın oynayışını seyretmek için nişan yerine girerlerdi. Nişan töreninde bütün kadınlar sırayla oynarlar, oynama sırası gelince, dört kadın ellerine aldıkları bohçalık kumaşın uçlarından tutup havaya kaldırırlardı. Kızın oynaması bitince, kaynana, görünce, yenge, akrabalar bu bohçanın içine hediyeler atarlardı. Çeyiz atma bittikten sonra, herkese nişan şerbeti dağıtılır, davetliler şerbet tepsisine, gönüllerinden ne koptuysa, para atarlardı. Paralar, genellikle kıza kendisine çeyiz alması için verilirdi.

Bir sene veya 6 ay kadar sürecektir nişanlılık dönemi de başlamış olur. Eğer, nişanlılık dönemi içerisinde dinî bayramlar olursa; oğlan tarafı kız tarafına hediyeler götürür, kız tarafı da oğlana hediyeler götürürdü (Aksakal 1995: 13,14; KK: Ayşe Ali Mehmet). Nişan geleneği Çukurkö'de de bu şekilde gerçekleşir.

• Kız Evinde Kına Gecesi Törenleri

Asıl kına gecesi Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece olmasına rağmen, bir hafta önceden kadın ve kızlar kız evinde toplanarak kendi aralarında çalıp oynamaya başlarlar. Kına gecesi gelin süslenir, giydirilir ve eğlencelerin yapılacağı alana, sandalye üzerine oturtulur. Gecenin ilerleyen saatlerinde sırayla birlikte oynarlar. Kınayı ortaya getirip, karılmasına başlanır. Geline kına yakılmaya başlarken güzel sesli genç kızlarda

“Gelinim gelinim kınan kutlu olsun,

Hem orda hem burda dilin tatlı olsun.” (Aksakal 1995: 14,16)

• Kına Yakmak

Eski düğünlerin, hareketli safhaları, sözgelimi (geline) kına yakmak, başında mum yakmak gibi törensel kaynaşmalar, renk ve ateş kültü ile ilgili kutsal geleneklerin devamıdır. Kınanın, ayrıca Kâbe'den geldiği inancına bağlı, dini bir anlam taşımaya, gelinin süslenmesine kutsal bir anlam ve değer kazandırır.

Kınanın yeşil renginin, ezilip yakıldığı zaman kırmızılaşması ve kendine mahsus kokusu uğur sayılmaktaydı. Genç kızların, taze gelinlerin ellerine, ayaklarına, saçlarına kına yakmaları uğur sayılırdı. Bazı yerlerde erkeklerin de serçe parmaklarını kınalama âdeti vardır.

Geline kına yakılırken ağlatmak da uğur sayılırdı: *“Ağlaya ağlaya eken, güle güle biçer”* atasözü bu anlamda gözyaşı dökmenin, ferahlık verdiğine, yuvaya bolluk, bereket, mutluluk getireceğine inanılmaktaydı. Gelinin başında mum yakılmasının, belirli bir işareti de,

ateşin hastalıklardan ve kötü ruhlardan arındırıcı nitelik taşımasıdır. Gelinin mumla kutlanması (başının üstünde mum yakılması), tarihi kadar eski, orjinal bir Türk âdeti olan (ateş kültü) ile ilgilidir. Ateş kültürünün oyunla ifade edilen şekillerinden biri de, özellikle meydanlarda, ateşler yakılarak yapılan törensel oyunlar. Ağaç kültü ve Ateş kültü eski halini en çok evlenme düğünlerinde korumuştur. Ağaç (özellikle kayın ağacı) bütün dini ayinlerde (törenlerde) kullanılıyordu. Bir inanca göre kayın ağacı gökten inmiştir. Gelinin ateşten atlatılması, koca evine ilk gelişinde, ateşe yağ dökülerek yakılması, düğün ritleri arasında önemli yeri olan uygulamalardır. Ocağın tütmesi, ocaktan ateş ve aşın eksilmemesi gibi kuvvetini kutsal kaynaklardan alan inançlara bağlı âdetlerdir (Ataman 1992: 8-10).

Eski düğünler, sadece düğün kuran iki tarafın değil, bütün bir köyün, hatta komşu köylerin ve kasabaların ilgisini çeken, toplum hayatının en renkli olayı imiş: “*Düğüne giden övünür, evde kalan dövünür.*” sözü, eski düğünler, tarafların varlığına göre, çok önceden, düğün hazırlıklarının tatlı telaşıyla başlardı. Eski düğünlerin en parlak gecesi, kına gecesi, ya da kız gecesi denilen çarşamba gecesi idi. Bu gecede, geline kına yakılır, gelin kutlanır, kaynanan hoplatması (helosa) denilen törene ait gösteriler yapılır (Ataman 1992: 11; KK: Ayşe Dale Mustafa).

Kına yakılırken söylenen türkülerin bazı sözleri:

Getirin kına yakayım nenni

Yetmezse azca katalım nenni

Gelinin hâlin soralım nenni

Nenni haşam benim paşam nenni

Yatrayım ak pamuğum nenni (Ataman 1992: 11).

• Gelin Ağlatması

Gelini ağlatmak uğur sayıldığı bilinir. Eski âdetlere göre kızın kocaya satılmasında, babadan önce amca gelirdi baba bu işe muhatap olmak istemezdi. Anaya, babaya sitem ile evlatlarını eloğluna vermelerindendi. Tabii bu ilk anda doğup büyüdüğü evinden anadan, babadan kardeşlerden ayrı düşmenin yürek acısı ile söylenmiş sayılır. Kız sonunda:

“Hem ağlarım, hem giderim” diyecekmiş (Ataman 1992: 39).

• Gelin Kutlaması

Ateş kültü ile ilgili törenlerin çeşitli uygulama şekilleri vardır. Eski düğünlerin kına gecelerinde yapılan törenler.

Mumlar yakılır ve büyük bir tepsi, gelinin başının üstünde tutularak çevrilir (KK: Ayşe Dale Mustafa).

• Düğün Harcamaları

Eski düğünlerin, gelenek ve âdetler çerçevesi içinde önemli bir konusu da harcamalarla ilgiliydi. Düğün hayli masrafla açılır, çoğu zaman borçla kapanırdı.

“Düğünün borcu ile ramazanın harcını Allah kayırır”. “Düğün kapısı bereket kapısıdır”, “Ev yapanla, düğün kurana Allah yardım eder” inancına bağlı bir yürek bütünlüğüyle, düğün kapıları ardına kadar açılırdı (Ataman 1992: 12, 15).

• Düğün ve Düğün Merasimi

Düğün gününü kararlaştırmak üzere, oğlan babası yanına bir kaç akrabasını da alarak kız evine giderler. Kız evi, gelin kız için istediği altın, ev eşyası ve diğer isteklerinin yerine getirilmesi koşuluyla oğlan evinin düşündüğü düğün tarihini genellikle kabul eder (KK:Ayşe Ali Mehmet).

•Salı Bazı Yörelere Çarşamba Günü Yerine Getirilen Düğün Âdetleri

Düğün için elbiselik kumaş, *yeşil ve kırmızı çember* (yazma) den meydana getirilen bayrak (Çukurköyde - mum), Pazar günü oğlan evinin önüne veya çatısına dikilirdi. Düğüne bir- iki hafta kala şeker ile okunarak düğüne davet edilirdi.

•Perşembe Günü Yerine Getirilen Düğün Âdetleri

Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece davetliler üçer beşer, kendilerini misafir edecek ev sahibinin peşine düşüp giderlerken, bayraktar sabah kaçta gelin almaya gidileceğini davetlilere hatırlatır. Perşembe sabahı kız veya oğlan evine saat 10.00 civarı toplanmaya başlarlar ve *gelin alma* alayı yola çıkar. Kız evine varılınca erkekler ve kadınlar ayrı ayrı yerlerde toplanırlar, oynayırlar. Gelinin yengesi ve arkadaşları da gelini süslemek ve giydirmekle meşguldürler. Geline son giysisi olan duvak da giydirildikten sonra, gelinin hazır olduğunu haber verirler. Âdet üzere gelinin kardeşi kapıyı kilitler, oğlanın babası bir bahşiş verdikten sonra, gelin odasının kapısı açılır. Gelinin ata bindirilmesi gerekir, ancak eğerine bir çocuk oturur, ona da bahşişi verilir ve gelin babası ve kayın babası tarafından gelin

atına bindirilir. Gelin alma ritüeli için bazı durumlara göre at arabası, manda arabası da süslenerek kullanılır. Gelin eve gelince attan ya da at/manda arabasından inmek istemez, o da kayın babasından bahşışını alır ve inmeye razı olur. Gelin inmeden önce, kaynana duvağının üzerinden buğday, para, çerezden oluşan karışımı serper, çoluk çocuk bunları kapışır. Bu bolluk ve bereketin olması dileğiyle yapılır. Gelini, attan genellikle damat indirir (KK: Ayşe Ali Mehmet).

•Gelinin Başından Çerez Serpmek

Bu âdet tohum taşıyan bitkiler ve tahıl ürünü ile, insan yaşamı arasındaki ilişkinin belli amaçlara yönelik bir belirtisidir. Fıstık, leblebi, üzüm kurusu, kabak çekirdeği, keşkekli buğday ve gümüş para karışımı çerezin gelinin başından avuç avuç serpilmesi bolluk, hayırlı rızık, zürriyet amacına bağlı bir âdettir. Gelinin başından serpilerek çerez, özellikle genç kızlar tarafından kapışılarak sandıklarında saklamaları hayırlı bir kısmet için uğur sayılırdı (Ataman 1992: 33).

•Çeyiz: Çeyiz Eşyalarının Sergilenmesi

Çeyiz sandığının donatılması şan ve şeref meselesi sayılırdı. Çeşit çeşit giyim eşyası, bunların arasında en kıymetlilerini, kızın göz nuru, el emeği yaptığı işlemeler, kareler, örgüler, çorap ve terliklerdir.

Davetlilerden, gelin çeyizinin zenginliği karşısında hayranlık gösterenler olduğu gibi, her şeyi beğenmez görünmeyi, küçümsemeyi huy edinmiş olanlar da bulunur:

-Böyle hamam takımı mı olur?

*-Hele o terlikler de ne? Hepsi arasına işi
-Gız bubası, kesenin ağzını sıkarsa, böyle olur işte.
-Doğrusu kızına, şanına layık çehiz düşmemiş
bubası.*

gibi sözler söylenir (Ataman 1992: 30,31).

• **Dağmat Traşı**

Damat gelin alma alayına katılamaz. Üç arkadaşıyla birlikte traş olmak ve hazırlanmak için evde kalır. Berber çağrılır, traşa başlamadan önce, oğlanın arkadaşlarına dönerek; “*Ağalar bu ustura kesmiyor, biraz bileğilesek de damadın canı yanmasa.*” diyerek, o da bahşişini ister ve alınca traşı yapar.

• **Gelin Karşılması**

Damat hazırlanmış hali ile gelini evinde bekler. Gelin, damadın evine erdiği zaman, onu attan ya da arabadan damat indirir ve birlikte gelin için hazırlanan odaya çıkarlar.

Kızları ile birlikte gelen yengeler tarafından çeyiz sandıkları açılır, çeyizler iplere serilir. Genç kızlar, gelinler ve anaları çeyiz görmek için sıraya gilerler. Gelin karşılmasında “*gelin ekmeği*” denilen ekmeekten ikram edilir.

Yatsı namazı için damat arkadaşlarıyla birlikte namaza gider, gelirken de köy imamını dinî nikâh için beraberinde getirirler. Nikâh, şahitlerin huzurunda kıyılır, dualar yapılır ve sıra güvey salmaya gelir.

Gelin odasına alınır, yengesi tafafından zifaf gecesi hakkında kendisine bilgi verir, tenbihlerde bulunur. Damat da arkadaşları tarafından kapıya getirilir ve sırtından yumruklanarak odaya itilir. Gelin damadın

ayağına basmak için içeride tetikte beklemektedir. Kim kimin ayağına önce basabilirse; evde onun dediğinin olacağına inanılır. Gelin damatla hemen konuşmaz. Damat gelinin boynuna aldığı altın veya kolyeyi takar ve gelin konuşmaya başlar. Kapıda dinleyenler olur. Gelinin hiç konuşmaması durumunda, çocuklarının dilsiz olacağı da bir halk inancı vardır. Gelinin konuştuğunu duyanlar kapıdan ayrılırlar (KK: Habibe İsmail Recep).

• Silah Atmak ve Davul Döğmek

Silah atmak, davul döğmek, kötü ruhların gümbürtülü seslerden ürkererek kaçtıkları inancına bağlı olduğu için, düğüne renk ve canlılık veren bu çalgıya ritüel bir mahiyet ve ayrıcalık kazandırmaktadır.

Silah atmak, gelini almaya gelen oğlan evi tarafından sevinç ve gururlanma işaretidir. Rastgele silah atmak yoktur. Düğün seymenlerinin silah atmaları da bir usule bağlıydı. Silah, oğlan evine yaklaşırken, bir haber ve müjde işareti olarak üç el atılır, oğlan tarafı da aynı şekilde karşılık verir. Gelenler davul- zurna takımıyla karşılanırlar.

“*Düğünde davul- zurna, hamamda kurna*” lafi/deyimi, davula verilen önemi anlatmakta (Ataman 1992: 47, 48).

• Meydan Oyunları

Geleneksel düğün şenliklerinin vazgeçilmez eğlenceleri olan cirit, güreş seymen oyunları bir başka manzara gösterir. Bu yiğit kişilerin ciritte kollarını bükecek, karşılarında at koşturup, at oynayacak yiğit az bulunur (Ataman 1992: 71,72).

•Giyim -Kuşam

Yaradılışları gereği güzel görünmek ve dikkatleri üzerine çekmek için giyim- kuşam, süs ve takıya aşırı önem veren kadın zevki, özellikle düğün kavramı içinde, büyük incelik ve zarafet gösterir.

Koç boynuzu, buğday başağı, meşe yaprağı, yılan kavı, bülbül bükü (bülbül yuvası), gül, karanfil, çiğdem, menekşe gibi çiçek motifleri genellikle uğur sayıldıkları için, kadınların süslenme zevki ince bir anlam taşır (Ataman 1992: 22,23). Türk kültüründe giyim-kuşamda renklerin önemi çok büyüktür bu yüzden hem renklere hem de motiflere özenle dikkat edilirdi.

•Yüz Yazısı

Yüz yazısı, gelinin giydiği gelinlik urbasının ard eteğine kadar uzanan al bürümcük üzerine, altın ya da gümüş tel gerilir, duvağının zilifleri (zülüf- şakaklardan sarkan saç lülesi-gelinin yüzünün iki tarafından saçları taranır iki belik örülür ve yüzünün iki tarafından saçları kesilir ona zülüf denir (Çufadar 2011: 29) hizasından yere kadar iki yanına salıverilen telli pullu süsler.

Alın yazısı ile ilişkili olarak, gelinin bahtının açık ve elmas gibi parlak olması, kader ve kısmetinin bol ve açık olması için uygulanan bir âdettir, tabii süse de renk ve bütünlük katar.

Gelinin yüzünün yer yer karalanması, Bu, geline nazar değmemesi için güzelliğini maskeleyerek gibi bir şeydir. Türkülerde de geçer:

*Var yüreğimde yara
Nazar olursun a kız
Sür yanağına kara.*

Gelinin koca evine giderken, merdiven başında, babası ya da erkek kardeşi tarafından beline bir kuşak bağlanır. Buna (Gayret kuşağı) denir. Ele, bele, dile sağlam olmasının bir simgesidir (Ataman 1992: 34,35). Bu kuşağın rengi kırmızıdır. Kırmızı rengin ve diğer önemli renklerin anlamlarını sonraki noktada ele alacağız.

• Düğün Sofraları

Eski düğünlerin önem verilen renkli bir konusu da yemek davetleriydi. Genellikle Türk sofrası bolluk, bereket demektir. Türk sofrası, bugün eski çeşitliliğini ve zenginliğini yitirmiş de olsa, yine de her vesile ile hele düğün dernek anlayışı ve şenliği içinde, bu güzel âdet, gönül hoşluğu ve zenginliğiyle sürdürmekten vazgeçmemiştir.

Bir çok yerlerde kurulan sofralarda, etlisinden sütlüsüne, tatlısına, ekşisine, tuzlusuna kadar, çeşit çeşit yemeklerle sofraların donatılması, Türk sofrasının zenginliğini, Türk halkının cömertliğini ve zevk üstünlüğünü göstermektedir (Ataman 1992: 26,27). Türk mutfağın renga renk, çeşitli lezzetler içeren yemekleri çok eskilerden kalan tarifleri günümüze kadar taşınmıştır. Düğün sofralarının bolluğu ailelerin maddi durumuna göre farklılıklar göstermiştir. Örnek olarak Çukurköy'ünün eski düğünlerde ikram edilen bazı Türk yemeklerinin adları: çorba (sütlü), yağnı-yahni (bütün et), pide, sütleç/sütlaç, dolma, aşlı/baklava, kabak tatlısı, kompot/komposto, Şerbet vb.

4.2. Düğünden Sonraki Adetler

• Barışma/Kız Ardı

Düğünden üç gün sonra kız evine, sonra da damat evine barışmaya gidilir. Halk arasında kız ardı da denilen, kız evi tarafından oğlan evine de yapılır. Düğün de böylece tamamlanmış olur (Aksakal 1995: 18).

• Ocağın Tütmesi

Gelinin koca evine gelişinden başlayarak, üç ay ocakta ateş söndürülmez, sönen ateşin kibritle yakılması uğur sayılmaz. Komşudan alınan bir közle yakılmalıdır.

Gelinin koca evine geldiği sırada, yanan ocağa yağ dökülmesi de eve bereket ve uğur getirdiğine inanılır. Ateşin hastalıklardan koruyucu ve arındırıcı niteliği olduğu için büyük önem taşır (Ataman 1992: 47).

• Kaynana – Gelin İlişkileri

Kaynana-gelin ilişkilerinin pek çok anıları vardır. Hiç şüphe yoktur ki, analık, her çağda ve ahvalde üstün saygıya layık, insanlığı en güzel en kutsal varlığıdır kaldı ki, kaynanalık da bir mazhariyettir.

Kaynana- gelin ilişkilerinin çatışmaya varan sebebi nedir?

Bunu eski aile düzeni içinde araştırmak, sezinlemek ve eleştirmek, çeşitli yorumlarla izah etmek mümkündür. Ama en önemli sebebi, oğlan analarının: *“Nazlı naimli büyüteyim, gecemi gündüzümü feda edeyim, bin türlü kahrını çekeyim, sefasını el kızı sürsün.”* Düşüncesinden kaynaklanan, bir çeşit kıskançlık olsa gerek (Ataman 1992: 50,51).

Bu sözlere başka bir bakış açısından bakarsak, kaynananın sevinmesi gerekir, çünkü evine gelin gelmiş, iş yükünün çoğunu geline yükler ve kendisi rahat eder. “*Kız anası, ne yapsın? Büyütmüş, üstüne titremiş, sefasını kaynanası sürecektir*” de diyebiliriz. Kaynana oğlunu kıskanır, kız anası kızını, ama hayat böyle kurulmuş, aile kurmak ve yeni ortama ayak uydurmak gerekir. Kaynana-gelin karşıtlığını çözmek ve aralarında ilişkiyi aile ferdlerinden başkasının anlaması zor bir olgudur. Ayrı bir alan araştırması konusu olabilir.

5. Türk Düğünlerinde Renklerin Sembol Değerleri

Bütün diğer millederde olduğu gibi Türk milletinin de, en eski zamanlardan başlayarak tarihî seyir içinde renklere çeşitli sembol anlamları ile millî ve manevî değerler kazandırdığı görülmektedir. Türk tarihinde ve kültüründe renklerin sembolik anlamları ilk olarak batılı Türkologların dikkatini çekmiş ve çalışmalarında bu hususa işaret etmişlerdir. Örneğin, Macar âlimi Prof. A. Alföldi, Alman Türkoloğu Annemarie von Gabain ve yine Alman Türkoloğu I. Laude – Cirtautas’ın bu konu ile ilgili çalışmaları bütün dünya Türkologlarının bilgisi dahilindedir.

Türkler tarihlerinin en eski zamanlarından başlayarak, uzun zaman beş ana renk olarak *kara, ak, kırmızı, yeşil ve sarı* renkleri esas görmüş ve bu renklerden her birini dünyanın dört yönü ile merkezini ifade etmekte kullanmışlardır (URL: Genç).

Türk tarihinin en eski devirlerinden başlayarak, çeşitli renklerin sembol anlamlarından başka, manevî ve millî anlamlar da kazandığını görüyoruz:

1) Ak (Beyaz): Ak rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevî inanmalarından kaynaklanarak ululuk, cennet, arılık ve yücelik adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Ak renk için “*baş renk*” de denilebilir (Genç 1999: 9). Türklerde “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Bu yüzden Türk düğünlerinde ve diğer kültürlerde de gelin kıyafetleri beyazdır.

2) Al (Kızıl - Kırmızı): Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak onlarda “Al Ruhı” veya “Al Ateş” adları verilen bir ateş tanrısının yahut da hâmî (koruyucu) bir ruhun varlığı bilinmektedir (Genç 1999: 16,17). Eski Türk Düğünlerinde de kırmızının ateş kültü ile eşleşmesi ve koruyucu gücü olduğu bilindiği için, kına yakma geleneğinde gelinin baş örtüsü ve kıyafeti kırmızı renktir.

3) Yeşil (Yaşıl): Türk mitolojisine göre hayır İlahî Ülgen’in, koruyucu ruh olarak Kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yeşil (yeşil) Kaan idi ve umumiyetle bitkilerin yetişip- büyümesini düzenlediğine inanılırdı.

Tabiatın canlanması ile ilgili olarak, eski Türklerde yağmurun bütün tabiatı yeşerten – yani eski Türklerle göre, yaşartan- bir tabiat vergisi olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Bu yüzden “yaş” sözü hem ıslaklık hem de suyun (tabîî yağmurun da) canlandırdığı yeşilliklerin adı oluyordu. Dolayısıyla, yaşarmak (ıslak olmak, ıslanmak) ile yeşermek, yeşillenmek aynı fiil ile ve “yaşarmak” olarak ifade ediliyordu. Yeşil da yeşil renk demek oluyor. Bugün yeryüzünde yaşayan Türklerin hemen tamamı yaş sözünü insan ömrü için de kullanmaktadırlar. Ayrıca pek

çok Türk topluluğunda yaşıl, genç insan demektir ve genellikle yaş yiğit delikanlı anlamına kullanılmaktadır.

Diğer taraftan yaşıl kök yani yeşil gök tabirinin Türklerde gökyüzü anlamında kullanıldığını da görüyoruz ki bugün de Türkçede göğermek sözünün yeşermek anlamında kullanıldığı malûmdur. Bu itibarla Türklerin zaman zaman yaşıl sözü yerine kök (gök) sözünü de kullanırlar (Genç 1999: 27-30). Yeşil/yaş sözü uzun ömür ve genç insan anlamında olduğu için eski Türk düğünlerinde giyim-kıyafetlerde yeşil renk mevcuttur ve yeşil yapraklı düğün dalının da kırmızı, sarı ve beyaz çiçek ve hayvan motifli el işlemleri ile süslü olması, renklerin sembol değerlerini göstermektedir.

Eski Türkler yılbaşını başlıca iki tabiat olayının görülmesi ile başlatmışlardır. Bunlardan biri otların yeşermesi, diğeri de gök gürlemeleri ile yıldırımların başlaması idi. 0 yılbaşı günü için yeni kün, ergen kün (**erginlik yani olgunluk günü**; ergenekon) vb. adlarla adlandırmış oldukları, bu adların bugün de bazı Türk toplulukları tarafından kullanılmakta oluşundan anlaşılabilir (İnan 1998: cilt I, 414, 420).

Fikrimizce, bu cümlede görülüyor ki yeşilin anlamı – **erginlik, olgunluk günü** ve sembol olarak düğün dalı da bunu ifade etmektedir. Yeni bir ailenin kurulması, yeni bir dönemin başlangıcı demektir.

4) Sarı: Türklerde sarı rengin, dünyanın merkezinin sebolü olarak kullanıldığına işaret edilmiştir.

Gerçekten de hayır ilâhı Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türklerde hep sarı renk (altın sarısı = sırma rengi) ile ifade edilmiş ve Ülgen'in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmış ise, tıpkı onun gibi sarı renk de dünyanın merkezinin sembol

rengi olmuştur (Genç 1999: 36). Kına yakma geleneğinde gelinin ve yakınlarının kıyafetleri sırmalı (sarı) nakışlı ve kırmızıdır.

Sarı – Kırmızı - Yeşil: Bu üç renkten her birinin Türklerin en eski dinî inanışlarından kaynaklanan manevî anlamları ile, buradan giderek, kazandıkları millî sembol değerlere yukarıda işaret edilmiştir. Yine bu renklerin gerek tek başlarına gerekse diğer bazı renkler ile birlikte ve umumiyetle bayrak ve sancaklarda kullanılmış oldukları da bilinir.

Sarı, kırmızı ve yeşil renklerin Türklerde beyler zümresinin bir sembolü olarak kullanıldığına dair şimdilik en eski bilgimiz Göktürkler dönemine ait bulunmaktadır (Genç 1999: 51). Bu üç rengin Türk tarihinin muhtelif devirlerinde, beylik ve hükümlerlik sembolleri olarak yan yana veya iç içe kullanıldıkları bilinmektedir. Burada ise eski dünlerde de kullanıldıklarını görmekteyiz.

5) Kara: Kara rengin de Türk mitolojisine dayanan anlamlar ifade ettiği ve fakat tarihî seyir içerisinde bu rengin olumludan olumsuzu çok değişik anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Türk mitolojisinde kara, umumiyetle toprak rengi olarak, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılmıştır. Kara, yerin; gök renk ise göğün sembolleridirler.

Eski düğünlerde kara renkle - Gelinin yüzünün yer yer karalanması, bu, geline nazar değmemesi için güzelliğini maskeleyerek için kullanılan renktir.

6. ukurky Türklerinin Eski ve Yeni Düğün Gelenekleri

ukurky’de düğünler çok kalabalık olur. Köyde bir düğün olduğu zaman bütün köy halkı neşeli ve mutludur. Düğün esnasında düzenlenen adet ve ritüelleri araştırdık, köy kadınları ile görüştük ve hatırladıkları eski dönemlerden olan düğün geleneklerini bizlere anlatmaya çalıştılar. Günümüz düğünleri ile aralarında bazı farklılıklar tabii var, ama genel olarak uygulamaların sırası ve adetler pek değişmemiştir.

Topladığımız bilgilere göre XX yy. başında giyilen Çukurköy’de kadınlar siyah feraceye bürünmeden sokakta gezemiyormuş, gelin elbisesi *Rubalık* sarı veya kırmızı renktendir. Erkek kıyafeti: kalpak, mora gömlek, mintan veya uha (ceket), akşır, aba çorap ve arıktan ibarettir. Kız istemeye ilk önce dayı veya amca gider, kız razı ise düğün hazırlıklarına bir liste yapılır ve bu liste kaynataya verilir. Bu günden sonra kız nişanlı sayılır ve başörtüsüz gezemez. En az bir yıl sonra erkek tarafı kız evine gider ve ”*Emanetimizi almak isteriz*” der ve düğün tarihi belirlenir.

Düğün Pazartesi başlar ve her iki evde (kız ve erkek) de davullar dövülür ve geline kına yakılır. *Salı günü* damat komşulara *mum* (süslenmiş yeşil dal) koymaya gider. arşamba günü gelinin çeyizi alınır. *Perşembe sabahı* damat davul zurna ile köy çeşmesine yüzünü yıkamaya götürülür. Gelin arabası asırlarla (hasır) kapanır ve arabaya sadece erkek tarafı oturur. Gelini alınca, evde kaynata gelini arabadan indirir ve başka köyden gelirse ”*toprak bastı*” parası olarak bir toklu (şişek) veya koyun verilir. Düğünden birkaç gün sonra kız evine baklava yemeye gidilir. En ileride damat

ve bilazerler gider, onların ardından kaynata ve akrabalar ve son olarak da gelin ve kaynana yürür (Efraimova ve diğeri 2013: 106, 107).

6.1. Eski Dönemlerde Görücülük, Kız İsteme ve Nişan Geleneği

Eskiden gençler görücü usulüyle evlendirilir. Erkek tarafı kız evine kız istemeye geleceklerini haber gönderir. Kız tarafı da hangi gün müsaitse haber gönderir tarih belirler. Kabul edince kız tarafı hazırlıklarını yapar erkek tarafının gelmesini bekler. Börek, çörek, kek, kahve, çay gibi ikramlıklar hazırlanır. Akşam üstü yemekten sonra gidilir. Karşı taraf çikolatasını çiçeğini alıp kız istemeye gider. Kız kahveleri yapıp dağıttıktan sonra başka bir odaya geçiyor, oğlan tarafından baba, amca, dede lafa girip kızı istiyor. “*Allah’ın emri peygamberin kavli ile kızınızı istemeye geldik*” diye konuya girilir ve kız istenir. Kızı vermeden önce başlık parası alınır (500, 600, 700 leva). Kız tarafı kızımıza da söz verelim der. Gençler zaten birbirini beyendiyse kız hemen kabul eder. Ama kız oğlanı hiç tanımıyorsa, ilk kez görüyorsa bazıları babasının ve büyüklerinin korkusundan dolayı razı olur, bazıları da reddede bilir. Bazen de korkup kabul edip, sözlenir sonra da sevdiğine kaçar. Kız tarafı razı gelince yüzük takılır, söz kesilir. Yüzükler kız istemede takılmazsa kısa bir süre sonra nişanda takılır. Kız isteme ve söz aynı günde olur. Yüzükler takıldıktan sonra kız, oğlanın annesinin babasının aile büyüklerinin elini öper, oğlan da kızın ailesinin ellerini. Yüzük takılmadıysa aileler nişan tarihini belirlemek için de bir akşam bir araya gelir. Sonra da nişan hazırlıkları başlar. Sözden 1 hafta sonra nişan yapılır. Eskinin görücü usulü evlilikleri

son zamanlarda yerini modern evlilik modeline bıraktı (KK: Sidika Yusuf).

6.2. Günümüzde Evlilik Teklifi Geleneği

Yeni dönem evlilikler görücü usulü ile yapılmaz. Evlilik teklifi kız isteme, nişan töreni gibi adetlerden önce yapılır. Doğum günü, 14 Şubat sevgililer günü, birlikteliğin başladığı tarih ya da gençler için özel bir anlam ifade eden bir tarihte, evlilik teklifi günü olarak tercih edilebilir. Bir ömür boyu birlikte yaşlanacağımız kişiyi seçmek ve ilk adım olan evlilik teklifini gerçekleştirmekte oldukça hassas bir konudur. Çiftlerin evlilik kararı almasında en büyük etken duygularıdır. Bazı çiftler çok kısa bir zaman diliminde birbirini tanıyıp güven duygusunu kazanırken, bazı ilişkilerde çiftler uzun yıllar sonucunda kendilerini evlilik için hazır hissetmektedir. Evlilik teklifi hayatta en önemli atılacak adımlarından biridir. Erkek evlilik teklifine karar verdiği bir tarihte teklifi yapar. Bu tarihten kızın haberi olmaz onun için sürpriz olması daha iyi olur. Günümüzde evlenme teklifi - kumsalda, sinemada, teknede, restoranda, bahçede, gün batımında, evde, sokakta, ormanda yapılır. Her kızın hayalleri olabilir ve onları anlatmışsa erkeğin işi daha kolay olur. Teklifin yapılacağı yer, çiçek, pasta, balonlar, mumlar en önemlisi de yüzük herşey hazırlanır. Teklifin yapılacağı yere kızın bir arkadaşı, kardeşi götürür ya da çiftler beraber de gider. Tekliften sonra kız isteme hazırlıkları başlar. Bu bir iki ay sonra da olabilir, daha uzun süre sonra da kız istemeye gidilir (KK: Esin Mustafa).

6.3. Günümüzde Kız İsteme Geleneği

Günümüzde yeni gelenek olan *evlilik teklifinin* ardından, büyüklerin tabiriyle bu işin adını koymanın vakti gelir. Kız isteme merasimi için ortak bir gün ayarlanır. İki tarafın da uygun olduğu bir tarih belirlenir ve kız istemeye gidilir. Şimdiki kız istemeleri nişan gibi biraz kalabalık olur. Öncelikle kız istemeye çekirdek aile olarak mı gidilecek yoksa yanında olmalarını istedikleri birkaç kişiyi daha mı alacaklar buna karar verilir. Kalabalık bir kız isteme merasimi ortamın daha sıcak ve samimi olmasını sağlar. Aynı zamanda kaç kişi gidileceği planlanır, gelin adayının evinin genişliği de göz önünde bulundurulur. İki tarafın yakınları eşit olmaları gerekir. Gelinin yakınları- dede, anaanne, babaanne, teyze, hala, enişte, dayı, kuzenleri kız evine davet edilir. Evlenecek kızın en yakın bir iki arkadaşı da çağırılır. Aynı şekilde oğlan tarafı da akrabalarını çağırır hep beraber kız istemeye gidilir. Damat adayının ailesi kızın evine gider. Önce sohbet edilir, herkes birbirinin halini hatırını sorar. Bu esnada gelin adayı ve arkadaşları mutfakta Türk kahvesi pişirmeye başlarlar. Gelin tarafından kahveler sunulur. Kahvelerin ikramına yaşça büyük kişilerden başlamak gerektiğini de belirtmeden geçmeyelim. Kahve ikramının ardından kız isteme konuşması yapılır ve aileler çiftin evliliklerini onayladıklarını ilan ederler. Gelin ve damat adayı büyüklerin ellerini öperler. Sonrasında da törene ikramlarla devam eder. Gelin tarafı çeşitli atıştırmalık yemekler hazırlar- baklava, kek, börek, poğça, kurabiye, salatalar, içecekler, zeytinyağlı sarmalar. Bu yemeklerden başka iki gence özel bir masa süslenip hazırlanır. Gençlerin isimlerinin ya da ilk harflerinin yazdığı, çok güzel bir pasta, yine onların isimlerinin ve o günün tarihi yazan mıknaatılar ya da

tercihe göre başka küçük hediyelikler de masada yer alır. Önceden planlanan misafirlerin sayısına göre (20/30), herkese dağıtmak için bu hediyelikler yaptırılır. Masada, üzerinde ilk harfleri yazan kekler, yine isimleri veya ilk harfleri olan süsler olur. Damada yapılacak kahve için de süslü bir gümüş tepsi masaya koyulur. Damadın getirdiği buket ve çikolata da masaya yerleştirilir. Kız isteme merasimi geleneklere göre akşam yemeğinden sonra yapılan bir ziyarettir. Bu nedenle ağır yemekli bir ikrama gerek yok. İsteme anından önce gelin kahve pişirir. Güzel bir tepside, özel fincanlarla Türk kahvesi ikram edilir. Kahveleri gelinin bizzat kendisi yapması adettendir. Damadı test etmek adına uzun yıllardır yapılan gelenek ise kahvesine tuz atmaktır. Verdiği tepkiye göre aileden de geçer notu alabilir. Eğer kötü bir tepki verirse, kahveyi beğenmediğini belli ederse damat için pek hoş dakikalar yaşanmayacak demektir. Gelin, kahveleri aile büyüklerinden başlayarak dağıtmaya başlar. Kahvelerden yudumlar alınır alınmaz, beklenen konuşma damadın aile büyüklerinden biri tarafından gerçekleştirilir. Müstakbel gelin adayı kahveleri dağıttıktan sonra damadın babası ya da başka bir aile büyüğü söze girer ve *“Allah’ın emri peygamberin kavliyle kızınızı oğlumıza istiyoruz”* der. Tabii kız isteme sözleri, söyleyen kişiye göre istediği gibi süslenebilir. Konuşmanın tamamen doğaçlama olarak gerçekleşmesi iki tarafın da kasılmaması açısından önemlidir. Erkek tarafının bu isteğine kız tarafının aile büyüğü, *“Gençler kendi aralarında anlaşmış, bizlere de hayırlısı demek düşer. Hayırlı olsun”* der. Ardından da gelin ve damat adayı aile büyüklerinden başlayarak sırayla el öper ve *söz çikolatası* ikramı yapılır. Kız istendikten sonra o masada

hatıra fotoğrafları çekilir ve pasta da kesilince oradaki herşeyden misafirlere birer tabak yapılır. Bir iki saat sohbetten sonra damat tarafı müsade isteyip evlerine döner. Artık gençlerin nişana karar vermeleri beklenir veya karar verilmiş tarih varsa nişana hazırlıklar yapılır (KK: Güleyhan Mehmed).

6.4. Günümüzde Nişan Geleneği

Nişan da aileler arasında yapılırdı, biraz daha kalabalık - dayı, teyze, yenge, enişte, amca, kuzenler de katılırdı. Kızın da erkeğin de yakınları törene katılır. Belirledikleri tarihte nişan töreni kız evinde yapılır. Oğlanın babası bir konuşma yapıp yüzükleri takar kurdeleyi keser. Önce dede nene geçer takıdan. Sonra da anne ve baba takısını takar. Sonra kızın annesi babası hediyesini takar tebrikleyip onlar da sıraya dizilir. Oğlanın kardeşi, abisi, ablası varsa takıdan geçer sonra erkek tarafının yakınları takı takıp tebriklemek için sıraya girer. Oğlanın yakınları geçince kızınkiler de sıraya durur takısını takar. Gençlerin arkadaşları da törene katılır. Nişan bitince misafirler evlerine gider. Kız evinde kızın annesi babası ve erkeğin annesi ve babası takılan takılara bakıp takıları kıza verir. Oğlan da ailesiyle evine döner. Bu süreç 1 ay - 2 ay da, 1 yıl - 2 yıl da sürebilirdi. Oğlan askere gidecekse kıızı başkasına vermesinler diye de nişan yapılabilir. Düğünün tarihi erkek tarafına bağlıdır 1ay sonra da düğün isteyebilirler 1 yıl, 2 yıl sonra da olabilir. Düğünün ne zaman hangi tarihte olacağına akraba olacak aileler beraber karar verir (KK: Ayşe Mehmed).

Geleneklerine bağlı bir toplum yapısına sahibiz. Bu nedenle söz, nişan, kına gibi pek çok tören belli kalıplar içerisinde yapılır ve biraz gelenekçi biraz da modern bir

havayla devam edilir. Kız isteme töreni ardından nişan tarihine karar verilir ve çiftler hızla hazırlık sürecinin içine girerler. Zaten söz hazırlıklarından biraz tecrübe kazanarak nişan hazırlıkları daha kolay halledilebilir. Nişan için alınacakların listesi yapılır. Geleneklere göre nişanı kız tarafı yapar. Şimdiki nişanlar kına gecesine benzer, aynı şekilde oyunlar oynanır, resimler ve video çeken kameracı olur, ama kına yakılmaz yüzükler takılır. Tıpkı kız isteme masası gibi dekoratif aksesuarların ve üzerinde gençlerin isimleri, o günün tarihi ve onların seçtiği güzel bir yazı “*Biz birbirimizin Şanslı olduğumuza inandık... Bu bileklik size de şans getirsin..*” gibi sözler yazan mıknaıt, bilekliklerin, anahtarlıkların olduğu özenle süslenen masada yer alır. Söz masasına göre biraz daha büyük ve gösterişli olabilir. Nişan töreni için düğünün provası denilebilir. Çünkü nişan mekanları, fotoğrafçı, kuaför, abiye derken düğünle benzer süreçler beklenir. Nişan köyde, düğünlerin yapıldığı yerde yapılır. Nişan günü masa süslemesine başlanır, törende nişan yüzüklerinin ve makasın konulacağı şık bir tepsi hazırlanması gerekir. Bu tepsi; çiftin isimleriyle, çiçeklerle ve küçük aksesuarlarla süslenebilir. Akşam üzeri insanlar gelmeye başlamadan davulcular da hazırlıklarını yapar. Öğleye doğru gelin kuaföre gider, damat da hazırlanır ve gelin hazır olunca onu alıp fotoğraf çekimine giderler. Çekimler onların tercihine göre göl kenarında, ağaçlık içinde, gün batımı gibi yerlerde yapılır. Akşam olunca aileler nişan yerine gider ve misafirleri karşılarlar. Gelin ve damat da misafirlere önce gelir yakınlarıyla süslenen köşede resimler çekinirler. İki tarafın da davet ettiği misafirleri gelince çiftin seçtiği bir şarkı eşliğinde dans ederek nişan töreni

başlar. İlk dans sadece onlara ait olur. Sonraki saatlerde oynamak isteyen herkes istediği oyunda halaya çıkar. 2/3 saat sonra yüzüklerin takılmasına geçilir. Çiftin arkasında iki görümce ve onların arkasında da iki hoca okuyarak yavaşça yüzüklerin takılacağı, süslenen masaya doğru ilerler. Süslerin ortasına geçer, tepsiyi tutacak kişi de onların yanbaşımda durur. Erkek tarafının ailesinden yaşı büyük olan ve saygı duyulan bir akrabaları bunun için görevlendirilir. Mekanda yüzüklerin kurdelesini kesecek olan aile büyüğü önceden belirlenir ki yapacağı konuşmayı hazırlamak için zamanı olsun diye. Nişan günü ise mekanda oyunlar oynanır, yüzükler takılır, kurdele kesilir, bol bol fotoğraf çekilir. Yüzükleri birbirine bağlayan kurdeleyi de keser ve merasim tamamlanmış olur. Takı törenine geçilir. Genellikle gelin tarafı damada şık bir saat hediye alırken, damat tarafı da geline takı seti veya bilezik tarzı takılar alırlar. Tabii bunun için tarafların bütçe durumları en önemli etkidir. O nedenle şu ya da bu alınmalıdır diye bir kural bulunmaz. Gençlerin anne ve babaları takılarını takınca tebrik eder ve yanlarına geçer. Damadın en yakınlarından başlayarak takı takılmaya başlanır. Sonra da gelin tarafının takısına geçilir. İki gencin arkadaşları, ailelerin en yakınları, önceden hazırlanmış masalara geçer. Daha sonra kurdelenin kalan kısımları, gençlerin arkadaşlarına bekarlara kısmet getirmesi açısından onlara küçük parçalar halinde kesilip yutturulur. Herkes evlere dağılınca iki taraf da evlerine gider (KK: Esin Mustafa, Güleyhan Mehmed).

• Bayramlık (Nişan Bohçası Geleneği) – Eskiden ve Günümüzde

Düğünden bir iki hafta önce yapılır. Aileler bu süreçten önce bununla ilgili beklentilerini, birbirlerine sorarak öğrenirler. Bohçalık hediyeleri iki taraf da durumlarına göre alabilir. Bunlar, geline evlendiğinde kullanması için gereken eşyalardı. Mutfak eşyası, elbise, gecelik takımı, sabahlık, iç çamaşırı, terlik, ayakkabı, kıyafetler, çanta, havlu eşarp nevresim gibi şeyler. İki taraf da aynı şekilde bunlara benzer hediyeler alır. Kızın annesi oğlana, onun annesi de kıza pantolon, ayakkabı, elbise gibi şeyler alır. Bu sadece kadınlar arasında yapılan bir gelenektir. Her iki tarafın da yakınları bayramnığa davet edilir, davetliler, kızın ve damadın yakınları, onlar da hediyeler verir. Orada bulunan herkesin elleri öpülür. Şeker atma âdeti de yapılır. Geline kayınvalidesi, damadın anne annesi, baba annesi, yengeler en yakınları boynuna duvak ve başına birer mendil takar (KK: Habibe Recep).

Günümüzde Bayramniklar da eskilere benzer, ama daha çok eşyalar olur. Evliliğe en yakın adımlardan biri bayramnik törenidir. Bu sürede aileler de birbirlerini tanımaya çalışır. İşte bu sürecin keyifli ve bir o kadar da kafa karıştıran kısımlarından biri de bohça hazırlama aşamasıdır. Aynı zamanda gelin ve damadın temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından da önemli. Eskiden tamamen adetlere bağlı bir şekilde bohça hazırlansa da günümüzde gelin ve damadın ihtiyaçları doğrultusunda bohça hazırlamaya özen gösterilir. Kişilerin kullanmayacağı ürünlere bohçada yer verilmez. Düğünden bir iki hafta önce yapılır. Aileler bu süreçten önce bununla ilgili beklentilerini, birbirlerine sorarak öğrenirler. İki taraf da eşyaları durumlarına göre alabilir. Geline evlendiğinde kullanması için gerekenler alınır.

Gelin - Damat bohçası hazırlar. Kızın annesi oğlana bohça hazırlar: eşortman, tişört, kot pantolon, ayakkabı, terlik, pijama, parfüm gibi ürünler alınır. Damadın annesi de kıza bohça hazırlar: terlik, pijama, bulüzlar, tişörtler, eşortman, spor ayakkabı, pantolon, ayakkabı, elbise alınır.

Gelin nişanlı ise ablası, kardeşi, yengesi, teyzesi veya halası tarafından meydana getirilir, değilse yani kaçma ise damadın yengesi, teyzesi, kardeşi, ile arkalarından iki hoca okuyarak, yavaşça etrafında insanların olduğu, ama gelinin geçmesi için bırakılan yerden halayın ortasına gelirler. Kayınvalide gelini getirene bir kutu çikolata verir, hocalara da okudukları için para verir. Halayın ortasında olan sandalyeye gelin oturmadan önce iki tarafın da en yakınlarının ellerini öper. Önce kayınvalidesinin elini öper, o da atmak için beklediği şeker torbasından bir şeker alıp gelinine verir. Şeker gibi anlaşmaları, aralarının iyi olması için. Damadın annesi avucunun içinde ki bozuk paraları gelinin üzerine bereket için atar. Oradaki insanların bazıları o paralardan şans getirmesi için birer para alır. Gelin sandalyeye oturur, arkadan yakınlar “*Sandalyenin bir bacağı kısa, gelinin beli ağırdır*” diyerek: kayınvalidenin kısa olan bacağın altına para koyup bacakları eşitlemesi gerekir gibi sözler söylerler. Kayınvalide, baba anne, ana anne, yenge, teyze damadın tarafı şeker atar. Kayınvalidenin yakın komşuları, arkadaşları da şeker atar. Oradaki insanlara doğru şekerler atılır. Sonra baba anne, ana anne, kayınvalide gelinin omzuna birer duvaklık ve başına mendil takarlar. Önce damadın, sonra da gelinin tarafı eşyaları atmaya başlar. Eşyaları atmak derken, iki tarafın da seçtiği iki

yakını ortada oturan gelinin iki tarafına geçip alınan eşyaları birer birer havaya kaldırarak herkesin görmesi için sağa sola çevirirler. Atılan şeyler kimdense onun adından bağırlar. “anneannesinden”, “babaannesinden”, “kayın validesinden”, “annesinden” gibi. Gelinin ve damadın annelerinden aldıkları eşyalar atılır. Yeni bir eve gerekli olan herşey alınır: Havlular, bornoz takımı, saç kurutma makinesi, yatak örtüsü, battaniye, yorgan, çift kişilik nevresin takımı, çatal bıçak takımı, misafir yemek takımı, kahvaltı takımı, 6 kişilik günlük yemek takımı, tencereler, tavalar, döküm tava seti, sahan seti, mutfak robotu, kahve makinesi, blender seti, tost makinesi, meyve sıkacağı, elektrikli cezve, çaydanlık, çay makinesi, çeşitli bardak/fincan/kadeh takımları, borcam takımları, kaseler, çerezlik kuplar, tatlı kupları, kek kalıpları, baharat seti, güveç kabı, düdüklü tencere, tepsiler, ekmek kızartma makinesi, su ısıtıcısı, cezve, mikser, meyve sıkacağı, mutfak şefi, masa örtüsü, pasta tabağı seti, saklama kabı, kâseler, yağ sirkelik, tuzluk, şekerlik, servis tepsisi, kumaş peçeteler, peçete halkaları, süzgeç, rende, şişe açacağı, spatula; süsler, fotoğraf çerçeveleri, çeşitli aksesuarlar, tablolar-resimler, vazo, mum/mumluk, duvar saati; ütü, ütü masası, elektrik süpürgesi; basmalar, mendiller, terlikler vb. Gelinin ve görümce/ kardeş/ablanın kınada giyecekleri bindallı/ elbiselerini de kayınvalide alır bayramnıkta onlar da atılır. Atıldıktan sonra halayda damadın annesinin söylediği insanlar hediyelerini, takılarını atar. Sonra da gelinin tarafından eşyalar atılmaya başlanır herşey atılınca gelinin annesinin söylediği insanlar, akrabalar takılarını atar. Bayramnığa gelen kişiler, genelde yanlarında hediye bulundurur.

Mutfak eşyalarından küçük bir havluya kadar davetliler bütçelerinin yettiği kadarıyla diledikleri hediyeleri getirebilirler. Bayramlık bitince tüm eşyalar yeni çiftin evlerine taşınır. Yeni eve taşınan çeyiz; ailelerdeki kadınlar tarafından dolaplara yerleştirilir. Çeyiz sermesine yakın günlerde herşeyin yerleştirilmesi gerekir.

Görüldüğü gibi günümüzde “*bayramlık geleneği*” daha masraflı olur, modern çağımızda tekniğin gelişimi ile eşyalar da başka bir boyuttur. Gençler kendi evlerine çıkar, çeyiz de oraya götürülüp serilir. *Eski bayramlık geleneğinden* kalan inançlar devam etmekte: şeker ve metal para atılması, bohça hazırlanması vb., ama eskiden gelin, damadın annesi ve babası ile bir evde yaşamak zorundadır, şimdi ise, genç aile kendi evine taşınır (KK: Esin Mustafa).

6.5. Eskiden ve Günümüzde Çeyiz Sermesi

Eskiden çeyiz sermeleri düğünden bir hafta önce yapılır. Çeyizi sermek için yenge, hala gibi yakınlar gelir. Gelinden çivi çakmak için keser istenir kayınvalidesini nasıl çağırarak, anne diyecek mi diye test edilir. Mendiller, basmalar, terlikler her şey odalara serilir. Gelin keseri getirir, ama yine olmadı çiviye damat çakacak, damat gelsin derler damadı çağırırlar ilk çiviye damadın çakması gerekir. Sonra damat çıkar çivileri içerdeki kadınlar çakar. Duvarlara çiviler çakılır, ipler gerilir bütün çeyiz odalara serilir. İlerleyen saatlerde daha kalabalıklaşır, komşular, akrabalar çeyizi serirler. Sonra yemek yemeye geçilir. Eskiden kadınlar ayrı, erkekler ayrı yerlerde yemek yer. Gelin ve kaynana yan yana oturtulur, gelin yemek yemeye başlayınca, elindeki kaşık

kaynanası tarafından alınır. Bazıları gelinini utandırmamak için kaşığı gelinin elinden almaz. Bu bir adettir, gelini yine test etmek için yapılır (KK: Sidika Yusuf, Ayşe Mehmed).

Günümüzde çeyiz sermeleri, düğünden üç dört gün önceden yapılır. Bayramlıkta atılan tüm eşyalar güzelce dolaplara dizilip, yerleştirilir ve iki tarafın da yakınları çeyize bakmaya gelir. Birçok aile tarafından kız çocuklarının doğumundan itibaren çeyizleri hazırlanmaya başlanır. Havlu kenarları, danteller, yatak örtüleri, nevresim takımları ve diğer tüm eşyalar zamana yayılarak yavaş yavaş alınır. Çeyizin hepsi gelin adayının baba evinde biriktirilir. Birbirinden farklı çeyiz serme modelleri vardır. Bazı gelin adaylarının eşyaları dolaplara yerleştirilir, çeyiz görmeye gelenlerin dolapları açarak bakması istenir. Gelin adayları, çeyizlerindeki tüm eşyalara bakılmamasını isteyebilir. Mesela bazı gelinler iç çamaşırlarına bakılmasından hoşlanmaz. Bu durumda da patikler, yastık kılıfları gibi temel çeyiz ürünlerini sergilemek yeterlidir. Herkesin çeyizi görebilmesi için dolapların kapakları açık bırakılır. Her odada birer yakınları bekçi olarak bekler. Çünkü kötü niyetle gelen insanlar da olabilir ve onlardan korunmak için bu şekilde olur. Gelinin ve damadın anneleri en yakınlarını, mahalledeki komşularını çağırırlar. Gelinin arkadaşları da orada olur. İki tarafın çağırıldığı insanlar gelmeye başlar. Her odaya girip bakarlar ve arkadan gelenlerin de görebilmesi için çeyizi, bakanlar çıkar. Çıkarken, kapıda damadın annesinin aldığı gofretlerden ve şekerlerden insanlara dağıtan bir kız çocuğu olur (KK: Güleyhan Mehmed).

6.6. Kına Gecesi Geleneği – Eskiden ve Günümüzde

Kına gecesi düğünden bir gece önce yapılır. Düğün ve düğün gelenekleri beş (5) gün olur. Pazartesi başlayıp Cuma'ya kadar devam eder. Birinci gün hazırlıklar yapılır akşamsı da kına gecesi olur. Bu sadece kadınlar arasında kız evinde düzenlenen bir ritüeldi.

İki tarafın kadınları da kına gecesine katılır. Gündüzden gelini kınaya hazırlarlar, saçına kına yakılır. Kına gecesi birinci günün akşamı düzenlenir. İnsanlar toplaşır, eğlenir, oyunlar olur, gelini oturtup ilahiler söylenir. Kızın annesi kızını gidirir, kızını evleniyor diye göz yaşları döker, kız da onu görünce o da annesine sarılıp ağlar. Orda olan yakınları da duygulanır bazıları kendini tutamayıp ağlamaya başlar. Gelinin ellerine kına yakılır. Kına böylece sona erer. Herkes evine gider. Düğün ikinci gün başlar. Bulgaristanın bazı yörelerinde damada da kına yakılır, ama Çukurköy'de eskiden de olduğu gibi şimdi de oğlana kına yakma âdeti yoktur (KK: Ayşe Mustafa, Ayşe Metmed).

Günümüzde de *Kına gecesi* her zaman düğünden önce yapılan bir gelenektir. Bu gece evlenecek olan kişiler için oldukça önemli ve asla unutulmayacak olan bir gecedir. Yöreden yöreye çok farklılık gösterse bile geleneksel kına gecesi düğünden hemen bir gün önce yapılır. Günümüzde bu ritüel kız evinde yapılmaz, köyün merkezinde eğlence salonu vardır ve her türden toplantılar orada yapılır. *Kına gecesinin* başlamasına saatler kala erkek tarafı ve yakınları gelini almaya gider. Sonra iki taraf da birlikte *Kına gecesinin* olacağı yere gider ve misafirleri karşılarlar. Damat ve gelinin seçtiği özel bir müzikle geceye başlanır. Çeşitli oyunlar oynanır,

dans edilir, genç kızlar oyunlar oynar ve sonra kına yakılmasına geçilir. Kına yakılmadan öncesinde gelinin etrafında avuçlarında yakılmış mumlar ile dönen bekar kızlar kına türküleri eşliğinde, örneğin *Yüksek Yüksek Tepeler* ve günümüzde de yeni bestelenenlerden söyleyerek gelinin ağlamasını beklerler.

Kına yakma esnasında gerçekleşen diğer adet ise *gelinin elini açmamasıdır*. Kınayı yakan “*Gelin elini açmıyor*” dediği zaman kayınvalide kına hediyesi şeklinde gelinin avucuna altın koyar. Bu gibi pek çok farklı adetler vardır. Geleneksel kına gecesinde gelin, kadife üzerinde değişik sırma ile kabartmalı dal veya yaprak işlemeleri yer alan bindallı adı verilmekte olan bir kıyafet giyer ve başına kırmızı tül den boncuklu bir örtü örtülür. Geleneksel kınayı hazırlama ile kınayı yakma görevi genelde mutlu ve huzurlu bir evliliği olan kadına verilmektedir. Kına bakır tas içinde hazırlanır sonra mumlar ile süslenmiş kına tepsisinin de üzerine konur. Kına gecesinde bekâr kızlar ellerinde olan mumlar eşliğinde evlenecek olan gelinin etrafında döner türkü söyler bir aile büyüğü kına tepsisini taşır.

Kına gecesinde *gelin ağlatma* adeti yapıldıktan sonra sağ ele kına yakılır ve mendil ya da tül bent ile sarılıp eldiven takılır. Gelinin başına örtülen kırmızı örtüyü, damat gelip açar gelini kucağına alıp götürür. Başındaki örtü alınır, elindeki eldivenler çıkarılır ve oyunlara devam edilir. Kına yakılınca misafirler yavaş yavaş evlerine dağılmaya başlar, iki taraf da herkes dağılana kadar orda olur ve oyunlar bir müddet devam eder.

Resim 2: *Kına Ritüeli*
(<https://www.google.com/search?q=kina+gecesi+resimleri>
eri Erişim tarihi 29.05.21.)

Kına gecesi böyle sona erer. Gelin babasının evine döner, düğün sabahı gelin alması yapılır (KK: Esin Mustafa, Sidika Mustafa).

Resim 3. *Kına Gecesi*
(<https://www.neoldu.com/kina-gecesi-gelenegi-nereden-geliyor-9036h.htm> Erişim tarihi 06.06.21)

6.7. Eskiden ve Günümüzde Düğün

Düğünler eskiden beş gün sürerdi. Salı sabahı herkes kendi evinde hazırlanır, öğleden sonra davullar erkek evine gelir ve çalmaya başlar. Akşam olunca ikindi vaktinde erkek tarafı mum (yeşil ağaç dalı) koymaya gider. Bir yeşil dal havlular, basmalar, mendillere süslenir. Erkek evinden süslü dal (mum) salı akşamı düğün evinden başka bir eve götürülür, davulcularla birlikte insanlar da mumu götürmeye gider. Yine davullar çalarak erkek evine dönülür. Düğün, oğlan evinde olur. Gelin evine sadece *hayırlı olsun*a gidilir. Orda davullar olmaz. Akşam olunca erkek tarafı kız evine gider o akşam düğün kız evinde devam eder. Düğün salı akşamı kız tarafında devam eder. Gece geç vakte kadar düğün olur, oynayıp eğlenilir davullar zurnalar vurulur ve çalar. Yine düğünden sonra herkes evlerine gider, kız evinde kalır. Çarşamba sabahı saat 9-10 gibi davulcular gelir. Damadı arkadaşları yine giydirmeye başlar şakalaşırlar oynarlar. Sonra damadı traş etmeye götürürler yine şakalar oyunlar yapıp paralar verilir. Traş bitince eve dönerler. Öğlen olur yemekler yiyilir biraz dinlenilir, saat üç olunca kızlar toplanmaya başlar. Davullar çalmaya başladığı zaman genç kızlar, kadınlar ve çocuklar toplandıktan sonra mum almaya gidilir. Mum hangi eve bırakılırsa ordan alınır.

Mumu aldıktan sonra kız evine gidilir. Orda oyunlar oynanır sonra ev sahibi mumu kız evine verir ve *“mumunuz hayırlı olsun”* der. Gelinin evine gelince mum, gelin mumun dalına bir mendil bağlar. Mumu getiren hayırlı olsun der gelin de teşekkür eder. Kızlar gelinle biraz

oyunlar, sonra mumu oğlanın annesine ve babasına götürürler, evin bir köşesine süslü dalı (mumu) koyarlar (Resim 7). Çarşamba akşamı mum verildikten sonra davullar vurulmaya başlar, herkes oynamaya başlar, davullar gece geç saate kadar vurulur. Gece vakti saat onbir(11) olunca dakı tutulur (hediye takma merasimi), gelin dakıya katılmaz. Bitince de herkes evlerine dağılır.

Resim 7: 1960'lı yıllarında mum töreni.

Perşembe sabah damat kalkıp köydeki çeşmeye arkadaşlarıyla yüz yıkamaya gider. Davulcular da onlarla birlikte gider. Oradan gelin evine gidilir davullar vurulur, sonra gelin arabasını almak için damadın evine geri dönerler.

• **Damat Traşı ve Damat Giydirme Geleneği**

Eskiden damat giydirme âdeti yerine, damat traşı âdeti varmış. Düğün sabahı erkenden damat traşı için damat berbere götürülür. Damat traşları için özel berberler olurdu. Damat berbere arkadaşları ve babasıyla gider. Davul ve zurna eşliğinde yola çıkarlar, maniler ve

türküler söylenir. Berber bakış almak için “*Ustura bıçağı körlenmiş, damatın traşı olmaz...*”, “*Biletmek gerekir...ama zaman yok...*” buna benzer sözler söyler, bunun üstüne damadın babası para teklif eder ve böylelikle berber damadı traş eder (KK: Niyazi Recep).

•Gümüzde Damat Giydirme Geleneği

Kızlar gelini ziyarete gelirken damatta arkadaş ve sağdıçları ile beraber vakit geçirir. Yakın akrabalar ve damadın arkadaşları toplanır. Damat ve sağdıcı odaya girer ve oturmadan ayakta beklerler, odada bulunan konuklar damadın kıyafetlerini giydirirler. Gömleği ters giydirirler, damat onlara düz giydirmeleri için bahşış verir, çorabını ters giydirirler, kemerini ters takarlar, kırıvatını ters takarlar, ceketini ters giydirirler damat hepsini doğru giydirmeleri ve taklamaları için onlara bahşış verir. Damat giydirildikten sonra, gelin evine gelin almaya gidilir (KK: Bedri Mehmed). Görüldüğü gibi eskiden *damat traşı* günümüzde ise *damat giydirme* geleneği ile değiştirilmiştir ve farklı bir şekilde uygulanmaktadır.

•Gelin Alma Geleneği

Günümüzde de eskilerden gelen *gelin alma* geleneği hala devam etmektedir. *Gelin almada* geline ve damada çapraz şekilde sağ omzundan belin sol tarafına kırmızı renkte basma bağlanır. Gelin süslenmiş öküz ya da at arabası/manda arabasıyla alınır, arabanın üzerine bir halı koyulur ve sopalarla sera gibi olur, bazıları yakın ise yürüyerek alınır. At arabasında gelin, damat ve sadıçlar olur ve bazı yakın akraba çocukları da biner (Resim 6).

Gelin alma geleneği, düğün günü gerçekleştirilir. Eski den kıza belikler örölür, zölüf bırakılır ve peçeler takılırdı. Kız evine gelinin saçını ve yüzünü süslemek için bu işi bilen bir kadın gelir. Günümüzde gelin, kuaföre gider hazırlıklarını tamamladıktan sonra eve gelir ve damadın ailesi tarafından baba evinden alınır. Duyguların şelale olduğu geleneklerimizden biri gelin alma. Eski dönemlerden beri gelinin baba evine vedası tören haline getirilir ve günümüzde de neredeyse tüm çiftler tarafından bu gelenek uygulanır. Burda da takı töreni olur, herkes takı verip çıkar, sonra da gelini yengesi çıkarır. Kızın babası, kızı öküz arabasına bindirir.

Arabaya gelin, görümce, elti, kardeşi biner. Damat arabaya binmez. Sonra damadı çağırarlar ve “*araba gitmiyor*” diyerek ondan para alırlar. “*Arabanın bondirik'i yok yenisini yap*”, derler; damat “*Ama şimdi yapamayacağım*”, der onu almak için de para vermesi gerekir. Bondirik öküzün başına takılır. Para az gelirse bondirik verilmez, sonra bondiriği almak için biraz daha para verir. İkna olunca gelinin kardeşi çıkarıp bondiriği verir, araba hazırlanır. Yola çıkarlar biraz ilerleyince çocuklar yine arabanın önüne ip gererler ve şeker, para isterler. Damadın evine yaklaşıncaya yine başka çocuklar çıkar ip gerip para isterler. Paraları damadın babası verir. Arabanın önüne durup babayı çağırarak, *araba geçemiyor* diye yine para verilir. Birkaç kez böyle araba durdurulur. Öküz arabasında damat olmaz o davullarla, arkadaşlarıyla arabanın arkasından gider. Gelin arabası ve damat evine varınca dede çağırılır, “*gelin arabadan inmiyor*”, derler, dede geline, “*kızım insene*”, der, “*ben sana bir tosun verdim in arabadan*”, der, gelin yine

inmez, dede “bu, tosun da istemiyor” deyip bir koç ya da bir inek verir, gelin artık arabadan iner. Ellerini öpüp içeri geçer. Orda olan insanlar sıraya girip gelin inince onların da elleri öpülür. Önce yenge herkesin elini öper arkasından gelin de el öperek evin avlusuna geçer. Sonra yenge geri dönüp verilen paraları toplar. Gelin dedenin yanında durar duvağını yüzüne kapatırlar dualar okunur. Bir tepsiye şeker ve arpa koyulup dede de gelinin başından aşağı onları saçar. Şekerleri çocuklar toplar. Kayınvalideye gelinin hayırlı olsun derler, o gelinin elini tutup evine götürür.

İki koltuğunun altına birer ekmek koyar, eline de bir ibrik verilir içeri girerken o suyu az az dökmesi gerekir. Gelinin yaşayacağı odaların hepsine o suyun yetmesi gerekir. Su dökülünce ekmekler koltuğunun altından alınır dışarda insanlara yudum yudum dağıtılır. (KK: Sidika Yusuf).

Günümüzde de, akraba, arkadaş, komşu ve ahibaplara ait araçlardan oluşan konvoyla, gelin evine hareket edilir. Damat tarafı, gelin evinin önüne geldiğinde; ev içerisinde vedalaşmalar başlar. Gelinin babası, kızıyla güzel bir konuşma yapar. Bu konuşmada kızının her zaman yanında olduğundan bahseder. Bu süreçte duygusal anlar yaşanabilir. Kız evine gelen araçlara havlu gibi hediye takılır. Gelin alıcılardan, genç kızlar bahşiş almak için kapıyı açmazlar. Damat gelinin yanına gelir, ama kardeşi veya arkadaşı gelinin ayakkabısını saklar ve damattan bahşiş alır. Damat ayakkabıyı alıp geline giydirmek ister, ama gelin de bahşiş almadan giymez. Gelinin başındaki beyaz boncuklu örtüyü damat açar ve gelini alnından öper.

Düğün gününün en duygusal anlarından biri, hiç şüphesiz gelinin aile evinden ayrıldığı andır. Kuşak bağlama merasimi, genelde gelin evden çıkarken yapılır (KK: Habibe Recep, Sidika Mustafa).

• Gayret Kuşağı Adeti

Kırmızı kuşağı, gelinin babası, kardeşi veya ağabeyi tarafından, gelinin beline bağlanır. Kuşak bağlanırken yapılması gereken bir adet ise salavat ve tekbir getirilip, dua okunmasıdır. Gelinin beline iki defa sarılıp, üçüncüde bağlanan *kırmızı kuşağın* bekaret ve gayreti temsil ettiği bilinmektedir ve bu sebepten dolayı bir diğer ismi *gayret kuşağı*'dır. Gayret kuşağı denilmesinin sebebi, gelinin evliliğinde gayretli ve kudretli olması için, ailesinin gelişimini sağlaması ve evinde güçlü olması içindir. Üç kez bağlama işleminin tekrar edilmesi, yeni gelinin evine bolluk, bereket ve uğur getirmesi için uygulanır.

Evden gelin almanın bu aşamasında gelin ve damat aile büyüklerinin ellerini öperler. Gelin, ailesiyle vedalaşır. Vedalaşma gerçekleşirken evin önünde kalabalık tarafından davul zurna eşliğinde eğlenilir. Gelinin babası, kızını kolundan tutup arabaya binmesi için evden çıkarır (Resim 5), (KK: Emine Sali).

Resim 5. Kızın babası, kızını arabaya bindirmeye götürürken.

Resim 6. Gelin öküz arabasıyla alınmış, arabaya sadece erkek tarafından binilmiş.

Gelin çıkarma duası okunur. Dua okunduktan sonra gelin yengesi arkasından, sıraya dizilmiş olan büyüklerin ellerini öperek ilerler ve yengenin elindeki kutuya ellerini öptükleri büyükleri takı koyar. Bu esnada gelin arabası süslenmiş halde bekletilir (KK: Sidika Bedri).

•Güvey Kapaması

Eskiden güvey kapaması yapılmış. Günümüzde bu âdet yoktur. Arkasından birkaç kişi hızla damadı içeri itermiş. Buna güvey kapaması denilir (Ayşe Mehmed).

Damadı kapamak için akşamı beklerler. Bir odada kadınlar, bir odada erkekler yemek yiyeler akşamı beklerler. Damadı, gelin odasına arkadaşları götürürler, gelinin arkadaşları kapıyı tutarak, damadı içeriye almaz. Kapıda bağlı bir ip olur. Damat gelince kapıya çalar, içerden bir kız *buyur* der. Damadın arkadaşı, “*misafir getirdik kabul ediyor musunuz?*” der. İlk önce ses verilmez, sonra yine aynı şekilde sorulur yine ses gelmez. Üçüncü kez yine sorulur bu defa “*kabul ediyoruz*”, diye cevap gelir. Ediyoruz derken arkadaşları damadı hemen içeri iter. Odanın iç tarafına bir fincan/tabak koyulur içine de su, damadı itince o fincana takılıp su dökülür. Sonra insanlar dışarı çıkar, gelin konuşacak mı diye de kapıyı dinlemeye başlarlar. Bazı gelinler konuşmaz bazısı konuşur. Konuşmamasının nedeni, damat para veya altın hediye etsin dıyedir. Gelin konuşursa “*aaaa*” konuştu deyip hepsi evlerine dağılırlar. Sabah, gelinin erkenden kalkması gerekir. Eline bir *döşek* ve bir *yastık* alır ve kayınvalidenin evine gider döşegi açar duvara da yastığı dayar kayınpedere bir gömlek kayınvalideye bir havlu verir. Bu gün orada geçer, sonraki gün kızın annesi babası gençleri baklava yemeye davet eder. *Şimdiki düğünler ise daha modern oluyor* (KK: Sidika Yusuf).

7. Günümüzde Düğün Töreni

Düğün gelenekleri zamanla değişmekle birlikte, geçmişten günümüze hala bazı köylerde uygulanmaktadır. Düğün günü gelin almadan sonra

nikahın kıyılacağı yere gidilir. Ormanda, göl kenarı gibi yerlerde nikah için süslemeler yapılır. Gelin alındıktan sonra iki taraf da komvoy halinde oraya gider. Nikahtan sonra fotoğraf çekimi olur. Düğünden birkaç gün sonra gelin ve damat da özel fotoğraf çekimi yapar. Deniz kenarı, Ormanlık gibi yerlerde yapılır. Akrabaları, arkadaşları tarafından çiftler aileleriyle birlikte tebriklenir. Sonra düğünün olacağı yere gidilir. Yemek yemeye oturulur. Çukurköyün çok büyük, kalabalık olduğu için herkese oturmak için yer olmaz, önce oturanlar yemeğini yiyip kalkmak zorunda kalır arkadan gelen misafirlerin de yiyebilmesi için. Damat gelin ve sadıçlar için süslenmiş ayrı bir masa olur ve biraz daha ilerde gençlerin arkadaşları için hazırlanmış büyük bir masa yer alır. Biraz oturup, yemek yedikten sonra gençlerin seçtiği bir dans şarkısıyla düğün açılışı yapılır. Sonra oyun havası, dans, kadınların çeşitli oyunlarına devam edilir. Damat, arkadaşları ve yakınları bir tarafta, gelin, arkadaşları ve yakınları bir tarafta oyun havaları oynanır. Gelin damat ikisinin karşılıklı oyunları da vardır. Şeker dakısı törenine geçilir. Önce erkek tarafının dakısı sonra da kız tarafının dakısı olur. Gelinin boynuna bir kurdele asılır, iğnelerle ona para ve altın takılır. Takı töreni bitince biraz daha oyunlar oynanır ve sıra gelir en zor anlara. Gelinin ailesinden ayrılma anına. Çok zor olsa da gelinin anne babası ve yakınları ağlamamak için kendilerini zor tutarlar. Düğün biter kız tarafı evlerine dağılır, köylüler de evlerine gider. Damat tarafı da gelin indirmek için evlerine doğru yola çıkar. Yakınları da gelin indirme merasimi için oraya toplanır. Gelinin baba evinden çıkarılması ve oğlan evine indirilmesi sırasında. Gelin yeni evine girerken önce sağ sonra sol ayağıyla

girmesi gerekir. Başından aşağıya *buğday, arpa, leblebi, şeker, üzüm ve bozuk para* serpilir

Gelinin yeni evine girerken yapılan “*Koltuk altlarına ekmek koymak*” adeti günümüzde de Çukurköy’de uygulanır

• Gelin İndirme

Düğün bitince gelin indirme merasimi yapılır. Eskilerden gelen, gelin indirme töreni şimdi de çok yaygın olduğu gibi aynı şekilde yapılır. Akrabalar, yakınlar sıraya dizilir, gelin yengesi ile misafirlerin ellerini öper. Onlar da para verirler. Gelini indirince buğday, arpa, şeker serpmeye âdeti eskiden de olduğu gibi aynı şekilde devam eder.

Gelin indirme (Gelin göçürme) törenlerinin ekonomik işlevleri de var. Damadın akrabaları, arkadaşları yakınları gelin indirmesi için damadın evine gider. Düğün arabasıyla gelin ve damat da evlerine yola çıkar. Gelini, arabadan damadın babası ya da dedesi indirmesi gerekir. Damadın evine getirilen gelinin, eskiden attan inmeden önce “*özenklik*”, günümüzde ise arabadan inmeden önce “*indirmelik*” istenir. Geline verilen veya vaat edilen şeyler geline ait olur. Bazı gelinler küçük şeylerle iner, bazıları da çok daha fazlasını ister (KK: Habibe Recep).

Gelin iner ve aynı gelin almada olduğu gibi akrabaları sıraya dizilir, hoca dua okur. Gelin, damadın yengesinin arkasından yürüyerek elleri öper. Ellerini öptükleri insanlar dönerken yengenin elindeki kutuya takı koyarlar. Gelinin yüzünün baba evinden çıkarken kapatılması ve yeni evine getirildikten sonra “*yüz görümlülüğü*” verilerek açılması şeklindeki bir âdettir.

Buradaki hediye genellikle bilezik, kolye küpe gibi şeyler veya bahçe, tarla, inek gibi hediyeler verilir ve gelin indirme merasimi bitmiş olur (KK: Güleyhan Mehmed).

Sonuç

Yaşamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerek aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Türk ailesinde evlenme, geçiş dönemlerinin en önemli bir bölümüdür. Evlenme, her iki ailenin, dolayısıyla toplumun yakınlaşması, birbirini daha iyi tanınması, akrabalık ilişkilerinin kurulup yaygınlaşması demek olduğundan, Türk kültüründe aileler bu olaya nesiller boyu çok büyük önem vermişlerdir.

Bu çalışma, Bulgaristan'ın Şumnu ili, Köklüce ilçesine bağlı Çukurköy'ün eski ve yeni düğün geleneklerini konu edinmiş bulunmaktadır.

Bir yörenin tarihi ve kültürü ile ilgili bilgi vermeden, o yöre halkının geleneklerini anlatmak Halk Bilimi kurallarına uyulmamış olurdu. Bu yüzden önce Çukurköy'le ilgili genel bilgileri ve kısaca tarihini araştırdık ve yazıya geçirdik. Daha sonra da evlenme dönemini ele alarak evlenme aşamalarını açıkladık. Eski Türk düğünleri ile ilgili teoretik bilgileri ve Türk düğün geleneklerinde renklerin önemli bir sembol olduklarını belirtmeye çalıştık. Çukurköy'de uygulanan evlenme aşamalarını, eski ve yeni düğün geleneklerini alan araştırmamızda kaynak kişilerden ve bazı yazılı kaynaklardan araştırarak derledik ve yazıya geçirdik.

Çalışmamızda, eski ve yeni düğün geleneklerinin arasında, evlenme aşamalarının eskiden kalan ve hala uygulanan geleneklerde ve adetlerde farklılıkları ve değişimleri tespit ve tahlil etmeye çalıştık. Türk düğünlerinde renklerin sembol değerlerini, araştırdık ve incelemeye çalıştık. Nesilden nesile, günümüze kadar taşınmış bazı eski geleneklere yeni gelenekler eklendiği halde, eski gelenekler özelliğini korumuştur ve halk hafızasında hala değerlidir. Fikrimizce, Türk halk kültürünün unutulmamış ve günümüzde de uygulanan düğün gelenekleri ve adetleri gelecekte de özelliğini kaybetmeyecektir ve yaşamaya devam edecektir.

Kaynakça

Aksakal 1995:Aksakal, Ali. Kale Köyünde (İzmir- kiraz) evlenme gelenekleri. Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993. THK Basımevi İşletmeciliği, Ankara 1995, 11-18

Atakan 1997: Atakan, Kadri. Ümit dergisi 1997. Ekim-107,15.

Ataman 1992: Ataman, Sadi Yaver. Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Rit'leri. TTK Basımevi, Ankara. 1992.

Boratav, 2016: 100 Soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar). Ankara: Bilgesu.

Çufadar 2011: Çufadar, N. Tırgovişte ili Güneköy türk halk kültürünün bazı gelenek ve görenekleri. - B: Bulgaristan Türk Halkbilimi. Derleyen: Haşım Akif. V. Tırnov. Faber Yayınevi 2011, 26-41.

Efraimova ve diğerleri 2013: Efraimova, M.; Tiholova, D.; Altınay, R.; Yaltırık, H. Deliorman Türklerinin Düğün Gelenekleri. Avangart Print, Ruse 2013.

Genç 1999: Genç, Reşat. Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. 1999

İnan 1998: A. İnan, Makaleler ve İncelemeler, cilt I, Ankara.

Michev; Koledarov 1989: Micev, N. ve Koledarov, P. *Reçnik na Selištata i Selišnitate imend v Bulgariya 1878-1987*, Sofiya, Nauka i İskustvo, 1989, s.301.

Örnek 1977: Türk halk bilimi. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ulusoy 2016: Bulgaristan Türkleri Halkbilimi (Folkloru) Tarihi. Basım evi Beyazıt, İstanbul, 2016.

Ulusoy 2003: Ulusoy, Embiya. Deliorman, Baskı- Cilt: Hünkar Ofset, İstanbul, Tarih: Nisan 2003.

Elektronik Kaynakça:

URL: Berber 2009: Berber, O. Türk Kültüründe Eğlence ve birlik unsuru olan Düğün. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/215536> (Erişim tarihi 08.06.21).

URL: 2020 Çukurköy: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ukurk%C3%B6y,_K%C3%B6kl%C3%BCce (Erişim tarihi 15.05.21).

URL Genç: Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688269>(Erişim tarihi 02.06.21).

URL Gözler; Gezer 2010: Gezer, N. Z.; Gözle, K. *Yeniçiftlik Beldesi: Tarihi, Ekonomisi, Sosyal ve Kültürel Yapısı*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2003'ten alınmıştır. Gözler Kemal <http://www.kemalgozler.com/kokluce.htm> (Erişim tarihi 13.06.21)

URL: Güldür 2020: Eski Türklerde Evlilik. <https://www.turktoyu.com/eski-turklerde-dugun-gelenekleri> (Erişim tarihi 25.06.21)

URL: Tarçın: Geçmişten Günümüze Kilis'te Evlenme Gelenekleri. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1086578> (Erişim tarihi 10.06.2021).

URL: Harita 1:
[https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86_\(%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0\)#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Bulgaria_Venets_Municipality_geographic_map_bg.svg](https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86_(%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0)#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Bulgaria_Venets_Municipality_geographic_map_bg.svg) (Erişim tarihi 14.06.2021).

URL: ГРАО 2015-03-15
<https://www.grao.bg/tna/tab02.txt>. (Erişim tarihi 11.06.2021).

Resimler:

URL: Kına Ritüeli
<https://www.google.com/search?q=kina+gecesi+resimleri>
(Erişim tarihi 29.05.21.)

URL: Kına Ritüeli (<https://www.neoldu.com/kina-gecesi-gelenegi-nereden-geliyor-9036h.htm>) (Erişim tarihi 06.06.21).

Sözlükler ve Ansiklopediler:

TDES 2004: Eyuboğlu, İ.Z. (TDES2004) Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. Sosyal Yayınlar, İstanbul

TS: Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2005

İA: Düğün Nedir? Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

<https://www.sabah.com.tr/sozluk/edebiyat/dugun-nedir-islami-inanca-gore-dugun-kavrami-nasil-tanimlanir> (Erişim tarihi 16.06.2021).

İA: Bulug: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulug> (Erişim tarihi 20.06.2021)

KK: Kaynak Kişiler

1. Ayşe Ali Mehmet, 1944 doğumlu; 77 yaşında
2. Ayşe Dale Mustafa, 1956 doğumlu; 65 yaşında
3. Bedri Mustafa Mehmed, 1975 doğumlu; 46 yaşında

4. Emine Seyfidin Sali, 1992 doğumlu; 30 yaşında
5. Esin Bedri Mustafa, 1997 doğumlu; 23 yaşında
6. Güleyhan Niyazi Mehmed, 1978 doğumlu; 43 yaşında
7. Habibe İsmail Recep, 1960 doğumlu, 61 yaşında
8. Niyazi Hüseyin Recep, 1960 doğumlu, 61 yaşında
9. Sidika Bedri Mustafa, 1996 doğumlu; 24 yaşında
10. Sidika Yusuf, 1944 doğumlu; 77 yaşında

НАРОДНОТО ЛЕЧИТЕЛСТВО ПРИ БЪЛГАРИ И ТУРЦИ И СЪОТВЕТНИТЕ ВЯРВАНИЯ

гл. ас. д-р Ембие КЯЗИМОВА
Шуменски университет „Епископ Константин
Преславски“
e.kyazimova@shu.bg

TRADITIONAL MEDICINE OF BULGARIANS AND TURKS AND THE RESPECTIVE RITES AND RITUALS USED IN PRACTICE

Senior Lecturer Embie Kyazimova, Ph.D.

Summary: The report represents the beliefs of Turks and Bulgarians and the methods of prevent disease *met at birth* and during early childhood period, as well as treatments for some of them. Folk methods for successful conception, birth and child raising are divided into protective ("prophylactic") and full treatment with herbs and other remedies. Among the preventive means are allocated: visiting religious sites, offering a sacrifice (kurban - sacrificial offering) compliance omens, giving promises, compliance with prohibitions, restricting certain types of foods, avoid clipping and hair coloring. An important attention is given to the words and substantial influence is attributed to them: in certain periods it is important to keep (to conseal) information, in others - the message acquires ritual character.

When a child is already born, an important place is given to the decoration to divert the attention of the "evil eye" using a color that should distract (blue) or "appease" and disorient the disease (yellow).

Use of water in washing and importance of light that must accompany the child throughout the day, casting bullets against fear and others refers to the ritual moments. An important focus in both ethnic groups is to respect the post-natal period, which lasts 40 days. Naming the child can also be referred to rituals that aim to prevent and to attract good fortune. The report describes how the treat warts and infections (mainly on the eye) with breast milk and herbs. As

with the preventive measures the condition to comply with certain rules and prohibitions also applies. It is concluded that the majority of customs and beliefs coincide and are typical for both Turkish and Bulgarian ethnicity, while others are different and specific to Muslims or Christians only. Bathing the baby up to 40 days, salting, putting raw egg yolk, disposal of water from the evening bath in a particular place after it stays the evening at home as well as to add charcoal, casting bullet, blue beads against the evil eye, picking up clothes before sunset, putting a metal object near the baby bed, lighted lamp etc., are typical for both ethnic groups. There are also some differences, which are determined by the religion differences of the two ethnic groups - naming is done differently, there are different precautions against the evil eye - amulet (amulet) for Muslims and garlic for the Christians.

Key words: traditional medicine, diseases, traditional cures

Народното лечителство е свързано и с културата и религията на населението, а също така с дългогодишни наблюдения, опита придобит от ежедневните практики. За **народната медицина** е характерно, че сведенията за лечебната сила на растенията и за лечебните средства, се предават устно от поколение на поколение. Много често и сега, когато хората изпадат в безизходица, те се обръщат към народната медицина, към религиозните вярвания и свръхестествени сили. Ефективността на лечението при народната медицина лечението е свързана не само с лечението на тялото, но и на душата. Хората отбелязват 3 важни събития – раждане на самия човек, женитба и раждане на деца, смърт. С тях в турската и българската култура са свързани различни вярвания и практики. Народното лечителство включва проблемите със зачеването, прохождането на детето, късното проговаряне, като се насочва предимно към предпазване от вреди,

преодолява безплодието. Връзва се колан на кръста на жената и така тя остава известно време или докато не забременее. Лечителките са били жени, които заемат по-специфичен статус в обществото. Те притежават знания и умения, с които се отличават от останалите. В Лудогорието бременната жена се нарича *gebe* ‘бременна (с ембрион, зародиш)’ или *yüklü* ‘натоварен, с товар; трудна (бременна)’.

Зачеване и дородилен период:

По време на бременността бъдещата майка трябва да се съобразява с отделни суеверия, за да може да предпази рожбата си и тя да не се роди с недъг (*kusur*) или белег (*leke, nişan*):

- не трябва да яде скрито някаква храна, защото ако се докосне, когато детето се роди, на това мястото ще има белег наподобяващ съответната храна. Същото така причина за появата на белег може да бъде и ако по време на бременността на бременната и се прияде някакъв плод и тя си го откъсне от дървото на съседа и след като го изяде се докосне, на същото място на детето се появява белег, наподобяващ плода. Такъв белег може да се появи и ако се откъсне нещо друго - например цвете.

- не се разрешава да яде заешко месо, за да не се роди детето *й* със заешка уста.

- не се подстригва, защото със скъсяването на косата *й* се скъсява живота на детето.

- не бива да боядисва косата си, защото детето ще бъде болнаво или с шарена коса.

- трябва да избягва срещи с хора, които имат някакво увреждане, т.к. детето може да получи същия недъг.

Като цяло се вярва, че храните, хората, животните и предметите, с които е в контакт бременната жена влияят на детето.

Определяне на пола на детето:

От древността до наши дни една от най-важните теми по време на бременността е пола на бебето. Тук също се прилагат различни методи за определяне на пола на детето:

- за да определят пола на бебето близките на бременната посипват сол върху главата ѝ без тя да забележи и ако бъдещата майка докосне носа си ще се роди момче, ако пипне устата си – момиче.

- ако през първите месеци бременната повръща много ще роди момиче.

- ако коремът на бременната е заострен и по-нагоре това означава, че очаква момче, ако ли пък е по-кръгъл и по-надолу ще е момиче.

- ако бременната не е наддала много и ако бъде погледната в гръб и не си личи, че е бременна ще роди момче, ако ли пък е наддала повече и се е разширила в ханша – момиче.

- ако по време на бременността има болки в кръста ще роди момче, ако има болки в слабините – момиче.

- ако бебето рита много в корема на майката ще бъде момче.

- ако бременната жена от ден на ден се разхубавява то бебето ще бъде момче, ако пък е погрозняла ще бъде момиче.

- ако бременната обича сладко ще роди момче, ако предпочита кисело – момиче. Народът е измислил и следната поговорка „Яж кисело и роди Айше, яж сладко и роди Аккъ.”

След като бременната вече е в деветия месец тя трябва да бъде прескочена от възрастна жена, за да може раждането да бъде леко. Вярва се, че ако майката на родилката не бъде информирана за започналото раждане, то ще бъде леко и безпроблемно.

Подготовка на стаята за раждане

За раждането се подготвя най-слънчевата стая, която старателно се варосва. При започване на раждането в стаята се намират акушерката и свекървата. Не се допускат в стаята жени, които нямат деца. За лесно протичане на раждането заключените места се отключват, завързаните неща се отвързват и сандъците се отварят. Когато бебето се появи на бял свят и се среже пъпната връв, прекъсва се физиологическата връзка на бебето с майката. След това се изпраща човек, който да информира майката на родилката с радостната новина „müjde”. За радостната новина се дават пари или подаръци „müjdelik”. В дома на бебето се чете мевлид или православна молитва.

Вярвания свързани със следродилния период

И при българи и при турци се вярва, че до 40-ия ден родилката и новороденото могат да бъдат посетени от дявола, вещици, самодиви и зли сили и затова усилията са те да бъдат предпазени от тях и така рода да бъде продължен с едно здраво поколение.

Кошчето на бебето старателно се украсява с бродирани чаршафи, възглавнички и юрганчета. Закачат се малки украшения направени от мъниста, които се наричат „чом”. Вярва се, че погледа на гостите първо ще бъде привлечен от тези украшения и след това ще погледнат новороденото, като по този начин бебето ще бъде предпазено от уроки и лоши погледи. Християните поставят в стаята на детето икона, така светецът става негов пазител и водач.

И при двата етноса новороденото се къпе всеки ден, като във водата за къпане се поставя добре разбит жълтък, за да се поддържа кожата мека и се добавя сол, за да се предпази кожата от изпотяване. Затова за човек, който много се изпотява казват, че като бебе на са го осолили добре. При къпане във водата на бебето могат да се сложат и зелени орехови листа, тъй като те са богати на йод се вярва, че те ще помогнат за по-лесното калциране на костите и за затварянето на фонтанелата. Ако по кожата на новороденото има зачервявания или ранички във водата може да се сложи и смрадлика (тетра) или лайка. И при българи и при турци до четиридесетия ден водата след къпането се изхвърля на точно определено място в двора, като се вярва че по този

начин бебето ще бъде предпазено от дявола и злите сили. Например водата може да се изхвърли под дърво. Новороденото се къпе предимно вечер преди сън и затова водата не се изхвърля същата вечер, тя остава да пренощува вътре в дома и се изхвърля на следващата вечер. Някои добавят въгленче във водата или запалена клечка кибрит. При къпане детето се разтрива с леки масажни движения, за да се раздвижи кръвта в тялото му, както и след това българите го мажат със свинска мас, за подхранване на кожата и за затопляне, за да не изстива. След изкъпване новороденото се вади от водата по няколко начина – първия като се държи за гръдния кош и таза, друг начин е като се държи за главичката като ръцете са поставени върху ушите и така внимателно се полага върху хавлията. Вярва се, че по този начин ще бъде удължено вратлето на бебето и ще се избегне опасността то да остане късо. При къпането много се внимава да не бъде намокрено пъпчето на новороденото, а след падането му то може да се постави в Коран или съответно в Библията, за да се учи детето като порасне, може да се хвърли във вода, за да му върви живота като по вода или да бъде хвърлено в двора на училището, отново за да се учи.

В рамките на три дни след раждането могат да се появят симптоми на жълтеница. С названието „жълтеница” и днес се именуват различните видове хепатит. Името на болестта е определена от признака цвят. Жълтият цвят за човешкото тяло означава болест. Кожата на бебето придобива жълто-оранжев оттенък, започващ от главата и разпростиращ се към крачетата. На бебето се дава вода със захар, обличат

му се жълти дрехи и на главата му се завързва жълта кърпа. С помощта на жълтия цвят народа се е опитвал да се излекува от болното жълто и в тялото да навлезе здравословното жълто.

Друга особеност, която е характерна и за двата етноса е, че през нощта в стаята на новороденото се оставя да свети лампа като се вярва, че светлината прогонва дявола и вещиците.

Дрехите на родилката и детето се прибират от простира преди залез слънце, като по този начин се предпазват от това да не бъдат обладани от дявола и злите сили.

За да бъдат предпазени от злите сили до 40-ия ден детето и майката не трябва да излизат от дома и да бъдат оставяни сами. Прави се изключение като на 20-ия ден през деня те могат да посетят една от бабите на детето или друг близък човек, това се нарича полу четирдесети ден (уаг kırk).

Новороденото не трябва да се оставя само в стаята, в леглото му се поставя някакъв метален предмет, маша, тарак за тъкане и Коран, за да го пазят от дявола.

Против уроки на шапката на детето се закача синя мъниста, паричка или украшенията изработени от мъниста (чом), а на ръка на детето се завързва син или червен конец. Синият цвят символизира небето, а именно от там хората са чакали закрила и помощ – от небето и от Бога. Червеният цвят символизира живота, жизнената сила за запазването на която са прилагани всички тези вярвания и лечебни практики. Ако въпреки това новороденото бъде урочасано на него му се бае или му се измиват очите, като така се

вярва че водата ще измие неразположението причинено от лошите очи. Урочасването се изразява с непрестанен плач, неразположение и повръщане. Против уроки при мюсюлманите се използва муска (амулет), а при християните – чесън. Муската се поставя под дрехата на родилката или на бебето. Тя се прави и разваля от ходжата и може да бъде направена против уроки, против магия и др. Върху правоъгълен лист се изписва текст на арабица, след което се сгъва под формата на триъгълник, поставя се в найлонов плик и се увива в парче плат или кожа. Може да се носи на врата или да се забодее със секретна игла за дрехата, но трябва да не се вижда. При християните вместо муска се поставя скилидка чесън, като предназначението ѝ е да предпази родилката и новороденото от уроки и магия.

До 40-ия ден родилката не трябва да дава нищо и да не изпраща поздрави (selam), за да не ѝ спре кърмата. Същото така при нея не трябва да се говори за храни, за да не ѝ спре кърмата.

И при двата етноса посетителите на тръгване откъсват конче от дрехата си (уйкулук) и я поставят върху шапката, дрехата или възглавницата на детето, този обичай се прави, за да може детето да спи и се казва „Нека да спи като мен”, „Да спи много” и др. Желателно е конеча да се откъсне от дреха над кръста, ако някой скъса конец от подгъва на полата си това не е добре за детето. То започва да плаче и да не може да спи, сънят му е нарушен, защото е урочасано от лошите погледи.

Именуване

Именуването е акт, който е запазил своето важно място при българи и турци. При турците именуването става до третия ден. В дома на новороденото се идва мюсюлмански духовник „ходжа”. Той взима детето в ръцете си и се обръща в посока за молитва към Къбле. Първо прочита молитва „езан” и след това три пъти изговаря името в дясното ухо на новороденото. Името, което се произнася в ухото на детето ще бъде името, с което то ще бъде повикано в отвъдния свят (ахърет). Това име може да бъде и гъбек адъ т.е. името, което е избрано след прекъсване на пъпната връв и то може да бъде различно от официално избраното име, затова някои хора имат две имена. Ако детето е родено на мюсюлмански празник се счита, че то идва на бял свят с името си и тогава се избират най-често имената Байрам, Рамазан, Мохаммед и др. Най-възрастният член на семейството определя името на детето, като момчетата се именува с името на дядото, а момичетата на бабата. В днешно време тази именна практика се среща по-рядко.

При християните името на детето също се дават в първите дни след раждането. Най-често първото дете носи името на свекър, свекърва, тъст, тъща или на други близки. Първото дете не се кръщава на починал човек, за да не му се случи нещастие. Както при мюсюлманите, така и при християните, ако детето е родено на християнски празник то се именува според името на светеца, защото се вярва, че той ще го закриля. Детето се

кръщава от кръстника и по-късно в църквата от свещеника.

Айдашък

В Речника на говорите на съвременния турски език (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü) за думата айдашък е отбелязано, че означава 1. слаб, хилав 2. непохватен, безпомощен, безсилен.

Родилката (лохуса) и бебето трябва много се пазят до 40-ия ден. Ако в същия ден или в близките дни се роди друго дете на съсед или роднина до 40-ия ден двете деца не трябва да се срещат, защото се вярва, че ако двете деца се срещнат до 40-ия ден едно дете ще порасне и ще се развие нормално, а другото дете ще изостане в растежа си. Ако семейството на някое от тези деца иска да навреди на другото, тогава откъсва клонка от оградата (плета) на дома на другото дете и я поставя във водата, с която се къпе бебето, след което изхвърля от водата с която е изкъпано бебето и така другото дете става айдашък. Така едното бебе побеждава другото, взема неговата енергия и то израства по-здраво, а другото дете е по-болнаво. Айдашък се получава и ако бъде открадната дреха на едното дете и тя бъде облечена от другото, след което дрешката на бебето бъде върната. Бебето, което е облякло откраднатата дреха започва да се развива по-добре и така другото дете е победено и то изостава в растежа си. За преодоляване на този проблем се посещава баячка, която подготвя вода за къпане на бебето и в нея поставя ключ или друг метален предмет. Баячката къпе детето и чете някакви молитви, и по този начин се вярва, че то ще оздравее и ще расте здраво като метала. Тук отново

се вижда лечебната сила на водата, а металът символизира здраве, сила и дълголетие.

Баене при уроки

Когато бебето е неспокойно и плаче безпричинно се вярва, че е урочасано от „лоши очи“. Счита се, че сините очи урочасват най-много. Обикновено баенето се извършва от жена, но може да бъде извършено и от местния ходжа. При баенето се четат определени молитви от Корана. Ако по време на четенето баячката се прозява много, означава че детето е урочасано много лошо. След като приключи духа срещу детето и поглежда навън, за да изгони навън лошото. Очите и лицето на бебето се измиват с вода. Тук отново освен молитвата се използва и водата за прочистване на лошото. Още от древността водата е била свещена и лековита. Тя присъства както и при раждането на човек, така и при смъртта му.

Мъндалк или мъндарлк

Ако до 40-ия ден при новороденото дойде жена, която е неразположена, то по лицето и тялото на бебето се появяват пъпки и рани и се казва, че детето е станало мъндалк. Вярва се, че тези гнойновъзпалителни процеси по кожата на бебето са причинени от жената в менструален цикъл.

В Речник на говорите на съвременния турски език (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü) мъндалк или мъндарлк идва от думата mındar – мръсен, нечист човек + словообразователната наставка -лк (-lık). За диалектите в североизточна България и по-точно за Лудогорието е характерно изпадането на съгласната -р (-r), което наблюдаваме и в думата мъндалк.

Лечебните свойства на кърмата

От древността до наши дни кърмата е идеалната храна за новороденото. Антибактериалните и лечебни свойства на кърмата са използвани в медицината от хиляди години. Ако нослето на бебето е запушено, майката капва една или две капки в ноздрите на бебето и така се преодолява създадения дискомфорт. Кърмата на родилката се използва и за лечение на конюнктивит, като в окото се капва една или две капки. Също така се използва и при възпаление на ухото, като се поставят една две капки в началото на ушния канал.

Леене на куршум

Ако детето се стряска и е уплашено, - се лее куршум. Леенето на куршум е практика, която се е запазила през годините и се предава от поколение на поколение. Леенето на куршум е ритуал за преодоляване на уплахата, страх, безпокойство от нещо, който при християни и мюсюлмани се извършва от жени. Лечебният ефект е най-голям, ако леенето на куршум се извърши до 40-ия ден след уплахата. Върху селска печка на дърва е поставен съд с разтопено олово. Болният сяда на стол, върху главата му се покрива с чаршаф или друго покривало, върху главата му се държи метален съд със студена вода и в него се излива оловото. При допира с вода оловото се разпръсква и придобива облика на източника на страха – човек, животно или предмет. Вярва се в магическата сила на водата и че по този начин ще се прогони страха. Звукът, който се чува при контакта на метала с водата, цели да стресне

човека и да събере сърцето му, което се е пръснало от уплаха. Лечителката поставя водата в съд и с нея майката мие лицето на детето и така уплахата е преодоляна.

Лечение на брадавици

Брадавиците са образувания, които могат да се появят по човешкото тяло в различен период от неговото развитие. В миналото народът не е обръщал особено внимание за тяхното отстраняване, но при появата им на по-видими места по човешкото тяло се прилагат различни методи за тяхното лечение. Използва се сока, който се отделя при откъсване на смокиня. Намазва се върху брадавицата и се изчаква да изсъхне, това се повтаря докато кожните израстъци не изчезнат. Друго растение, което е използвано за тази цел, е глухарчето. Лечението се е извършвало като се изстиска няколко капки сок от дръжката на глухарче. За лечение на брадавиците се използва кората на зелени орехчета или листата, които са богати на йод. Коричките или листата се втриват върху брадавиците и след време те изчезват. Друг метод е като се вземат трохи от хляб, те се оформят във вид на малки топчета, които се поставят върху брадавиците, след което се нанизват на конец, който се окачва на определено място в дома. Трохите започват да съхнат и така брадавиците също изсъхват и изчезват. За премахване на брадавици по ръцете е трябвало ръцете да бъдат поставени в менци пълни с изворна вода и бързо да се извадят без никой да забележи това, като така течащата изворна вода ще отбие тези кожни образувания.

По-голямата част от обичаите, вярванията и начините за предпазване от болести, при раждане и в ранния детски период, а също така и методи за лечение на някои от тях съвпадат и са характерни и за турския и българския етнос, а други са различни и специфични само за мюсюлманите или само за християните. И при двете етнически групи е характерно къпането на бебето до 40-ия ден, осоляването, поставянето на суров жълтък, изхвърляне на водата от вечерното къпане на определено място след като престои вечерта в дома, както и прибавянето на въглен, баенето, леенето на куршум, сини мъниста против уроки, прибирането на дрехите преди залез слънце, поставянето на метален предмет до леглото на бебето, запалената лампа. Същото така се забелязват и някои различия, които се определят и от различията в религията на двата етноса – именуването се извършва по различен начин, различават се предпазните мерки против уроки – муска (амулет) при мюсюлманите и чесън при християните, поставянето на Коран или Библия.

Библиография:

- Dilçin, Cem. Yeni Tarama Sözlüğü, TDK, Ankara, 2000.
Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK, Ankara, 1988.
Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, TDK (<http://www.tdk.gov.tr/index>.)
Türkiye’ de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, XII, Ek-I, TDK, Ankara, 1982.
Büyük Türkçe Sözlük (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>)
Академичен турско-български речник, София, 2009.

DEDE KORKUT DESTANINDA İYİLİK VE KÖTÜLÜK KAVRAMLARININ KARŞITLIĞI

Sunay MESTAN

Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi
sunay_mestanov@abv.bg

THE CONCEPTS OF GOOD AND EVIL CONCEPTS
IN THE EPIC of DEDE KORKUT

Sunay Mestan

Abstract: There have been contradictions since the existence of the world. Birth and death, good and evil, black and white, day and night are just some of them. Some opposites are not in the hands of humanity, for example day and night, summer and winter. Man cannot change these contradictions created by God. These are only in the hands of God. These are events that exist in nature and that we cannot interfere in any way. Apart from these, there are also contrasts in the concept of quality, which is the way people treat each other. For example, good and evil. These two contradictory concepts are a quality that human beings can change. It is up to us to do good or bad. The God Almighty has given us the freedom to choose them. Pure goodness is an attribute of God alone.

In this study, the concepts of goodness and evil, which are antonyms in the DedeKorkut Epic, which deals with the life styles, customs and traditions, and feelings of the Oghuzs, will be examined and analyzed. In the epics of DedeKorkut, good and evil manifest themselves in people's customs and traditions, their way of life, and their wars.

Keywords: Good, Evil, DedeKorkut Epic, Tradition, Custom

1. GİRİŞ

İnsanoğlu doğar, hayatın zorluklarıyla çabalaya çabalaya yaşamayı öğrenir ve bu esnada sevgi, anlayış, saygı, çaba, hırs, nefret, öfke gibi birçok nitelik sahibi

olur. Öfke ve hırs gibi nitelikler bazen insanı kötü biri olmasa bile istemeyerek de olsa kötülük yapmasına neden olabilir, fakat tamamen kötü biri olmamak için bu durumdan bir ders çıkarmak gerekir. Kötülük tek başına incelendiğinde olumsuz bir kavramdır. Ancak kötülüğün zıt anlamlısı olan iyilik kavramıyla birlikte incelediğimizde o kadar da olumsuz bir kavram olmadığını anlamaktayız. Çünkü eğer yeryüzünde kötülük olmasaydı, dünyanın en güzel davranışı olan iyilik de olmazdı. Bu yüzden de iyilik ve kötülük insanlığın varoluşundan beri var olan ve insanlığın sonuna kadar da var olacak iki kavramdır. Bunlar yıllardır filozoflarca, roman, hikaye ve şiir yazarlarınca tartışılan iki zıt anlamlı kavramdır. İyi bir insan müşkül durumda olana yardım eder, kötü ise sadece kendini düşünür. Etrafındaki insanların ihtiyaçlarından kendini soyutlar. Onun için sadece ben kavramı vardır. Kötü insanlar bencildir. Onun ihtiyaçları, onun düşünceleri herşeyden üstündür. Bu anlamda diyebiliriz ki kötülük egoistliğe yakın bir kavramdır.

Çalışmada, Dede Korkut hikayelerinde *iyilik ve kötülük* kavramlarının karşıtlığı incelemeye ve tahlil etmeye amaçlanmıştır.

2. İNCELEME

Öncelikle *İyilik* ve *kötülük* kelimelerinin sözlük anlamlarını ve eş anlamlılarına bir göz atalım.

Sokrates'e göre eğitim, insandaki iyilik tohumunu yeşerten ve yaşamı güzelleştiren erdemlerin hazinesidir. Kötülük yapan bir insan yeterince insanlaşmamıştır (Aydın, 2004: 15).

İyilik kelimesi Türkçe Sözlük'e göre dört anlama gelmektedir:

1. İyi olma durumu, salah (isim)
2. Karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet (isim)
3. Sağlığı yerinde olma durumu, esenlik (isim)
4. Yarar veya elverişlilik, nimet (isim)

• **İçinde *İyilik* kelimesi geçen birleşik kelimeler:**
İyilikbilir, iyilikbilmez, iyilik güzellik, iyilik perisi, iyilik sağlık, iyiliksever

- **İçinde *İyilik* kelimesi geçen atasözü ve deyimler:**

İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı

İyiliği dokunmak

İyilik bilmek

İyilik eden iyilik bulur

İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir

İyilik etmek

İyilik görmek⁷

- **İyilik kelimesine ait eş anlamlı kelimeler şunlardır:**

Düzelme, faydalı, hayır, ihsan, inayet, iyileşme, lütuf, nimet, salah ve yardım sözcükleridir. Bu kelimeler birbiri yerine kullanılabilir.

- ***Kötülük* kelimesinin Türkçe Sözlük'e göre iki anlama gelmektedir.**

⁷ <https://www.mardinlife.com/iyilik-ne-demek-tdkya-gore-iyilik-kelime-anlami-nedir-iyilik-sozluk-anlami.html> /22 .08.2021/

1. Anlamı: Kötü olma durumu. *Özelliği / Tipi / Türü: "isim"*

2. Anlamı: Zarar verecek davranış veya söz.

- **İçinde *Kötülük* kelimesi geçen birleşik kelimeler:**

Kötü insan, kötü kalpli, kötü söz, kötü gün, kötülük etmek

- **İçinde *Kötülük* kelimesi geçen atasözü ve deyimler:**

Kötü haber tez duyulur.

Kötü gözle bakmak.

Kötü kötü düşünmek.

Kötü söylemek.

Kötüye kullanmak.

***Kötülük* kelimesine ait eş anlamlı kelimeler şunlardır:**

Haset, fesat, garez, kötü niyet, hainlik, şer, kemlik, fenalık sözcükleridir. Bu kelimeler birbiri yerine kullanılabilir.

Türk dili, edebiyatı ve tarihinin incisi sayılan Dede Korkut Destanı Oğuz Türklerinin yaşam biçimini, gelenek ve göreneklerini ele alan en eski hikayelerden oluşur. Bu destan önsöz ve iki destansı hikaye içermektedir. Günümüze ulaşan iki nüshası bulunmaktadır. Biri Dresden, diğeri ise Vatikan kütüphanesinde bulunmaktadır. Dresden nüshasında on iki destan bulunmaktadır, Vatikan nüshasında ise altı destan mevcuttur. Bu incelemede Dede Korkut Destanındaki hikayeleri *iyilik* ve *kötülük* açısından inceleyeceğiz.

Bütün Türk dünyasında bilinen ve kabul görmüş en önemli isimlerinden biri tarihi ve efsanevi Dede Korkut'tur. Dede Korkut Destanı Türk edebiyatının en

önemli eserlerindedir ve milli bir destandır. Bu Destan genelde milli kültür değerlerini ele almaktadır. Türk folklorunu, Türk kültürünün zenginliklerini aksettirmektedir. Genellikle kahramanlık hikayeleri içermektedir. Bu hikayelerde canlılara, varlıklara ve tabiyata çok önem verilmiştir. Özellikle hayvanlara büyük önem verilmektedir. Mesela hayvanlardan at büyük önem taşır.

Atın kültü, birçok efsane ve destan çalışmasında bir totem izi olarak araştırılır ve bunun üzerine atın timsali çoğu zaman bir tanrılaştırma belirtisi taşır. Köroğlu Destanı'nda, kahramanın harika atının çeşitli göstergelere (işaret, sembol) sahip olduğu için, onun arabulucu ve sihirli bir yardımcı olduğu belirtilebilir. Çoğu durumda kahramanın atı olağanüstü bir kökene sahiptir: Tulpar'dan türemiş denizaygırı, genellikle kanatları ve özel tonlarıyla, dünyalar arası seyahat etme yeteneğine sahip, efendisiyle mistik bir ilişki sürdürmekte. Türklerin ortak bilincine göre, at Köroğlu'nun ikinci hipostazı veya kardeşidir (Çufadar 2019: 215).

Dede Korkut Hikayelerinde ata kardeş kadar değer verilir. Kardeşlik ise dostluğun ve iyiliğin bir diğer yüzüdür. Veysel Şahin'e göre Dede Korkut Destanı'ndaki hikayeler ibret vericidir ve insanları iyiliğe iter ve onu benimsetmeyi amaçlar. Yazara göre "Türk milletinin en büyük kültür varlıklarından biri olan Dede Korkut hikâyeleri, Türk kültürünün söze ve yazıya dönüşen yüzüdür. Bu yönüyle Dede Korkut hikayeleri, dil ve edebiyat sahasında arketipsel sembollerin diliyle insanlığa, Türk milletine iyiliği ve iyi olmayı öğütler. Böylece dünyanın yegane açılımı ve bilinci olan insan,

iyi/lik, yardımseverlik ve cömertlik yaparak dünyayı cennet haline getirir. Hikayelerde mitik bir iyilik imgesi olarak yer alan anne, baba, din, gelenek ve Dede Korkut vari kişiler, yücelik algılamalarının merkezi olarak iyilik yapmayı, iyi olmayı imler. Türk kültürünün en önemli bellek mekânlarından biri olan Dede Korkut hikâyeleri, var oluşun en erdemli koşullarından biri olan iyilik imgesini yücelterek dünyaya gerçek anlamda insan olmayı muştular (öğütler).”(Şahin 2009: 1).

Hikayelerde iyilik ediminin önemli bir görüntü seviyesi olarak yer alan “anne”, bütün açılımlarıyla bir iyilik imgesi” olarak yer alır. (Şahin 2009: 3)

İyilik Timsali Olarak Anne Karakteri

Ramazan Korkmaz’a göre “Anne ilahi nitelikli bu evrensel çağrının ev/yuva kökenli simgesidir. Anne/evren bizi yeniden gidişin, bize yeniden dönüşün başlangıcıdır.” (Korkmaz 2008: 150). İyilik timsali olarak anne karakteri Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanında karşımıza çıkar.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı”nda Dirse Han, kırk namert yiğidin yalanlarına inanarak oğlunu öldürmek ister ve bunun sonucunda 15 yaşındaki oğlu Boğaç Han’ı yaralayarak Ala Dağ’da ölüme terk eder. Eve tek başına dönen Dirse Han’ın hatunu, oğlunun başına kötü bir şey geldiğini hisseder ve kocasına, Boğaç Han’ın nerde olduğunu sorar ve onun için kaygılanır. Anne bu yönüyle kaygılanan, koruyan, kollayan ve büyüten bir iyilik yurdu ve imgesidir.

Dirse Han’ın hatunu; “*Karşı yatan Ala Dağdan bir oğul uçurdunsa söyle bana Taşkın akan koşan sudan bir*

oğul akıttınsa söyle bana Aslan ile kaplana bir oğul yedirdinse söyle bana Kara giyimli azgın dinli kâfire bir oğul aldirdınsa söyle bana dedi feryat figan eyledi ağladı.” (Ergin 2002: 30).

Dünya kurulduğundan beri Annelik, duygusuna sahip tüm canlılar her zaman fedakârlık, sevgi, merhamet duygusuna sahiptir. Yavrusunu koşulsuz ve şartsız sevmek, sahiplenmek ve her şeyden korumak anneliğin doğasında vardır. Anne karakterini kusursuz bir şekilde anlatan ata sözümüz şudur: “Ana başta tâc imiş/Her derde ilâc imiş/Bir evlat pîr olsa da/Anaya muhtac imiş”.Bu atasözünden de anlaşıldığı gibi anneler her zaman yavrularını korurlar ve bu iyilik timsali koruyucu anne karakterini Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanında görmekteyiz.

Evladı Boğaç Han için feryat ve figan eyleyen anne, bir iyilik imgesi olarak bütün yücelik algılamalarının belleksel mekânıdır. Kocasına, oğlu için karşı gelen kadın, annelik içgüdüleri ile evrensel iyiliğin özverili çağrısına dönüşür. Dirse Han’ın eşi, Boğaç Han’ın annesi, varoluşsal bir içgüdü ile kırk ince belli kızı beraberinde alır, büyük cins atına binerek oğlancığını aramak için (Şahin 2009: 3) “*Kışta yazda karı, buzu erimeyen Kazılı Dağı’na geldi çıktı alçaktan yüce yerlere koşturup çık(ar)*” (Ergin 2002: 30).

Bir anne evladı tehlikede olduğu zaman yırtıcı bir aslan misali tüm dünyayı hatta eşini, yoldaşını bile karşısına alır ve evladı için tüm zorluklara katlanır. Anneler için dünya bir yana evladı bir yanadır ve asla evladını dünyalara bile değişmezler.

Boğaç Han’ın annesi, bütün şefkati, samimiyeti ve sıcaklığı ile zorluklara rağmen yavrusunu arar. Bu açıdan

bireysel olarak; “anne, sadece dünya ile dolayım kuran bir ifa organı değil; dünyanın bütünüdür” (Tura 2002: 34) oluşturan bir iyilik mekanıdır.

“Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destan”da ava giden Kazan Han’ın yurdunda olmadığını öğrenen Şekli Melik, Kazan Han’ın diyarına gelerek onun evini yağmalar. Kazan Han’ın eşi, Burla Hatun ve oğlu Uruz’u esir alır. Bunun neticesinde Burla Hatun, oğlunu korumak ve onu geleceğe taşımak için kendini feda etmek ister. Bu annenin evrensel açılımının başka bir iyilik imgesi ve görüntüsüdür. “Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destan”da, anne-oğul arasındaki bağ kullanılarak, kötülük karşısında bir iyilik imgesi olan anne arketipinin önemi vurgulanır. Kırk ince belli kız içinde belli olmayan Burla Hatun, ortaya çıkmaması durumunda oğlu Uruz’un etinin lime lime edileceğini öğrenmesi onu bir anne olarak üzer. “*Boyu uzun Burla Hatun oğlunun yamacına geldi, çağırıp oğluna söyler, görelim Hanım ne söyler:*

*Der: oğul oğul ay oğul
Biliyorsun ne oldu oğul
Söyleştiler fisil fisil
Kâfirin fiilini duydum
Penceresi altın otağımın kabzası
Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul
Oğuloğulayogul
Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul
On ay diyince dünyaya getirdiğim oğul
Dolması altın beşikte belediğim oğul*

Kâfirler ters konuşuyorlar: Kazan oğlu Uruz’u hapisten çıkarın boğazından urgan ile asın, iki küreğinden çengele takın, kıyma kıyma ak etinden çekin,

kara kavurmaedip kırk bey kızına iletin kim yedi o değil, kim yemedi o Kazan'ın hatunudur. Çekip döşeğimize getirelim, kadeh sunduralım demişler.” (Ergin 2002: 48)

Oğlunun asılmasına etinin lime lime edilmesine razı olmayan Burla Hatun da altın beşikte belediği ve kendi kökensele değerlerinin geleceğe açılmayıcısı olan oğlu için kendini düşmana belli etmek ister. Ancak bir değerler bütünü olan gelenek ve görenek Uruz'un annesinin kâfirin eline düşmesini men eder. “*Kam Pürelî Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda olduğu gibi Ak bürçekli anası boncuk boncuk ağladı, gözünün yaşını döktü, acı tırnak ak yüzüne çaldı, al yanağını yırttı. Kargı gibi kara saçını*” (Ergin 2002: 70) yolun anne/ler kendi(leri)ni evlatlarına adadıkları belirtilir (Şahin 2010:47).

“Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destan”da yine fedakar anne karakteri karşımıza çıkar. Evladını korumak için ölümü ve tüm kötülükleri göze alan fedakar anne karakteri Burla Hatun karşımıza çıkar. Bu destanda iyilik anne ve evlat arasındaki sonsuz sevgi bağındadır. Evladı Uruz annesinin kendini kurban etmesine ve kendini kafirlere belli etmesine gönüllü razı olmaz. Bu detanda ise anne ve evlat arasındaki iyiliğe dayanan o yüce bağı görebilmekteyiz.

İyilik Timsali Olarak Dede Korkut Karakteri

Dede Korkut bir yarı-efsanevi bir bilgedir. Oğuz Türklerinin yaşam şeklini, gelenek ve göreneklerini anlatan bir ozandır. Bazı tarihi kaynaklarda adı *Korkut Ata* ya da sadece *Korkut* olarak geçer.*Dede Korkut* insanlara öğüt verir, yol gösterir ve en önemli amacı da insanlığa iyiliği yaymaktır.

İnsanın etrafını güzelleştirmesinde en önemli düşünsel ve fiisel eylemlerinden olan iyilik, bir değer bütünü olarak toplumun ileri gelenleri tarafından insanlara her zaman öğütlenir. Dede Korkut hikâyelerinde ise bu işi üstlenen kişi, Dede Korkut'tur (Şahin 2010: 47).

Dede Korkut, bütün Oğuz'un iç/tüm belleğinin sesi olarak doğruyu, iyiliği ve Tanrı'nın birliğini dile getiren bir ulu kişi olarak öykülerde yer edinir. Varoluşsal nitelikli olan iyilik imgeleri, Oğuz boyunun kendini gerçekleştirmesi yönünde ortaya koyan Dede Korkut, "Yüce Birey", öykülerde Boğaç Han, Uruz, Bamsı Beyrek, Kan Turalı ve Yigenek'in iyiye, güzele ve doğruya kulak vermesini öğütler. Her hikâyenin sonunda Oğuz hanlarına Oğuzname düzerek dua eden Dede Korkut, Tanrı'nın yeryüzündeki sesi ve iyilik açılımıdır. (Şahin 2010:47).

"Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kanatların uçları kırılmasın. Koşarken ak boz atın sendelemesin. Dürtüşürken alaca mızrağın ufanmasın. Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun. Aksakallı babanın yeri cennet olsun. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylemesin hanım hey." (Ergin 2002: 36). Bu sözlerle Dede Korkut'un iyi biri olarak hikâyelerde yer aldığını görürüz.

Dede Korkut karakterini özetlediğimizde tüm hikâyelerde yer alan iyilik timsali, yüce bir kahraman olduğunu görmekteyiz. Dede Korkut karakteri insanlığın iyiliğe iten bir kahramandır.

İyilik Timsali Olarak Baba Karakteri

Dede Korkut destanlarında Baba karakteri aile birimin en üst konumundadır. Baba davranışı örnek teşkil eder. Baba eğitici ve koruyucudur, çocuğunu topluma faydalı biri olarak yetiştirmek ile yükümlüdür. Dede Korkut destanlarında Baba soyun devamını sağlamakla yükümlüdür. Babanın en önemli görevlerinden biri de evladını evlendirmek ve onu toplum içinde saygın bir şahsiyet olarak yetiştirmektir.

Dede Korkut hikâyelerinde baba, bir kişi veya insan olmasının yanında toplumun bilinç, bilinçdışı değerini simgeler. Bu değer, bazı hikâyelerde bir iyilik imgesi olarak karşımıza çıkar (Şahin 2010:49).

Dede Korkut hikâyelerinde ataların ruhu olarak bize tarihselliğimizi hatırlatan baba imgesi-öz, gerçek anlamda bir bütünleyici ve birleştirici güce sahiptir. Bir iyilik imgesi ve hâkim güç olarak çocukların(m) bireyselleşme sürecine her zaman yardım eden baba, oğullarının/kahramanların merkeze ulaşmaları, erginleşmeleri ve kendilerini gerçekleştirmelerine etkin bir şekilde yardımcı olur (Elideda 1994: 31).

Hiçbir zaman ihtiras ve kibirle boyunun/insanlarının karşısına çıkmayan Bayındır Han, bütün yüceliği ile insanları misafir eden, onların dertlerini dinleyip müşküllerini çözmeye çalışan aktif bir kişi ve ulu bir iyilik imgesidir. Nitekim “Dirse Han OğluBoğaç Han Destanı”nda Dirse Han’ın, baba olmasını ve onun dünyada kök salmasını sağlayan kişi de odur.

Dirse Han’ın çocuk sahibi olması için yerine getirmesi gereken şartlar, açları doyurmak, yardıma

muhtaç insanlara yardım etmek gibi hususları içermesi açısından önemli bir iyilik göndergesidir. Nitekim bu iyilik ve yardımlar sonrasında Dirse Han'ın bir oğlancılığının olması, baba imgesi ile bütünleşen ülkü değerlerin, insanlığın en üst farkındalığı olan iyilik, iyilik yaparak iyilik bulunacağı öğretisi belirtilmiş olur. Dirse Han'ın hatunu ona “*Yerinden kalk, alaca çadırını yeryüzüne diktir, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes İç Oğuz'un beylerini başına topla aç görse donat, borçluyu borcundan kurtar.*” (Ergin 2002: 24) demesi, baba arketipinin bilinçdışındaki verici ve dağıtıcı iyilik içerikli göndermelerini ortaya koyar. Nitekim baba, bir ocak gibi bütün aile ve boyu etrafına toplar, onlara karşılıksız iyilik yapar ve dünyaya insani değerler açısından anlam kazandırır (Şahin 2010:49 - 50).

Dede Korkut hikayelerinde baba karakteri öğreticidir, yol göstericidir ve çocuklarını geleceğe hazırlamakla yükümlüdür.

Bu süreçte bir iyilik imgesi olarak ortaya çıkan baba, oğlunu/çocuklarını koruyan, saklayan ve geleceğe hazırlayan bir değerler birlikteliği ve kültürüdür (Şahin 2010: 50).

Kazan bey oğlu Uruz Destanında Kazan bey oğlu Uruz ile ava çıkar ve düşmanlar onlara saldırdıklarında Kazan Bey oğluna şöyle der:

“*Oğul oğul ay oğul/ Düşman girip baş kesmeden/ Adam öldürüp kan dökmeyen/ Ela gözlü kırk yiğidi beraberinde al/ Göğsü güzel koca dağlar başına çık/ Benim savaştığımı benim kılıçlaştığımı/ Gör de öğren ve hem bizim için pusuya yat oğul...*” (Ergin 2002: 97).

Kazan bey oğlu Uruz Destanında baba oğluna ailesini korumak için elinden geleni yapmasını öğretir ve öğütler.

Burada tekrar Baba karakterinin koruyuculuğu karşımıza bir iyilik timsali olarak ortaya çıkar.

Sonsuz İyilik Timsali Olarak Tanrı ve Din

Dede Korkut hikâyelerinde önemli bir diğer iyilik imgesi, Tanrı, din ve inançlardır. Hikâyelerdeki kişi ya da kahramanlar, olağanüstü bir durumla karşılaştığında, savaşa gireceğinde, evleneceğinde veya kötü ruhlarla mücadele edeceğinde bir sonsuz iyilik imgesi olarak Tanrı'ya ve dine yönelirler. Hikâyelerde din ve Tanrı, en üst düzeyde yücelik algılamalarının ortak özel mekânı ve belleğidir. Yücelik algısı, hikâyelerdeki kişi veya kahramanların gelişme ve kavrama düzeyleri ile ilişkili olup, kahramanların içsel anlamda aydınlanıp gelişip büyümelerini içerir (Şahin 2010: 51).

Dede Korkut Destanında Tanrıdan şöyle bahsedilmiştir: “Allah Allah demeyince işler düzülmez, kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez.” (Ergin 2002: 15).

Hikâyelerde Tanrı ve din, kişileri iyiliğe sevk eden, onların insani değerler çizgisinde yaşam sürmelerine katkı sağlayan sonsuz bir iyilik imgesi, zenginliği ve varoluş göstergesidir (Şahin 2010: 51).

Dede Korkut'a göre Tanrı, insan bilincinde “sağlıkta, akılla devleti arttı(ran)... gelimli gidimli dünya(da)... namerde muhtaç eyleme(yen)” (Ergin 2002: 36) ve insanı iyilikler mekânı olan cennete taşıyan güçtür. İnsana sağlığı, akli ve gücü veren Tanrı, bu açılımlarıyla insanı kuşatır ve ona dünyada kök salması için sevgi ve iyilik ihsan eder. Dede Korkut'un; “Onlar da bu dünyadan geldi geçti/ Kervan konu göçtü/ Onları da ecel aldı yer gizledi/ Fani dünya yine kaldı/ Gelimli

gidimli dünya/ Son ucu ölüm dünya. Kara ölüm geldiğinde geçit versin. Sağlıkta akılla devletini Hak arttırsın, o övdüğüm yüce Tanrı dost olarak medet eriştirsin: Dua edeyim hanım: Yerli kara dağın yıkılmasın... Aksakallı babanın yeri cennet olsun. Hakk'ın yandırdığı çırağın yana dursun. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylemesin hanım hey” (Ergin 2002: 36) diyerek dua etmesi, Tanrı'nın sonsuz açılımları ve imgelerini içerir. (Şahin 2010: 51)

Savaşta girmeden önce Oğuz beylerinin abdest alması, dünyanın bütün kirlerinden arınarak Tanrı'ya temiz bir şekilde yönelmeleri, Tanrı'nın ilahî temizliği ve gücü simgelemesindedir. Namaz ise bu ilahî yönelişin sonsuzluğa açılmasıdır. Zira din ve inanışlar, Tanrı'nın yeryüzündeki yansımalarındandır. Hikâyelerdeki kahramanlar da bu yansımalar sayesinde düşmanı yeneceklerini bilirler. Ona sığınarak ondan iyilik ve yardım dilerler. Tanrı da bütün yüceliği ile onları kuşatır. (Şahin, 2010: 51).“*Âmin âmin diyenler Tanrı'nın yüzünü gör(ürler).*” (Ergin 2002: 89) . Bu inançla başarıya ulaşırlar.

Dede Korkut hikâyelerinde Tanrı ve din, bütün kapsayıcı ve olumlu yönleriyle insana iyiliği, doğru yolu ve kurtuluşu gösterir. İnsan da iyi olarak, iyilik yaparak dünya hayatında kendini gerçekleştirir. Tanrı ve din de kendini gerçekleştirmenin bir ön koşulu olarak hikâyelerde yer bulur. Bu açıdan hikâyelerde tüm dinî yönelişler insana ve insanlığa yaratıcı ve dönüştürücü bir güç olarak iyi olmayı, iyilik yapmayı, yardımseverliği, hoş görüyü ve sevgiyi öğretir.

Dede Korkut Destanlarında Ahlaki ve Doğal Kötülük

Sokrat'a göre eşya, kendiliğinden ne iyi ne de kötüdür. Onların iyiliği ve ferahlığı, kullanma tarzına bağlıdır. Eflatun, kötülüğü Tanrı'dan uzak görerek maddenin kendi özyapısına bağlar. İbni Sina'ya göre Tanrı, tasarlanabilecek en yetkin evreni yaratmıştır. Evrendeki mevcut kötülük, bu yetkinliğin var olabilmesi için zorunludur. Bu anlayışa göre kötülüğün varlığı âdeta iyiliğin varlığına bir fidye olarak kaçınılmazdır (Özdemir 2001: 22-27).

Mesela bir nesne olan bıçak ne iyidir ne kötüdür. Biz bıçağı bilinçli ve faydalı bir amaç için kullandığımızda, örneğin düğün pastası kesmek için kullandığımızda güzel bir eylem gerçekleştirmiş oluruz. Fakat aynı bıçağı birini yaralamak için kullanırsak, o bir silah haline dönüşür ve kötülüğü simgeler.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde kötülük kavramına değindiğimizde; Bayındır Han' ın ziyafet verdiği sırada çocuğu olmayanları kara çadıra koydurduğunu görüyoruz. Bayındır Han, çocuğu olmayanların Allah tarafından lanetlendiğini bize söylemektedir. Bayındır Han şöyle demektedir:“*Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı olmayanı Allahü Teâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz*” demiştir. Burada Bayındır Han'ın söylediği busözle kötülük konusunu ele alabiliriz (Oruç 2017: 31).

Burada çocuğu olmayanı kara otağa kondurulup renk olarak da karanın (siyah) seçilmesi yersiz değildir. Renk olarak kara hep kötülük ve psikolojik olarak da karamsarlığı ifade eder. Yas törenlerinde siyah

giyilmesinin nedeni de kötü durumu, psikolojik olarak karamsarlığı, kişinin içinde bulunduğu hüznü, acıyı aktarabilmek içindir (İnan 2019: 252).

Dinler açısından kötülüğü ele aldığımızda, kötülük daima insan kaynaklıdır. Tanrı'nın sorgulanması saf dışı bırakılmıştır. *Doğal Kötülük* durumunu Bayındır Han'ın göstermiş olduğu tutuma örnek vermek mümkün olabilir. Çünkü *Doğal Kötülük* pek çok dinde bir ceza veya helak olmayı hak etme durumu olarak ele alınmıştır. Evrenin ve dünyanın kendi işleyişi olduğu ve bu işleyişin de tüm yaratılanlar gibikendisinden sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bayındır Han da oğlu ve kızı olmayanların Allahtarafından lanetlendiği, helak olmayı hak ettiği görüşü üzerinde durmuştur.

Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han, Bayındır Han'ın boğasıyla güreşir. Bayındır Han'ın boğasını alt eder. Daha sonra Dedem Korkut gelir. İltifatlar eder. Bayındır Han'ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir. „Bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun. Adını ben verdim yaşını Allah versin' der. Dirse Han oğlana Beylik verir. Taht verir. Dirse Han'ın kırk yiğidi bu durumu çekemezler ve haset ederler. İşte tam bu noktada kötülük kavramı bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Dirse Han'ın kırk yiğidi, Dirse Han'ın oğlu için hasetlik, düşünmektedirler. Burada „Ahlaki Kötülük' kavramı karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki Kötülük; Doğal Kötülüğün dışında kalan, insan tarafından irade edilen tüm kötülükleri kapsamaktadır (Oruç 2017: 31).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan'da Kötülük Kavramı

Hikâye, Salur Kazan'ın ava gitmek istemesiyle başlar. Dayısının karşı çıkmasına rağmen, oğlu Uruz'u çadırını korumasını için bırakıp ava gider. Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen düşmanlar, Salur Kazan'ın evini basar. Ailesinden olmayan Saru Kulmaş adlı kişi çadırı savunurken, Karacuk çobanın iki kardeşi de koyunları savunurken şehit olur. Burada Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen düşmanların, evini basmasıyla kötülük söz konusu olmuştur.

Düşmanlar, Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilerek bu durumdan istifade etmişlerdir. “Ahlaki Kötülük” kavramını burada görmek mümkün olur. Ahlaki Kötülük; Ahlakın olmaması durumudur. Aynı zamanda kişinin kendi iradesiyle seçtiği kötü tutum ve davranışlardır (Oruç 2017: 32).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanında Kötülük Kavramı

Pay Püre ne (niye) ağlayıp bağıryorsun? Pay Püre der: „Han Kazan nasıl ağlamayayım, nasıl bağırmayayım, oğulda nasibim yok, kardeşte kaderim yok, Allahü Teâlâ bana beddua etmiştir’ demektedir. Burada Allah tarafından gelen kötülükten bahsedilmiştir. Pay Püre, Allahü Tealanın kendisini lanetlediğini düşünmektedir. ‘Doğal Kötülük’ burada söz konusudur. Doğal Kötülük, tabii kötülük insan tarafından irade edilemeyen kötülük, eylem ve durumları oluşturur. Doğal Kötülük en basit tanımla insan iradesi dışında gerçekleşen her türlü kötü eylem ve durumu kapsamaktadır.

Banu Çiçek'in bir deli kardeşi vardır. Adına Deli Kaçar derler, kız isteyeniyi öldürür. Bu nedenle kız istemeye Dede Korkut gider. Deli Kaçar'ın ağzını köpüklendirilir. Dede Korkut'un yüzüne bakarak dedi ki; Aleykesselam ey ameli azmış fiili dönmüş, Kadir Allah ak alnına bela yazmış! Ayaklıların buraya geldiği yok, ağızların bu suyumdan içtiği yok, sana ne oldu, amelin mi azdı filin mi döndü, ecelin mi geldi buralarda neylersin dedi. Deli Kaçar Dedeyi atına binerek kovalamaya başladı. Deli Kaçar'ın kendi iradesiyle bir kötülük yaptığını, Dede Korkut'un kızı istemesine karşılık, Dede Korkut'un üzerine geldiğini görüyoruz. „ Ahlaki Kötülük' söz konusu olmuştur. Ahlaki Kötülük kavramına tekrar değinmek gerekirse, Ahlaki Kötülük, doğal kötülüğün dışında kalan, insan tarafından irade edilen ve uygulanan tüm kötülükleri kapsamaktadır. Ahlaki Kötülük örneğini, Banu Çiçek'in kardeşi Deli Kaçar'da görmek mümkündür (Oruç 2017: 32-33).

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han” ve “Bay Püre Oğlu Bamsı Beyrek” adlı hikayelerin sonunda karşıtlık ilkesi ekseninde “beddua-dua”, “kötü söz-iyi söz” karşılaşır ve kötünün karşısında iyi kazanır. Edilen dualar,bedduayı bertarafeder. Daha önce de ifade edildiğigibi, kötülüğün varlığı,kimi zaman iyiliğın sağaltılması içindir. Bu merkez açısıyla Tanrı tarafından “karganan”Dirse Han ve Bay Püre Bey'in topaç gibi birer oğlu dünyaya gelir. Hem “Boğaç” hem de “Bamsı Beyrek” birer yiğit kahraman olur. Burada,varlığın eviolan söz, var olan kötülüğün öncül sebebi olarak değerlendirilmiştir.‘Çocuksuzluk’ Tanrı'nın bedduası yani kötü söz üzerine zuhur eden bir kötü olaydır ve

dualarla yani iyi sözlerle yok edilir. Bundan dolayıdır ki sonunda iki yiğit yetişir (Koçak 2015: 9 – 10).

İncelediğimiz bu destanlardaki dua-beddua kavramları yine iyiliği ve kötülüğü simgeler. İyilik ve kötülük zıt anlamlı kavramlar olmasına ramen birbirine bağlıdırlar. Yani dünya yüzünde iyiliğin var olması için kötülüğün var olması şarttır. Eğer kötülük olmasaydı iyilik de olmazdı. Çünkü Ahlaki kötülükten nasibini alan bilinçli insanlar için dünya üzerinde iyilik en büyük insani değer haline gelir. Bu insanlar kötülüğün negatif bir davranış olduğunu ve dünya üzerinde iyiliğin kötülükten daha güçlü olması ve daha çok yayılabilmesi için çabalarlar. İyilik bilinçle bağlantılıdır ve ancak bilinçle onun tohumlarını serpebiliriz ve yayılmasına yardımcı olabiliriz.

Kaynakça

Aydın 2004. Aydın, A. Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 2004

Çufadar 2019. Çufadar, N. Köroğlu Destanı'nda atın mitolojik göstergeleri. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö5), 215-226. DOI: 10.29000/rumelide.606128., 2019

Elieda 1994. Elieda, M. Ebedî Dönüş Mitosu, (Çev. Ümit Alyuğ), İmge Kitabevi, Ankara, 1994

Ergin 2002. Ergin, M. Dede Korkut Kitabı, İstanbul: Boğaziçi Yay., 2002

Ergin 2008. Ergin, M. Dede Korkut Kitabı, 2008

Korkmaz 2008. Korkmaz, R. Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Ankara: Grafiker Yayınları, 2008

Şahin 2009. Şahin, V. Dede Korkut Hikayelerinde İyilik Kültürü , 1. Ulusal İyilik Sempozyumu, Elazığ Milli Eğitim

Müdürlüğü ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, s.294-302, Elazığ, 2009
Şahin 2010. Veysel,Ş. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 29. Sayı, 2010

Dergi:

KOÇAK ve MOLLA İBRAHİMOĞLU 2015. KOÇAK A. Ve MOLLA İBRAHİMOĞLU Ç. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi, Bahar 2015 -1 (1) DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE VAROLUŞSAL KÖTÜLÜK

İnternet kaynakları:

URL:<https://www.mardinlife.com/iyilik-ne-demek-tdkya-gore-iyilik-kelime-anlami-nedir-iyilik-sozluk-anlami.html>
(22.08.2021)

URL: <https://es-anlamli-kelimeler.com/iyilik-es-anlami>
(22.08.2021)

URL:<https://www.mardinlife.com/iyilik-ne-demek-tdkya-gore-iyilik-kelime-anlami-nedir-iyilik-sozluk-anlami.html>(22.08.2021)

URL: <https://es-anlamli-kelimeler.com/iyilik-es-anlami>
(22.08.2021)

**BULGARİSTAN'IN KUZEYDOĞU BÖLGESİNDE
BULUNAN NASUH VE YUSUF BABA (KARALAR)
TEKKESİNE DAİR**

Alcan MUSTAFA
Şumen Piskopos Konstantin Preslavski
Üniversitesi
alcan_djafer@abv.bg

**ON THE TEKK OF NASUH AND YUSUF BABA
(KARALAR) LOCATED IN THE NORTH-EAST REGION
OF BULGARIA**
Aldzhan Mustafa

Abstract: On the Balkans and especially in Bulgaria, both source and field studies have been carried out by many local and foreign researchers on Alevism, Bektashi culture, lodges, tekke and zaviye, and the findings have been published in the form of articles and books. In the Northeast Region of Bulgaria, there are many settlements where people from the Alevi - Bektashi culture live. The number of dervish lodges and lodges operating here is quite high. This study is about Karalar Lodge located near Targovishte (Eski Djuma) in the Northeast Region of Bulgaria. The source of the research consists of Ottoman written documents and field studies in the region.

Key words: Bulgaria, Targovishte, Alevism, Karalar

İslam dini, tarihi süreç içinde bulunduğu coğrafyanın tümünde etkili olmuştur. Bu etkileşimden dolayı halkın hayatına girmiş ve halka yön vermiştir. İnsanı etkileyen din, toplumların kurduğu müesseseleri de etkilemektedir. İslam dünyasının her yanında bulunan mescid ve camiler, mektep ve medreseler, imaretler,

tekke, hankah ve zaviyeler, kütüphaneler, misafirhaneler, hastahaneler, çeşmeler ve sebiller, hamamlar vb. eserler sundukları hizmetlerle birlikte hayrat kavramının tezahürleridir. Bu eserlerin en gelişmiş örnekleri bir araya gelip bütünlüşerek İslam şehirlerine görünüm, estetik ve işlevsellik açısından damgasını vurmuştur (İA 42: 479).

Kurulan bu müesseselerin başında tekke ve zaviyeler gelir. Tekke ve zaviyeler özellikle hem Selçuklu ve Osmanlıların kuruluşunda harç vazifesi görmüş hem de medeniyet götürülmek istenen yere büyük katkı sağlamıştır. Tekkeler, dergahlar, asitaneler ve pir evleri daha ziyade Anadolu'da ve ardından Osmanlı egemenliğindeki topraklarda görülen bu mekanlardan tekke ve dergahlar her türlü tarikat yapısını ifade eder. Özellikle tekke tabiri gerek Anadolu'da gerekse Osmanlı yönetimi altındaki diğer bölgelerde yaygınlık kazanmış ve bütün tarikat yapılarını karşılamıştır. Selçuklularla birlikte müesseseseleşmeye başlayan tarikatlar Osmanlılarda bütün İslam coğrafyasına tekke ve zaviyeler vasıtasıyla yayılmıştır. Osmanlı Devletinde tekke faaliyetleri toplumsal alanda önemli mesafeler kat etmiş, içtimai, iktisadi, askeri, siyasi hayatla birlikte ilim ve kültür hayatına da girmiştir. Böylece Türk-İslam kültürü oluşmuştur (Bakırcı, Türkan, 2013: 145 - 160).

Bu çerçevede, İslamiyet'i kabul etmelerinden ve XIX. yüzyıldan itibaren önce Anadolu'da gelişmeye başlayan ve Türklerin en önemli egemenlik unsurlarından biri haline gelen tekkeler, sürekli ön planda kalmıştır. Tekkeleri ön planda tutan, her şeyden önce onların icra ettikleri fonksiyonlarıdır. Tekkelerin dini boyutlarından

ziyade, onları birer halk eğitim merkezleri gibi çalıştıran fonksiyonlarına dikkat çekilmektedir (Sofuoğlu, Aktaş, 2014).

“Tekye” (Tekke, galat), “dayanma”, “dayanacak yer”, tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, ayin icra ettikleri yer demektir. "Zaviye", "hanhah", "dergah" ve "asitane" isimleri de yaklaşık aynı manalardadır. Zaviye, hücre, küçük oda, tekkelerin biraz küçüğü olup şehirlerin kenarlarında yapılan, tarikat mensuplarının oturup kalktığı, ayin yaptıkları yer manasında kullanılmaktadır. Arşiv vesikalarında, aralarında hemen hemen hiçbir ayırım gözetilmeksizin "tekye, zaviye, hanhah ve dergah" birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Pakalın 1971: 445-550; Ocak 1978: 247-265).

Tarikat, tekye, zaviye, hanhah ve dergahların kuruluş amaçları ile günlük hayattaki fonksiyonları tahlil edildiği zaman İslamda emredildiği şekilde inanma ve yaşama, İslam ahlakını benimseme ve öğretme, insana ve diğer varlıklara iyi davranma ve yardım etme, yardıma muhtaç ve düşkünlere destekleme, can ve mal emniyeti, inanç ve fikir özgürlüğü gibi temel insan haklarından mahrum olanlara yardım etme, vatan ve devletin korunmasına, milletin bütünlük ve bekasına destek olma gibi çeşitli fonksiyonları üstlenmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu fonksiyonları üstlenmeye çalışan tarikatlar, yürüttükleri hizmetleri Müslümanlara verdikleri gibi "ibadullah" (Allah'ın kulları) denilen çeşitli inanış ve etnik unsurlardan olan insanlara da vermekteydiler. Anadolu'da faaliyet gösteren bu kuruluşların faaliyetleri daha çok Müslüman unsurlara yönelirken, Balkanlar'da ise müslim ve gayr-i müslim unsurlara yönelmekteydi. Buldukları yerlerde insanları

sevme, yardım etme, birlik ve beraberliğe çağırma, haksızlığa karşı koymaları, vatani ve devleti, temel insan haklarının güvencesi bilerek korumaları, Müslümanlar tarafından desteklendiği gibi, gayr-i müslim unsurlar tarafından da desteklenmekteydi (Özdemir 1993: 259-310).

Balkan topraklarına gelince, burada tasavvuf ekolleri Osmanlı fetihlerinden önce görülmeye başlamıştır. Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerine yayılan gönüllü Türk dervişleri birçok bölgede tekke, zaviye ve hangah açmışlardır. Irmak ve su kaynakları kenarında açılan tekkelerin yanına değirmenler açılarak bölgenin yerli kitlelerine ulaşma ve iletişime geçme amacı güdülmüştür. Yerleşimin olmadığı bölgelerde açılan tekkeler ise farklı bölgelerden gelen Müslüman muhacirlere iskan yeri işlevi görmüştür (Barkan 2008: 141-190).

Tekke ve zaviyeler açıldıkları yerlerde ilim ve kültür hayatını derinden etkilemişlerdir. Balkanların fethinde sadece askeri güç yeterli olmamış, manevi ve ilmi desteği de tekke ve zaviyelerin açılmasıyla sağlanmıştır. İnşa edilen tekke ve zaviyelerde yetişen önemli şahsiyetler ortaya koydukları eserleriyle ilim ve kültür hayatına katkı sağlamışlardır. Ayrıca her açıklan tekkede bir kütüphane kurulmuş, bu kütüphanelerden yararlanılarak ilmi çalışmalar yapılmış, eğitim ve kültüre katkı sağlayarak ulema ve devlet adamlarının uğrak yeri olmuştur (Bakırcı, Türkan, 2013: 145-160).

Balkanlarda ve özellikle de Bulgaristan'da Alevilik, Bektaşılık kültürü, tekke, türbe ve zaviyelerle ilgili çok sayıda yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından gerek kaynak, gerek alan çalışmaları gerçekleştirilmiş,

tespitler de makale ve kitaplar halinde yayımlanmıştır. Bazılarında tartışmalı konular da ele alınmıştır (Merdan 2020: 101-142).

Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Bölgesinde Alevi-Bektaşî kültüründen insanların yaşadığı pek çok yerleşim birimi vardır. Buralarda faaliyet gösteren tekke ve zaviyelerin de sayısı bir hayli fazladır. Çalışmamız, Bulgaristan'ın Kuzeydoğu bölgesindeki Tırgovişte (Eski Cuma) Belediyesi'ne bağlı Ruets (Yürükler) ile Bayaçevo (Bayazitçe) köyleri arasında bulunan *Karalar Tekkesi*'ni konu edinmektedir. XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar bu bölgede önemli yeri ve rolü bulunan tekke *Karalar Nasuh ve Yusuf Baba Tekkesi* olarak da bilinmektedir. Tekke Eski Cuma ili içinde bulunup, Eski Cuma şehrinin yaklaşık 3 km Doğusunda ve Yörükler köyünün 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Bilindiği gibi, her tekkenin yakınında bir su kaynağı olur. Bu bir kuyu, dere, nehir veya çay olabilir. Sözü geçen tekenin yakınında *Kalaycı dere* çayı mevcuttur.

Tekkeler genellikle önemli menzil yolları üzerine veya yakınlarına kurulurlar. *Karalar Tekkesi* Eski Cuma–Şumnu yolu üzerine kurulmuştur. Eskiden burası bir yolcu dinlenme ve konaklama yeri olarak da kullanıldığına dair, burada bulunan olan onaltı oluklu çeşmeden de anlaşılmaktadır. Günümüzde *Nasuh ve Yusuf Baba Tekkesi*, bölge yerli halkı arasında Yörükler köyü yakınlarında bulunmuş olduğundan *Yörükler Tekkesi* olarak da bilinir.

Yapmış olduğumuz araştırmalar ve iki köyde gerçekleştirdiğimiz alan çalışmalarımızda *Karalar Tekkesi* hakkında bazı bilgiler edinmiş bulunuyoruz. Bayaçevo köy sakinlerinden Hasan Ahmedov'un

anlattıklarından bugün tekkenin bulunduğu yerin hemen yanında eskiden bir yerleşim yeri bulunduğunu ve buradan Eski Cuma ile Şumnu şehrini bağlayan eski yolun geçtiği anlaşılmaktadır. Bildirginimiz, burada oturan halk veba hastalığı ve yayılması nedeniyle oturdukları yerden iki tarafa dağılarak Ruets ile Bayaçevo köylerini kurduklarını belirtmektedir. Ruets köyünde oturan Hasan Kenarov ise tekkenin yanındaki köy, adını Karalar korusu'ndan (ormanından) alıp Karalar köyü olarak adlandırıldığını söylemektedir. Anlatılanlara göre, bura halkı veba salgını yüzünden köyünü terkederek başka yere göçmüş ve günümüzde adı hakkında bilgi bulunmayan bir köy kurmuştur. Bu köy, bugünkü köyün güneyinde, barajın yakınlarında bulunduğu bilinmektedir, ancak köy sakinleri burayı da bırakıp şimdilerde Ruets köyünün bulunduğu yere yerleşmişlerdir. Daha sonra Karalar korusundaki ağaçları kökleyip *Açmalık* adını verdikleri tarla arazisini oluşturmuşlar.

Karalar köyünün varlığından bir başka bildirgin de söz etmektedir. Ruets köy sakinlerinden Petko Paşov'un ilettiği rivayete göre köy, tepenin yanında, tekkenin Kuzeydoğusunda bulunuyormuş. Veba hastalığının yayılması nedeniyle burada yaşayanlar Korualtı adındaki yere taşınmaya karar vermiş ve bir köy kurmuşlardır. Karalar köyünün var oluşunu bazı Osmanlı dönemi yazılı kaynaklarında da görmek mümkündür.⁸

⁸ Karalar köyü, 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri'nde (937/1530) geçmektedir. Defterde Karalar köyü, Niğbolu livası Şumnu nahiyesinde Şumnu kayıtlıdır. Gökbilgin'in, Rumeli'de *Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan* eserine göre 1543 senesinde Şumnu nahiyesinin Karalar köyünde, Kocacık yürüklerinden eşkenci

Yerli halkın anlatılarına göre *Karalar Tekkesi Nasuh ile Yusuf Baba* adında iki kişinin anısına kurulmuştur. Nasuh ile Yusuf, günümüzde yok olan orman yanındaki köyde yaşamaktaymış. Hasan Kenarov'un çocukluk anılarında "sıtma palası" denilen değişik renkli bez ya da kumaş parçalarını buradaki eski ağaçların dallarına bağlayarak "hastalıklardan kurtulma" inancı vardır.

Bir rivayete göre Nasuh ile Yusuf arasında kan bağı akrabalığı yoktur. İkisi yalnız otururlar ve kendilerine ait bir sır saklamakta, köydeki hiç kimseyle paylaşmamaktadırlar. Birinin kızı (tam olarak hangisinin bilinmez) diğereine evlenir. Nasuh ile Yusuf'un inşaat işleriyle uğraştıkları, yanlarında her zaman çekiç ve keser taşımalarından belli olmaktadır. Bu iki adam gurbete gider ve geri gelmezler.

1944'te Bulgaristan'da komunizm rejimi iktidara gelmesiyle tekkelere ziyaretler yasaklanmış ve diğere bütün tekkeler gibi Karalar Tekkesi de kendi haline bırakılıp, ihmal edilmeye mahküm olmuştur. Zamanla Tekkenin yapısı harap olur ve 90'lı yıllara kadar ayakta sadece türbe yarı harabe halinde kalır. Bu durumu bir eski fotoğraf kanıtlamaktadır (Resim 1 ve 2).

ve yamak kayıtlıdır (Gökbilgin 2008: 195-196). Rusi Stoykov'un yayımladığı bir başka defterde de 1676 yılında Karalar tekkesinin Eski Cuma kazasına bağlı olduğunu gösteriyor ve burada 0,25 hane bulunduğunu belirtiyor (Stoykov 1971: 163-182).

1989 senesinde, rejimin düşmesiyle ve dini hakların tanınmasıyla, *Karalar Tekkesi*'nin 1991 yılında ilk tamir ve onarımı gerçekleştirilmiştir. Tamirde eski görünümünü kazandırmak için özen gösterme çabası görülmektedir. Onarımdan sonra dörtgen şeklindeki türbe odasında Nasuh Baba ve Yusuf Baba kenotafları (anıt mezar) bulundurulmuştur. Kabirleri Doğu-Batı yönündedir. Üzerleri çeşitli elbiselik hediyelerle kaplıdır. Türbe duvarlarında Kuran-ı Kerim ayetleri içeren yazılar bulunmaktadır.

Tamirden sonra dikkat çekici bir özellik de, türbenin Güneye bakan duvarında bir mihrap yapılmış olduğudur. Böyle bir mimari, Bulgaristan sınırları içerisinde inşa edilen tekkeler arasında ilk defa rastlanmaktadır.

Bugün tekke, bir türbe odasından, aş pişirme, misafir odaları ve aş yeme alanı bir *sayvanttan* ibarettir (Resim 6).

Karalar Tekkesi XX. yüzyılın ortalarına kadar Eski Cuma ve Şumnu bölgesinin en fazla ziyaretçisi olan bir kutsal yer olarak bilinmektedir.

Osmanlılar fethettikleri her yerde çeşitli imar faaliyetleride bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin içinde vakıf eserlerinin ve vakıf müessesesinin çok önemli yeri vardır. Bilindiği gibi, İslam tarih ve medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi de vakıf olmaktadır. Vakıf, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur. Vakfın temelinde insanlığa karşı şahsi ve vicdani sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma/dayanışma duygusu vb. değerler ve bu değerleri kendisine ilke edinmiş kişinin hür iradesi

yatar. Mekke ve Medine’de ortaya çıkan İslamiyet kısa sürede çok farklı kültürlerin mevcut olduğu geniş coğrafyalara yayılmış, İslam medeniyeti bu coğrafyalarda teşekkül etmiştir. Bir dine inanan ve onu yaşayanlar, bu inanç sistemi çerçevesinde kendi kültürlerini ya da medeniyetlerini şekillendirirken temasa geçtikleri önceki kültürlerden etkilenmiş; inanç sistemlerine, dünya görüşlerine ve yaratıcılık kabiliyetlerine göre aldıkları unsurları yeniden biçimlendirmiştir.⁹

Her ne kadar toplu köy tipinin oluşumunu iktisadi, kültürel, hukuki ve coğrafi bir takım gerekçelerle izah ediyorsa da, bu tür yerleşim yerlerinde kamusal ihtiyaçların giderildiği mekanlar yerleşim yerinin merkezinde yer alır. Osmanlı Devletinde bu tür toplumsal hizmetler cami, okul, hamam, medrese, hastahane, kütüphane, aşevi vs. vakıf müessesesi aracılığı ile yerine getirildiğinden yerleşim biriminin merkezinde pek tabii olarak vakıf müessesesi yer almakta ve yerleşim alanları bu merkez etrafında olmaktadır. Köy yerlerinde cami, okul, çeşme gibi yapılara daha sık rastlanmakta ve bu yapılar da köyün merkezinde yer almakta olduğu bilinmektedir (Ertem 1999: 38-39).

Vakıflar Osmanlı Devleti’ndeki toplumsal, ekonomik ve kültürel hayattaki rolü bugün tahayyül edilemeyecek kadar geniş alanlara yayılmış ve fonksiyonları itibarıyla insan ve sosyal hayatın bütün cephelerini kuşatmıştır. XIV. yüzyılın sonunda osmanlılar Bulgaristan’ı feth etmesiyle, bu topraklarda vakıf kurmaya başladılar. İlk vakıflar, XV. yüzyılda

⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, *Vakıf*, cilt: 42; sayfa: 479

kurulduğu bilinmektedir. Bunlardan önde gelenler, Eski Zağra'da ilk Osmanlı vakfı olarak bilinen *Sarım Beyoğlu Umur Bey Vakfı* (1415), Küstendil'de *Vezir Halil Paşa Vakfı* (1488-1489), Filibe'de *Rüstem Paşazade İskender Bey Vakfı*, *Mihaloğlu Ali Bey Vakfı*dır. Vakıf kurumları sonraki yüzyıllarda da devam etmektedir. Daha büyük yerleşim yerlerinde vakıf külliyeler oluşturulmuştur. Bulgaristan'ın büyük şehirlerinde, Niğbolu'da ve Sofiya'da *Yahya Paşa Vakfı* ile *Sofu Mehmet Paşa Vakfı* gibi kurulan vakıflar, dönemin en çok mal varlığına sahip oldukları da bilinmektedir (Turan 2000: 199).

Büyük şehirlerin dışında, yol üzerinde kurulan tekkeler ve vakıflar erken dönemlerden beri sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta büyük rol oynamaktadırlar. Çalışmamızın konusu *Karalar Tekkesi*'nin bir vakıf kuruluşu olduğu bilinmektedir. Vakfın tam olarak ne zaman kurulduğuna dair henüz bir bilgi yoktur. Ancak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen, XX. yüzyılın başlarına ait belgelerde *Karalar tekkesinin bir vakıf kayıtlara geçmiş olduğu* görülmektedir. Bu belgelerin birinde “*civarında altı bin dönüm araziden ibaret olan Timurlenk adında mevkiin aşarı ve Tekke bağı tabir olunan yüz dönüm miktarı arazi ve iki yüz dönüm kuru Padişah-ı Ali Osman'dan biri tarafından vakf edildiği rivayet olunmaktadır*” diye yazılmıştır. Öteye devamla, “*Tekke-i bağı, Karameş), Timurlenk ve Cuma tarlalarıyla muhat iki yüz dönüm miktarı olan kuru oraya vakf edilmiştir*” izahları da ilave edilmiştir.¹⁰

¹⁰ Osmanlı Arşivi, Arşiv Fon Kodu: HR. UHM.00082. 00021. 001, Tarihi: 24 Teşrin-i sani 1326 (1909)

Diğer bir belgede de Karalar Tekkesinin vakıf olduğuna dair şu kayıtlar göstermektedir: “*Karalar Dergah-ı Şerif’e aid ormanlar vakfiyesiyle kayıd Hakaniye suretlerinin irsali Evkaf-ı Hümayun Defter-i Hakani Nezaret-i celilelerine vürud edile.*”¹¹. Osmanlı belgelerinden ve Eski Cuma Saat Camii’nde muhafaza edilen belgelerden Karalar Nasuh ve Yusuf Baba Tekkesi’nin 350-400 dönüm civarında vakıf toprağına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu toprakların genelde ormandan oluştuğı bilinmektedir.

Bulgaristan’da, 1878 yılında egemenliğı kazanıldıktan sonra, bütün tekkeler ve camiler Diyanetler İşleri Bakanlığı altına, alınır. Karalar Tekkesi’nin de mal varlığı ve vakfı Eski Cuma Saat Camii’ne geçer. Korulardan ve tarlalardan elde edilen gelirler Saat Caminin genel geliri olur.

Çalışmada Karalar Nasuh ve Yusuf Baba Tekkesi ve Vakfı ile ilgili vermiş olduğumuz bilgilerden sonra tekke ve vakıf hakkında araştırmalarımızın devam ettiğini önemle belirtiyoruz.

Kaynakça

Bakırcı 2013: Bakırcı, Türkan, 2013: Bakırcı, Nedim, Hüseyin Kürşat Türkan. Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi. TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2013 Yıl:1, Sayı:1, s.145-160

Barkan 1974: Barkan, Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğu’nda bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, Vakıflar Dergisi, C.II, İstanbul 1974.

¹¹ Osmanlı Arşivi, Belge No HR.SFR.04.00710.00003.004.

Gökbilgin 2008: Gökbilgin, T. M, Rumelide Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan. İstanbul, 2008, s. 195-196.

Ertem 1999: Ertem, A. Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. – In: Divan Dergisi Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, sayı 6, yıl 1999

Merdan 2020: Memiş Syuleyman. "Demir Baba Tekkesinin Statüsü Hakkında Bulgaristan Basınında Yapılan Tartışmalar: Ananie Yavaşov Ve Mehmet Celil Arasındaki Yazışmalar Üzerine Bazı Notlar". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi /95 (2020): 101-142.

Stoykov 1971: Стойков, Р. Селищата в Силистренския санджак през 70-те години на XVIII, ИИМВ, т. VII (XXII), В., 1971 г. с. 163-182

Turan 2000: Turan, Ö. Bulgaristan'da Türk Vakıfları. Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempzyumu Tebliğleri, Sofya 21-23 Nisan 2000, s. 199

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Vakıf, cilt: 42; sayfa: 479

370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530) II, Ankara, 2002, s. 103

Arşiv Belgeleri:

BOA, Arşiv Fon Kodu: HR. UHM.00082. 00021. 001, Tarihi: 24 Teşrin-i sani 1326 (1909),

BOA, Belge No HR.SFR.04.00710.00003.004.

Resim 1: Tamir öncesi Karalar Tekkesi

Resim 2: Tamir öncesi Karalar Tekkesi

Resim 3: Karalar Tekkesi bugün

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО НА ГРАД ШУМЕН В ПЕРИОДА XV-XIX ВЕК

Теодора МИШЕВА

Шуменски университет „Епископ Константин
Преславски“
t.misheva93@gmail.com

THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF THE
TOWN OF SHUMEN FROM THE PERIOD
XIV-XIX CENTURY
Teodora Misheva

Abstract: The region of the town of Shumen has a rich historical and cultural heritage in which are some of the most important monuments related to the formation of Danube Bulgaria, the creation of the Bulgarian nation, culture, and literature. The cultural-historical monument "The Madara Horseman" in the municipality of Shumen is the only in Europe monumental stone relief from the VIII century, of world importance, included in the world cultural heritage, under the auspices of UNESCO. The main focus of the report is an analysis of architectural and epigraphic monuments, religious buildings, and various written sources from the period from the destruction of the Shumen fortress by Vladislav Varnenchik to the construction of the Tombul mosque.

Key words: heritage, Shumen, monuments, buildings, Ottoman Empire

В периода XV-XIX век, Шумен е един от най-значимите градове в България. Шуменските укрепления, пазещи проходите на Източна Стара планина, се смятали от военните специалисти за ключ към Цариград. Тук бил настанен многоброен гарнизон, за чието обслужване е ангажирана значителна част от местното население. Градът разполагал с много култови християнски и

мюсюлмански постройки, от които е Томбул джамия, издигната през средата на XVIII век.

Не случайно градът е наричан „културен феномен“, поради факта, че в периода след Възраждането градът-крепост се превръща в символ на Османското владичество и „огнище на българщината в която избуява високото национално съзнание, стремеж към знание и просвета, горещо родолюбие и чувство за обществена отзивчивост и отговорност“ (URL: Andreeva, 2017).

По време на Възраждането Шумен е известен с оживените си чаршии, с многобройните си занаятчийски и търговски дюкяни, като продукцията на шуменските занаятчии е предлагана по всички големи панаири и тържища в Османската империя и извън нея.

1. Опазване на културно-историческото наследство

В периода след Възраждането се заражда движение за издирване, съхраняване и опазване на запазените писмени и веществени паметници от българското минало. Паисий Хилендарски при написването на „История Славянобългарска“ започва издирване на документи на българската държава и нейните владетели в Атонските манастири, като за целта се запознава с произведенията на Мавро Орбини и Цезар Бароний. За събиране на доказателства за миналото на народите ни Паисий Хилендарски използва руините на средновековните ни манастири, църкви и крепости. В периода XVIII-XIX век възрожденски деятели, без значение дали са

били просветители, борци за църковна независимост или революционери, започват издирване и събиране на историческите паметници, като важно значение за координирането на тези дейности има създаденото през 1869 г. Българско книжовно дружество в Браила (Nedkov 2006: 53).

В края на XIX век промяна в българското законодателство стимулира запазването на българските старини и проучването на различни движими и недвижими културни ценности. Съществен принос за започналото изучаване на старините има проф. Атанас Иширков, който през 1906 г. с цел насърчаване на краеведските проучвания публикува „Упътване за изучаване на селищата в българските земи“ (Nedkov 2006: 144). В посоченото упътване са били разписани начините на изучаване на селищата като са представени въпроси, свързани с история на селищата, произход на името му, население, занаяти и др. Отделено е специално място на старините в селището, както и в близката за него околност, като се описва, че е необходимо да се издирят и уточнят всички сведения по отношение на намиращи се наблизо манастир, градище, кале, кула, стари зидове, дялани камъни със и без надписи, както и следи от стар друм, мост и т.н. Проучването на старините според Иширков изисква и търсене на сведения за наличие на следи от сгурия и рудопереработка, ако такива бъдат открити – следва да се издири, дали в съответния район е имало производство.

Обекти на проучване са били и могилите, по отношение на близост до селището, специфична

форма, предишни разкопавания и намерени находки. Основната цел на Упътването е било да послужи на учителите в прогимназии и гимназии и да насърчи техните краеведски проучвания. С издаденото Упътване проф. Иширков предоставя своя принос за излизане извън утвърдените рамки на фолклористиката и етнографията, имащи в този период доминиращо влияние сред българското учителство. Независимо обаче, че той апелира за започване на проучвания на материалната култура, в Министерството на Народното просвещение постъпват основно материали, свързани с духовната култура на българина.

Всички дейности в областта на паметниците на културата в периода след Освобождението са посветени на тяхното запазване, като Новата българска държава променя нормативната уредба, на чиято основа се създадени и изпълняват дейностите си институциите, които откриват и съхраняват историческите и културни паметници. Законът за народното просвещение от 1909 г. и Законът за старините от 1911 г. са признати за еталони на европейските, по които българското музейно дело се равнява през този период.

През 1988 г. е приет първият нормативен документ – Временни правила за научни и книжовни предприятия, който защитава културните ценности и историческото богатство по отношение на монети, паметници (статуи, гробници, оръдия) и документи (ръкописи, стари печатни книжа и т.н.). През 1980 г. е обнародван Закон за издирване на старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия, който

е първият закон за културното наследство (Kandulkova 2009: 1).

2. Архитектурни и епиграфски паметници

Васил Априлов е сред първите възрожденци, които посвещават дейността си за издирване на българските старини и написване на научна национална история (Arnaudov, 1971: 5). Според Априлов самите българи трябва да изучават своята история и да я популяризират, вместо да чакат това да направят чуждестранни учени. Именно Априлов се смята за първият българин, който е отделил внимание на веществените паметници от Средновековното българско царство, свидетелство за което е многократното споменаване на руините от столицата Преслав, като според него за осъществяване на изследването ѝ са необходими специалисти, а не монаси, които нямат квалификация за извършване на археологическо проучване. Априлов има желание за осъществяване на археологически проучвания в местността Градище, Шуменска област, която е родният му край, за да се разкрият старите зидове на крепостта, кога е издигната и какви са били основните ѝ функции.

Именно дейността на Васил Априлов полага основите на бъдещото музейно дело, което възниква през 50-те години на XIX в. Според проф. Недков може смело да се заяви, че Васил Априлов е „основателят на движението за опазване и популяризиране на българското историческо наследство и оттам на музейното дело в България“, поради факта, че основна дейност на всеки музей е

събирането, съхраняването и популяризирането на музейните паметници (Nedkov 2006: 27).

През 1857 г. ученици от училището в Шумен са заведени на екскурзия до руините на средновековната столица Преслав, водени от своя учител видния възрожденски деец Сава Доброплодни. От старопрестолния град те се завръщат с пълни дисаги „с мермерни плочици, с които е бил постлан дворецът, триъгълни, четвероъгълни, шестоъгълни и малки парченца не само бели, но и с разни бои светещи като мозайки“ (Naralanova 2003: 120). Всичко събрано от екскурзията на учениците е предадено в библиотеката на читалището за съхранение. Именно тази екскурзия се смята за началото на събирането на българското историческо наследство.

През 1868 г. в три поредни броя на вестник „Дунавска зора“, който се издава от Добри Войников, са описани най-забележителните паметници от миналото, като сред най-запалените почитатели и колекционери на монети и стари ръкописи в този период са и най-големите шуменски възрожденски дейци, а именно Васил Друмев и Добри Войников (Naralanova 2003: 120).

През 1869 г. създаването на Българското книжовно дружество в Браила се превръща в център за ръководене на цялостната дейност по издирване и съхраняване на писмените и веществени паметници на българската история, който към онзи момент не е създаден и е липсвал център за ръководство (Arnaudov 1966: 12). В Устава на сформираното дружество е посочено, че една от основните му цели

е постепенното създаване на сбирка от „разни български и чужди книги, ръкописи и други подобни знаменитости, които да съставляват старинний кабинет, неотлъчим от библиотеката“ (Nedkov 2006: 53). Константин Иречек приветства идеята на основателите на Българското книжовно дружество.

В този период обаче издирването, събирането и изпращането на исторически паметници зад граница не е безопасно дело, поради факта, че от средата на XIX в. Османската империя започва налагане на ограничения на износа на археологически и исторически паметници, както и се поставя началото на събиране на антични и други паметници за създаване на Археологически музей в Цариград.

През 1854 г. се създава държавен музей във Видин, който разполага с голяма колекция от оръжия, а издирването на исторически паметници става организирано в периода след Кримската война. Турските власти издават Правилник за издирване на антики, Заповед за събиране на археологически паметници и наставления за вида и стойността на старите монети, които документи налагат ограничения върху българските възрожденски дейци свободно да издирват и съхраняват българските старини (Nedkov 2006: 54).

През 1857 г. Сава Доброплодни създава в Шумен сбирка от археологически паметници, а читалищата от цялата страна все по-ентузиасирано започват дейности за събиране на старини и създаване на музейни сбирки. След изгонването на митрополит Вениамин, Добри Войников откупува стари черковнославянски книги и църковна утвар,

като със съдействието на Васил Друмев и Панайот Волов от гражданите се набират документи за еснафите и всички други, които са свързани със стопанския и културен живот в Шумен.

Христо Бояров, който описва всички старини в Преслав предава своите събрани материали на Г.С. Раковски през 1865 г., а по-късно Добри Войников издаване на вестник „Дунавска заря“. Именно в този вестник през 1868 г. са публикувани една част от събраните от Христо Бояров епиграфски паметници. Тези исторически факти доказват, че в Шумен още преди Освобождението се заражда движение за опазване на културно-историческото ни наследство и започва полагането на основите на музейното дело.

Началото на музейното дело в България се полага по време на Възраждането, смятан за най-духовния период на българите. Основа на музейното дело са читалищата, които и до наши дни са зад местните краеведи и ги подпомагат в научноизследователската им дейност. Читалищата и възникващите музейни сбирки към тях имат една основна задача – утвърждаването на българското национално съзнание.

3. Културно-историческо наследство на град Шумен в периода XV-XIX век

Шумен и регионът са с богато културно-историческо наследство. Първите следи се отнасят към периода на старокаменната епоха, последвани от каменно-медната и бронзовата. Една от най-старите сгради в Шумен е Безистенът, намираща се в старата

част на града и представляваща оригинална търговска и складова сграда от XVI в. Безистенът е разположен в близост на Томбул Джамия, на място на което около XVI в е била оформена т.нар. Шейтанчаршия. По времето на османското владение, сградата е имала предназначение като керванджийски хан, а във военно време е използвана за военен склад, както и за склад на турските тютюнопроизводители. През XVII в. поради отслабване на връзките с Дубровник, сградата започва да се използва само като склад за тютюн. По времето на султан Махмуд сградата е ремонтирана и дадена под наем на търговци евреи и е използвана за покрит пазар (Doichinov 2019: 130-133). Сградата се е превърнала в паметник на културата не само защото е най-старата сграда в Шумен, датираща от периода на Второто българско царство, но и поради факта, че в нея са се осъществявали основните дейности, свързани с развитието на града.

Символ на Възраждането по българските земи е строежът на часовниковите кули. От всички часовникови кули, издигнати по българските земи към средата на XVIII в. за една от най-старите се смята тази в Шумен. Като символ на времето в което е издигната, в нейната основа е вградена богато украсена чешма, а над нея – мраморна плоча с надпис на османотурски език, като именно в него е упомената годината на строежа – 1740. Строежът на кулата се свързва с развитието на търговията и необходимостта да се регулира работното време на българските занаятчии в чаршията (Gergova 2006: 73).

Народно читалище „Добри Войников“ в Шумен, заедно с читалищата в Свищов и Лом, слага началото на просветното дело в България. Построено през 1856 г. от Сава Доброплодни, в читалището е поставено началото на българския театър. В сградата се е играла и първата оперета през 1914 г.

Други архитектурни и епиграфски паметници в града са:

- Куршун чешма, построена през 1774 г. от варовикови дялани камъни.

- Андрейковото училище, построено през 1870 г. за нуждите на първото девическо класно училище на територията на България.

- Къща-музей на Димитър Сребров.

- Къща-музей на Панайот Волов – мемориален комплекс, който е най-старата запазена къща от края на XVIII в., дом на един от видните дейци на българската национална революция Панайот Волов.

- Къща-музей на Ованес Авшарян, една от малкото запазени сгради от XIX век.

- Музеен комплекс „Панчо Владигеров“.

- Къща-музей на Лайош Кошут, паметник на възрожденската архитектура от 30-те години на XIX в. Къщата е на шуменски търговец, в която живее водачът на Унгарската революция Лайош Кошут.

- Къща-музей на Добри Войников, построен през 1862 г.

- Къща Бучевинови, част от възрожденския комплекс.

- Къщата на Баба Райна – радетел и един от основоположниците на девическото – педагогическо

училище, първото по рода си в България (Boneva 2014: 159).

Първият опит за създаване на Археологическо дружество в гр. Шумен е от 1895 г., като за възникване на идеята за създаването му и реализацията през XIX век няма писмени документи (Haralanova 2003: 120). Доказателства за създаването на действащо Археологическо дружество в града са от 1902 г., регламентирано в Устав за създаването му, който е утвърден на 24.10.1902 г. със Заповед № 1225 на Министъра на просвещението. Наред с останалите, според Указа, една от основните задачи на Археологическото дружество е създаване на Окръжен музей в града, в който музей да бъдат събрани всички старини от Шумен и района. В Указа се подчертава факта, че „сбирката е собственост на окръга и не подлежи ни на завещание, ни на продажба“ (Nedkov 2006: 119). Чрез създаването на Археологическо дружество, гр. Шумен, в чийто район се намират първите български столици има музей, в който ще се представят средновековните паметници.

Едни от първите старини, които са събрани и изложени като експонати в Девическото училище в града са от времето на Сава Доброплодни. Именно в училището е създадена и сбирка, която съдържа предимно археологически материали, като постепенно с течение на годините към тези материали се добавят оловни печати, монети и други предмети.

За включените предмети в тази сбирка в Девическото училище, сведения се съдържат в

настоятелните писма на Рафаил Попов, които са изпращани до ръководството на гимназията и които е описано предаването от училището на всички музейните ценности на Археологическо дружество в града, чийто ръководител е той.

След създаването на Археологическо дружество през 1902 г., основната му задача е изпълнена през 1904 г., а именно създаване на първия Окръжен музей в града, чиято събрана експозиция е предоставена за разглеждане от граждани всяка сряда, събота и неделя. След създаването на музея, интересът на гражданите е голям, като шуменци постепенно започват да предлагат монети, книги, носии и други предмети за музейната сбирка. Една година след създаването на музея, музейните колекции са пренесени от сградата му в сградата на шуменското читалище „Арх. Михаил“.

След създаването си Археологическото дружество в града започва археологически проучвания в районите на Плиска, Преслав, с. Чаталар, Коджадерменската могила, Патлейна, Войвода, с. Риш, Веселиново, пещерите при Крумови порти и др. По време на периодичните проучвания са намерени разнообразни и изключително ценни паметници като Чаталарската колона на хан Омуртаг. Проучванията довеждат и до издирване на старопечатни книги, етнографски материали – носии, както и един ръкопис на Софроний Врачански (Nedkov 2006: 119).

3.1. Култови сгради

Една от най-култовите сгради в Шумен е Православен храм „Св. Възнесение Господне и вмчк. Георги“. Съгласно надпис на входа на църквата, строежът се свързва с управлението на епископ Антим. Надгробен камък от 1656 г. с надпис на латински и български език е основание първият храм да се датира към XII век, когато около него са погребани колонисти търговци дубровчани. Старата църква била малка, ниска и вкопана в земята, като турците я използвали за склад. В самия двор на църквата са погребвани двама князе, а именно Димитър Мурузи – княз на Молдова, обезглавен за предателство срещу султана в Шумен и Валериан Мадатов, починал при обсадата на Шумен през 1828 г.

В един от кварталите на Шумен – Дивдядово, през 1846 г. е изграден Храм „Св. пророк Илия“ като трикорабна псевдо базилика с една апсида и балкон. В архива на храма се пази малък дървен резбован водосветен кръст със сребърен обков и печат с надпис „Черква дивдядовска лето 1846“.

В края на XVII и през XVIII век арменската колония се разраства вследствие на преселнически вълни от Източна Армения, като през 1808 г. в града има над 200 арменци. Те имат дървена църква, която изгаря по време на Руско-турската война през 1828-1829 г. През 1846 г. в града е построена нова арменска църква „Св. Аствадзадзин“ (Света Богородица) на мястото на дървена църква. Новата църква е голяма каменна величествена сграда. Част от запазените икони, рисувани с маслени бои,

датират от 1860 г. В двора на църквата се пазят надгробни мраморни плочи на арменски първенци и дарители от 18-19 век с надписи и скулптурни украси. В съседство до църквата е сградата на Арменски народен дом, както и арменската махала (Malcheva 2017: 314).

Томбул Джамия е смятана за втората по големина на Балканския полуостров, като в наши дни е обект на културни-познавателен и поклоннически туризъм. Подобно на останалите културно-исторически обекти от региона е включена в списъка на Стоте национални ценности (Vasileva 2016: 832). Комплексът на джамията се състои от основна молитвена зала/сграда, двор и пристройка, състояща се от дванадесет стаи (пансион към медресето). Джамията и комплексът около нея са построени през 1744 година, като се смята, че става известна с името Томбул джамия, заради тумбестата форма на купола. Джамията е на два етажа като в центъра на вътрешния двор е изградена чешма с дванадесет чучура.

3.2. Близка околност

Като продължение на столетните знакови строителства в региона, на 6 км от град Шумен на хълм Илчов баир е създаден монументалният комплекс „1300 години България“, известен още като „Създатели на българската държава“, пресъздаващ историята на Първото българско царство от Аспарух до Симеон. Освен като значима градоустройствена промяна този тип монументи отразяват стремежа за увековечаване на героите, свързани с обществените

възпоменания и политическата култура (Vukov, 2007: 46), като се превръщат в неотделим елемент от паметта на Шумен, от спомените и разказите на неговите жители. Паметникът е единственият от преди 1989 г., който има денонощна охрана и е превърнат във функциониращ туристически обект (Doncheva, Ignatova 2007: 293).

На територията на област Шумен са обособени 4 национални-исторически резервата. Един от тях е Национален историко-археологически резерват „Мадара“, който изследователите на откритите богати археологически разкопки, наричат „Българската Троя“. Най-забележителният паметник на резервата е скалният релеф „Мадарски конник“. Разчитанията на неговите надписи показват информация за събития, свързани с първите владетели на Балканите, смятани за важна част от старобългарския каменен архив или каменен летопис на ранните български владетели (Tsonev, 2012). Смята се, че надписите са дело на българските канове Тервел, Кормесий и Омуртаг, въпреки, че много историци спорят по въпроса. Към момента все още се водят спорове и чие точно изображение е конникът, дали е на древен ирански бог, на който българите са се прекланяли или е общ обожествен образ на Аспарух или Тервел (Diamandiev 2015: 35).

Историко-археологически резерват „Шуменска крепост“ е експониран като музей на открито, намиращ се на 3 км от центъра на града. Крепостта е добре запазен исторически и археологически обект. Смята се, че е построена в периода на ранната и късната античност, като е допълнително разширена

през Средновековието. Първите следи за обитаване на крепостта датират от XII век. Археологическите сведения показват, че крепостта е била обитавана от траки, римляни, византийци и българи. В периода до XV век градът се е обитавал около крепостта, а след кръстоносния поход на Владислав Варненчик и Янош Хунияди през 1444 г., след разрушението на крепостта Шумен се установява на мястото, на което е в момента (Dermendzieva, Dimitrova 2011: 277).

Стратегическото местоположение на Национален историко-археологически резерват и музей „Велики Преслав“ е основание за смятането на крепостта за използване като отбранителен пункт. Първите жители са били траките, които се заселили през 12 в. пр. н. е., като крепостните стени са построени през 5 в. пр. н. е. Територията е завоювана от Римската империя през 15 в. след н. е. като крепостта е разрушена, а в последствие издигната отново. Под владението на Византия е изградена още една стена. По време на Първото българско царство, крепостта се утвърждава като важен военен център, а най-големият неин разцвет е бил по време на Второто българско царство.

Четвъртият резерват в областта е Националният историко-археологически резерват „Плиска“, представляващ останките от първата българска столица, обявен за археологически паметник на културата с национално значение.

Заклучение

Зародилото се движение за издирване, съхраняване и опазване на запазените писмени и

веществени паметници, след Възраждането, започва издирване на документи на българската държава и нейните владетели в Атонските манастири, като важно значение за координиране на дейностите има Българското книжовно дружество в Браила, създадено през 1869 г. Промяната в законодателството от края на XIX век, стимулира проучването на различни движими и недвижими културни ценности, като съществен принос в изучаването на старините има проф. Атанас Иширков. Сред първите възрожденци, които издирват български старини е Васил Априлов. Дейността му полага основите на музейното дело, възникнало през 50-те години на XIX в. За начало на събирането на българско историческо наследство се смята екскурзия на ученици от училището в Шумен през 1857 г. до руините на средновековната столица Преслав, водени от своя учител видния възрожденски деец Сава Доброплодни.

В област Шумен са разположени едни от разнообразните и богати антропогенни ресурси като Шуменска крепост, паметникът „Създатели на първата българска държава“, Мадарският конник, Томбул джамия и още много други. Според Националния институт за недвижимо културно наследство на територията на областта се намират 629 деклариращи и обявени за недвижими културно-исторически ценности, като от тях 1 е със световно значение, а 147 с национално, сред които са и 4 културни резервата. В областта се намира и *„единственият в региона паметник със световно значение – Мадарският конник, включен в списъка на*

ЮНЕСКО за Световното културно и природно наследство“ (Sabrieva, Vasileva, 2020: 284).

Културно-историческото наследство на Шумен се състои и от не толкова известни и проучени обекти като тракийският комплекс при с. Ивански, средновековният манастир „Св. Пантелеймон“, намиращ се в местността Патлейна край Велики Преслав, възрожденските църкви и килийните училища във Велино, Янково, Върбица, Нови пазар и Дивдядово, скалните манастири в селата Хан Крум и Осмар, девташларите край Плиска, селата Златна нива, Царев брод и др.

Изводи, които могат да бъдат формулирани на база анализа, са:

- Началото на музейното дело в България се полага по времето на Възраждането, смятан за най-духовния период на българите.

- Основа на музейното дело са читалищата.

- Шумен и регионът са с богато културно-историческо наследство, като първите следи се отнасят към периода на старокаменната епоха, последвани от каменно-медната и бронзовата. Една от най-старите сгради в Шумен е Безистенът, представляващ оригинална търговска и складова сграда от XVI в. Символ на Възраждането е и издигнатата часовникова кула в града, смятана за една от най-старите по българските земи.

- Началото на просветното дело в България е поставено от Народно читалище „Добри Войников“ в Шумен, заедно с читалищата в Свищов и Лом. Построено през 1856 г. от Сава Доброплодни,

в читалището в Шумен е поставено началото на българския театър.

- Доказателства за създаването на действащо Археологическо дружество в Шумен са от 1902 г., една от основните задачи на което е била създаване на Окръжен музей в града, в който музей да бъдат събрани всички старини от Шумен и района, която задача е изпълнена през 1904 г. След създаването на музея, интересът на гражданите е голям, като шуменци постепенно започват да предлагат монети, книги, носии и други предмети за музейната сбирка.

- Едни от най-култовите сгради в Шумен са Православен храм „Св. Възнесение Господне и вмчк. Георги“, Храм „Св. пророк Илия“, арменската църква „Св. Аствадзадзин“ и Томбул Джамия, която е смятана за втората по големина на Балканския полуостров.

- В близката околност на Шумен са разположени едни от разнообразните и богати антропогенни ресурси като Шуменска крепост, паметникът „Създатели на първата българска държава“, Мадарският конник и др.

Използвани източници:

Arnaudov 1966. Balgarskoto knizhovno druzhestvo v Braila 1869-1876. BAN, 1966.

Arnaudov 1971. V. Aprilov. Zhivot, deynost, savremennitsi (1789-1847). Nauka I izkustvo, 1971.

Andreeva 2017. Tazhnoto i zabraveno litse na vazrozhdenskite arhitekturni shedyovri na Shumen, 2017. <<http://www.zashumen.bg/news/38> (30.06.2021)>

- Boneva 2014.** Muzeyna mrežha v Bulgaria. Faber, 2014.
<<https://www.academia.edu/> (30.06.2021)>
- Gergova, Mikov. 2006** Kultova arhitektura i izkustvo v Severoiztochna Bulgaria (XV-XX vek.). In: Mikov, L., Gergova, I. (eds) Sofia: BAN, Marin Drinov, 2006, 73-74.
- Gradsko obshtinsko upravlenie. Shumen 1878 - 1944 g.//Darzhaven arhiv//**
<
<https://www.archives.government.bg/tda/index.php@cat=204> (30.06.2021)>
- Dermendzhiva, Dimitrova. 2011** Geografia na balgarskoto chernomorsko kulturno prostranstvo. In: Mutafova, K. (ed.) "Balkanite – ezik, kultura, istoriq". Veliko Tarnovo: 2011, 277-295.
<<http://da.uni-vt.bg> › pubinfo (30.06.2021)>
- Diamandiev, 2015.** Madarskiyat relief i nadpisite sa delo na kana yub(b)igi ot boga Tsesar Omurtag.
<<http://journal.sustz.com/VolumeI/Number7/Papers/SvetoslavDiamandiev.pdf> (status 30.06.2021) >
- Doncheva, Ignatova, 2007.** Za pametnitsite na sotsialisticheskoto monumentalno izkustvo v Bulgaria – istoria i savremenni problemi. //Bulgaria, balgarite i Evropa – mit, istoria i savremie// Tom 11, broy 1, statiq 25, 293.
- Doychinov, 2019.** Evolyutsia na targovskite sredishta v Chernomorskia region. //Izvestia na sayuza na uchenite// s. 130-133.
< <http://journals.mu-varna.bg> › article › download (30.06.2021)>
- Haralanova 2003.** Osnovni etapi v razvitiето na muzeynoto delo v Shumen. //Istoria na muzeite i muzeynoto delo v Bulgaria. Pleven: 2003, 120.
- Kandulkova 2009.** Mosap, D. Evropa, globalni komunikatsii i „Bulglish”. // Balgarska rech, kn. 3.

https://seecorridors.eu/filebank/file_1023.pdf (status 30.06.2021)

Malcheva, 2017. Za predstite na Shumenskite armenski samodeytsi. //International scientific refereed online journal with impact factor// ISSUE 34, 314. <http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/313_316_TODORKA_MALCHEVA_FOR_THE_ANCESTORS_OF_ARMENIAN_SINGERS_AND_DANCERS_IN_SHUMEN.pdf>(30.06.2021)>

Nedkov 2006. Istoria na muzeynoto delo v Bulgaria. Sofia: Evropres, 2006 .

<<https://museite.com/index.php/library/museum-science-bulgaria> (30.06.2021) >

Sabrieva, Vasileva, 2020. TROPOGENIC TOURISM RESOURCES OF VARNA BLACK SEA TOURISM DISTRICT. //SocioBrains// Issue 66. 284. <http://sociobrain.com/MANUAL_DIR/SocioBrains/Issue%2066,%20February%202020/Human%20Geography/6_%20Sevjan%20Sabrieva,%20Vanya%20Vasileva.pdf (30.06.2021)>

Vasileva 2016. Savremenno sastoyanie na turizma v Shumenska oblast.// International Journal Knowledge// vol. 15.2, 832-839.

<https://www.researchgate.net/publication/312525353_SVREMENNO_SSTOANIE_NA_TURIZMA_V_SUMENSKA_OBLAST >

Vuchkov 2007. Grad i memorialni prostranstva. //Balgarsko folklore. XXXIII/2007, Issue No: 1, 46-65.

Tsonev, 2012. Otnovo za Madarskia konnik. Domomlan, 2012, 46

